

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΑΔΑ (ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑ)

Σπουδάστριες: Βασιάκου Ιωάννα
Μπάλα Ουρανία
Υπεύθυνος Καθηγητής:
Παπαδημητρίου Θάνος

Πτυχιακή Εργασία για τη λήψη πτυχίου στο Τμήμα
Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας
Πρόνοιας (Σ.Ε.Υ.Π.) του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού
Ιδρύματος Πάτρας

Πάτρα 2005

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	4082
----------------------	------

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η ύλη της εργασίας είναι οργανωμένη σε πέντε κεφάλαια. Αρχικά, αναφερόμαστε στην ιστορική εξέλιξη της γυναίκας. Στο πρώτο κεφάλαιο του οποίου ο τίτλος είναι «γυναίκα και εργασία» αναφέρονται οι λόγοι συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας και η ικανοποίηση που τις προσφέρει. Το δεύτερο θέμα ενασχόλησης του πρώτου κεφαλαίου είναι τα χαρακτηριστικά της εργαζόμενης γυναίκας. Άλλο θέμα διερεύνησης γίνει διάκριση μεταξύ «νεωτερικής» και «παραδοσιακής» απασχόλησης, η διάκριση μεταξύ ανδρών και γυναικών στην αγορά εργασίας καθώς και η ύπαρξη «γυναικείων» και «ανδρικών» κλάδων απασχόλησης. Ακόμα αναφερόμαστε στην απελευθέρωση της γυναίκας μέσω της δουλειάς, στις συνθήκες εργασίας των γυναικών και στην κοινωνική ασφάλιση. Τέλος το ζήτημα της ανεργίας και υποαπασχόλησης των γυναικών και στη διαφοροποίηση των αποδοχών και των επαγγελματικών προοπτικών ανάλογα με το φύλο.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στη γυναικεία εκπαίδευση και συγκεκριμένα στη θέση των φύλων στην εκπαίδευση, στη διάκριση μεταξύ των φύλων στην επαγγελματική κατάρτιση και στην ισότητα πρόσβασης των δύο φύλων στον επαγγελματικό προσανατολισμό.

Το τρίτο κεφάλαιο δίνει τα κύρια σημεία της γυναικείας εργασίας σε συνάρτηση με την οικογένειά. Αναφέρεται στην επίδραση της γυναικείας απασχόλησης στην οικογένεια και στην προστασία της μητρότητας.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναπτύσσονται απόψεις για τον φεμινισμό για τα κοινωνικά αίτια, τις επιδιώξεις του καθώς και για τη σχέση του φεμινισμού με την εργασία.

Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται μια αναφορά στη θέση της γυναίκας στην πολιτική και τον συνδικαλισμό. Στην απόκτηση των πολιτικών της δικαιωμάτων και τη συμμετοχή της στα πολιτικά κόμματα.

Τέλος, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα και προτάσεις μας σχετικά με το θέμα της μελέτης μας.



ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	5
1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑ	
1.1. Λόγοι συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας και η ικανοποίηση που προσφέρει στις γυναίκες	12
1.2. Τα χαρακτηριστικά της εργαζόμενης γυναίκας	16
1.3. Διάκριση μεταξύ «νεωτερικής» και «παραδοσιακής» γυναικείας Απασχόλησης	17
1.4. Δουλειά και απελευθέρωση ή (χειραφέτηση) της γυναίκας	18
1.5. Διάκριση μεταξύ ανδρών και γυναικών στην αγορά εργασίας	20
1.6. Ύπαρξη «γυναικείων» και «ανδρικών» κλάδων απασχόλησης	24
1.7. Η διαφοροποίηση των αποδοχών ανάλογα με το φύλο	27
1.8. Η διαφοροποίηση κατά φύλο των επαγγελματικών προοπτικών	30
1.9. Το ζήτημα της ανεργίας – υποαπασχόλησης των γυναικών	34
1.10. Η κοινωνική ασφάλιση των εργαζόμενων γυναικών	38
1.11. Οι συνθήκες στους χώρους που εργάζονται γυναίκες	40
2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	
2.1. Η θέση των φύλων στην εκπαίδευση	43
2.2. Ισότητα των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία	48
2.3. Διάκριση μεταξύ των φύλων στην επαγγελματική κατάρτιση	50
2.4. Ισότητα στην πρόσβαση στον επαγγελματικό προσανατολισμό	54
2.5. Γυναίκα και σπουδές	55
3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	
3.1. Η θέση των δύο φύλων στην οικογένεια – στερεότυπα – διάκριση ρόλων	57
3.2. Η επίδραση της γυναικείας απασχόλησης στην οικογένεια	61
3.3. Προστασία της μητρότητας και μέριμνα για το παιδί	64
4^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ Ή ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΚΙΝΗΜΑ	
4.1. Φεμινισμός	69
4.2. Τα κοινωνικά αίτια του φεμινισμού	78
4.3. Οι επιδιώξεις του φεμινισμού	80
4.4. Φεμινισμός και εργασία	83
5^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ	
5.1. Η συμμετοχή της γυναίκας στην πολιτική	85
5.2. Πολιτικά δικαιώματα της γυναίκας	89
5.3. Γυναίκα και πολιτικά κόμματα	91
5.4. Γυναίκα και συνδικαλισμός	94
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	99
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	102

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Θέμα της συγκεκριμένης μελέτης είναι η θέση της γυναίκας στον εργασιακό τομέα αλλά το θέμα αυτό δεν μπορεί, όπως είδαμε, να απομονωθεί εντελώς από την «όλου» θέση της γυναίκας στην κοινωνική ζωή. Σκοπός της μελέτης είναι η διερεύνηση της θέσης εργαζόμενης γυναίκας στην ελληνική κοινωνία, η οποία είναι απόλυτα συνυφασμένη με τη θέση της στην εκπαίδευση, στην οικογένειά, στο φεμινιστικό κίνημα και στην πολιτική ζωή του τόπου. Η αφορμή να ασχοληθούμε με το συγκεκριμένο θέμα ήταν ότι παρά τις νομοθετικές ρυθμίσεις για ισότητα των φύλων στην αγορά εργασίας και παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση του ποσοστού συμμετοχής των γυναικών όπως και πρόσβαση παραδοσιακά «ανδρικά» επαγγέλματα η θέση τους, συγκριτικά με εκείνη των ανδρών, συνεχίζει να είναι περιθωριακή, οι διακρίσεις και η ανισότητα σε βάρος τους είναι πολλές.

Στη σημερινή εποχή η θέση της γυναίκας αποκαθίσταται σε ένα επίπεδο ισοτιμίας με τον άνδρα και είναι ευχάριστη η διαπίστωση ότι και στην Ελλάδα η γυναίκα με το Β' παγκόσμιο πόλεμο κατέκτησε αρκετά. Η αναγνώριση της ισοτιμίας των δύο φύλων οδήγησε τη γυναίκα στην πρόοδο όπου η διάκριση στο πολιτικό στίβο, ξεχωρίζει στην εκπαίδευση και δεν περιορισμένη μόνο στο ρόλο της νοικοκυράς, αλλά διεισδύει όλο και περισσότερη στην εργασία και σε επαγγέλματα που μέχρι πρότινος θεωρούνταν ως αποκλειστικά «ανδρικά».

Παρά τις κατακτήσεις και τη γενικότερη πρόοδο, όμως, που συντελείται στον κοινωνικό στίβο, διάχυτη μένει η εντύπωση πως η γυναίκα σήμερα δεν είναι ικανοποιημένη και αρκετά κοινωνικά κατάλοιπα που επισημαίνονται ακόμη και στις μέρες μας πιστοποιούν ότι υπάρχουν ακόμα βαθιές ριζωμένες κάποιες προκαταλήψεις και στερεότυπα ως προς τις σχέσεις των δύο φύλων.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Είναι αναγκαίο να γίνει μια αναδρομή στο παρελθόν για να φανεί πως διαμορφώθηκε και πως εξελίχθηκε η θέση της γυναίκας στην ελληνική κοινωνία. Μια τέτοια αναδρομή θα βοηθήσει αρκετά στο να προσεγγίσουμε πιο σωστά την θέση της γυναίκας στην Ελληνική κοινωνία σήμερα.

Μελετώντας κανείς την ιστορία ανακαλύπτει τον άντρα και τη γυναίκα αντιμέτωπους γεγονός που δεν τιμά καθόλου το ανθρώπινο γένος. Δεν υπάρχουν δηλαδή δύο βιολογικά είδη που είναι φτιαγμένα από τη φύση να λειτουργούν μαζί ισότιμα για να αναπαράγονται και να παράγουν ότι θα ικανοποιεί τις ανάγκες τους αλλά μια σχέση ανάμεσα τους, που βασικά θέλει τον άντρα κυρίαρχο και τη γυναίκα υποταγμένη.

Αρχαία Ελλάδα:

Στην αρχαιότητα, η γυναίκα ήταν προορισμένη να φροντίζει το σπίτι και τα παιδιά. Η θέση της βρισκόταν στην οικογένεια, κάτω από τη κυριαρχία του άντρα, χωρίς συμμετοχή στο δήμο – στο βίο και χωρίς δικαιώματα στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς της και τη διεκδίκηση μιας θέσης στην κοινωνία πέρα από τη θέση της μητέρας και της συζύγου. Αλλά και μέσα στην οικογένεια, η θέση της γυναίκας ήταν κατώτερη και υποκείμενη στην εξουσία του άντρα – συζύγου ή του πρωτότοκου γιου, μετά το θάνατο του συζύγου και στην ανάγκη κάποιου από τους συγγενείς αδελφού ή θείου. Η μόνη εξουσία που διέθετε, όταν διέθετε, πάνω σε άλλες γυναίκες π.χ. κόρες, σκλάβες.

Η γυναίκα εκείνης της εποχής δεν είχε καθόλου δικαιώματα, δημόσια ή ιδιωτικά. Στην αρχαία Ελλάδα και ιδιαίτερα στην Αττική, μοναδικός φορέας δικαιωμάτων συμμετοχής στα κέντρα λήψης αποφάσεων για τα κοινά, ήταν ο άντρας. Προορισμός της γυναίκας (συζύγου) ήταν η τεκνογονία, για την εξασφάλιση της διαδοχής στην πατρική κυριαρχία (περιουσία, όνομα, κοινωνική θέση). Η γνησιότητα των παιδιών ήταν η βασικότερη οικογενειακή αξία και ο μοναδικός προορισμός της γυναίκας.

Φυσικά, οι γυναίκες είχαν την ευθύνη του σπιτιού, που για τις πλούσιες ήταν η επίβλεψη των σκλάβων. Η εργασία δεν έλειπε ποτέ από τη γυναίκα. Αρχόντισσα του σπιτιού ήταν όπως πάντα η γυναίκα του άρχοντα και του πλούσιου, που διέθετε υπηρέτες και σκλάβους. Σπαταλούσε τις ώρες της να στολίζεται και έβγαινε για να ψωνίσει ή να επισκεφτεί τις φίλες. Πήγαινε στο θέατρο ενώ μπορούσε, παράλληλα να αποκτήσει και κάποια ιδιωτική μόρφωση.

Οι φτωχές έκαναν τις δουλειές του σπιτιού και οι φτωχότερες έβγαιναν έξω για να δουλέψουν στα χωράφια ή να κάνουν μικρο-συναλλαγές στην αγορά.

Βεβαίως τα πράγματα δεν ήταν ίδια σε όλη την περίοδο της αρχαιότητας. Η θέση της γυναίκας μόνιμα καθηλωμένη στη βάση της εξάρτησης, προσαρμοζόταν στις συνθήκες της κάθε εποχής και κυρίως στις κοινωνικοοικονομικές.

Πριν από τον 8^ο αιώνα π.Χ. οι γυναίκες, όλων ίσως των τάξεων, δούλευαν στο σπίτι και στα χωράφια. Ο άντρας τις υπολόγιζε στα περιουσιακά του στοιχεία και τις πηγές των οικονομικών εσόδων. Όσο πιο ικανές για την δουλειά ήταν, τόσο μεγαλύτερη ήταν η αξία τους, γι' αυτό και ο πατέρας τις πουλούσε στο σύζυγο. Αργότερα στη δουλοκτητική κοινωνία, η γυναίκα έπαψε να έχει ανάλογη αξία οι όροι αντιστράφηκαν. Ο πατέρας έδινε προίκα στο σύζυγο γι' αντάλλαγμα στα βάρη του

γάμου. Η προίκα τότε, ήταν και η μόνη εξασφάλιση της γυναίκας, γιατί ο σύζυγος, αν ήθελε να τη διώξει έπρεπε απαραίτητα να της επιστρέψει την προίκα.

Κάπως διαφορετικά ήταν πράγματα στην Σπάρτη. Ο στρατιωτικός της χαρακτήρας και προπαντός το καθεστώς της κοινοκτημοσύνης δεν μπορούσαν παρά να επιδράσουν στη θέση της γυναίκας. Αν και κατώτερη από τον άντρα, η Σπαρτιάτισσα κυκλοφορούσε άνετα στην πόλη συμμετείχε στα γυμνάσια, συναλλασσόταν και διαχειριζόνταν την περιουσία της και τα εισοδήματα της οικογένειας, επειδή εκείνος έπρεπε να μένει ελεύθερος κι απερίσπαστος στις στρατιωτικές του απασχολήσεις. Οι άντρες ζούσαν για πολύ καιρό μακριά από το σπίτι και τις γυναίκες τους, σε χώρους στρατιωτικούς. Υπήρχε και μία στάση περιορισμού των γεννήσεων που την ευνοούσε ο κλειστό και λιτός χαρακτήρας της κοινωνίας τους, καθώς και η έλλειψη ατομικής ιδιοκτησίας. Αντίθετα, οι Αθηναίοι χρειάζονταν κληρονόμους και πολλά παιδιά για να υπάρχει κάποια ισορροπία ανάμεσα στους Αθηναίους πολίτες, τους δούλους και τους ξένους. Πάντως κι εδώ υπάρχει η στερεότυπη διαφοροποίηση στους ρόλους. Ο άντρας έξω από το σπίτι, για τα κοινά και τη δόξα, η γυναίκα στα παιδιά και το νοικοκυριό.

Αντίθετα η γυναίκα σ' αυτή την πόλη είχε περισσότερες ελευθερίες και δικαιώματα από όσα είχε η γυναίκα στην αθηναϊκή δημοκρατία. Μπορούσε να έχει δική της περιουσία και να εμφανίζεται στο δικαστήριο για να υπερασπίσει τα δικαιώματά της. Είχε επίσης και κληρονομικά δικαιώματα, αν και σε μικρότερο ποσοστό, όταν ήταν συγκληρονόμος με αδελφούς.

Ρώμη

Στη Ρώμη επίσης η γυναίκα έμενε κάτω από την εξουσία του συζύγου της (Pater Familias) που ασκούσε την εξουσία του στα παιδιά και στην γυναίκα, η οποία δεν είχε κανένα ατομικό ή κοινωνικό δικαίωμα. Η γυναίκα ήταν πάντα μια ατελής προσωπικότητα, που την κηδεμόνευε ο πατέρας, ο σύζυγος, ο αδερφός, ο άντρας - συγγενής.

Ιδιαίτερα ο σύζυγος, στον αυστηρό γάμο (cum manus) είχε απόλυτη εξουσία πάνω της, μπορούσε να την κακοποιήσει ή και να την σκοτώσει, χωρίς να δώσει λογαριασμό σε κανέναν. Ακόμη και στην περίοδο της χαλάρωσης των ηθών (στην εποχή των υπάτων) οι γυναίκες δεν είχαν απελευθερωθεί, παρά τη συμμετοχή τους στα Βακχικά όργια, και πολλές φονεύθηκαν από τους κηδεμόνες τους. Αλλά και αργότερα, στην αυτοκρατορική περίοδο, που η γυναίκα μορφωνόταν και έπαιρνε μέρος στις συζητήσεις για τα κοινά, εξακολουθούσε να παραμένει άμεσα εξαρτημένη από τον άντρα.

Βυζάντιο

Στη Βυζαντινή εποχή, η γυναίκα εξακολουθεί να είναι αποκλεισμένη από τα δημόσια αξιώματα. Υπήρχε ρητή απαγόρευση στη γυναίκα, για την κατάληψη οποιασδήποτε πολιτικής ή δημόσιας θέσης και κοινωνικού λειτουργήματος, όπως του συνηγόρου, του επίτροπου, του επιμελητή και του μάρτυρα. Δεν της επιτρεπόταν ούτε να καταγγείλει ακόμα τη διάπραξη κάποιου εγκλήματος, εκτός αν το έγκλημα αφορούσε άμεσα την ίδια ή επρόκειτο για φόνο συγγενών της ευθείας γραμμής.

Η θέση της γυναίκας στο Βυζάντιο ήταν πολύ ιδιόρρυθμη γιατί βασιζόταν σε δύο διαμετρικά αντίθετα αλλά, στην περίπτωση της, συγκλίνοντα συστήματα: στο

Ρωμαϊκό δίκαιο με την υπεξουσιότητα και στη Χριστιανική θρησκεία με τη θεοκρατική αρετή και τον ασκητισμό, τα οποία επιβάλλονταν εύκολα στα υπεξούσια άτομα: όπως οι γυναίκες, τα παιδιά και οι φτωχότερες τάξεις.

Η αφοσίωση στην οικογένεια και τη θρησκεία, η φιλανθρωπία, η παρθενιά, η σιωπή και η ανοχή είναι όχι μόνο τα όρια δράσης αλλά και τα κοσμήματα της τέλει γυναίκας και συζύγου. Το παραμικρό σφάλμα της γυναίκας, η χηρεία ήταν πολλές φορές λόγος για να κλειστεί σε μοναστήρι. Η συζυγική πίστη ήταν πάντα γένους θηλυκού. Ο άντρας είχε αυτοχαρακτηριστεί πολυγαμικό όν. οι τιμωρίες της μοιχείας ήταν ηθικές και σωματικές: κλείσιμο σε μοναστήρι, κόψιμο της μύτης κ.τ.λ. ενώ για ηθική αποζημίωση, ο σύζυγος μπορούσε να κρατήσει μέρος της προίκας.

Η ζωή της βυζαντινής, γενικότερα, είχε μεγάλη διαφορά στις πλούσιες και τις φτωχές, όπως σε όλους τους τόπους και σε όλες τις εποχές. Η φτωχιά δούλευε σκληρά στο σπίτι και τις κατώτερες εξωτερικές δουλειές, μεγάλωνε τα παιδιά και περιποιόταν τον άντρα της και τα πεθερικά της κι αν τύχαινε να ξεφύγει προ της «ελεύθερης ζωής», την πορνεία, θα ξεκινούσε απ' τις κατώτερες βαθμίδες για να προχωρήσει, πολύ σπάνια στα ανώτερα «αξιώματα»- από γυναίκα του υποδρόμου, μιμάδα, θυμελική, σε πολυτελή εταιρά. Η πλούσια, αντίθετα, έκανε έντονη κοσμική ζωή, αναλισκόταν στο ντύσιμο και τα λούσα, παραμερίζοντας και υπερνικώντας ακόμα και την πιο σκληρή αντίδραση της εκκλησίας. Κατόρθωνε να δράσει και να επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό παρασκηνακά, ενώ δεν της έλειπε και η άμεση προβολή. Οι πολιτικές συνθήκες την ανάδειξαν ακόμη και αυτοκρατόρισα με πλούσια δράση, ανάλογη των ανδρών, που έγιναν υποτελείς της και υποχρεώθηκαν να ξεχάσουν τις θεωρίες και τις αρχές τους. Αλλά και η πλούσια γυναίκα δεν ξέφυγε πάντα από τη μοίρα του φύλου της. Ο κανόνας ήταν να μένει στο γυναικωνίτη, κι ο δρόμος προς το μοναστήρι ήταν ανοιχτός σε περίπτωση οποιασδήποτε ατυχίας.

Έτσι, η γυναίκα, είτε φιλάρεσκη κοσμική κυρία, είτε φτωχιά σκλάβια μέσα στην άγνοια και την καταπίεση και προπαντός, την απραξία του πνεύματος και των αισθήσεων που της επέβαλλε η θέση της, καλλιέργησε τη δεισιδαιμονία και τη μαγεία, έγινε φανατική εικονολάτρισσα και συνέβαλε αρκετά στην αναστήλωση των εικόνων το 766 και το 842 μ.Χ.

Η μοναδική μόρφωση που μπορούσε να πάρει ήταν η ιδιωτική η οποία φυσικά ήταν προνόμια των πλουσίων, και δεν ξεπερνούσε ωστόσο την αποστήθιση των ψαλμών και των εκκλησιαστικών κανόνων, ενώ κάθε τάση ευρύτερης αναζήτησης συγκρούονταν με τον κανόνα που επικρατούσε για την ενάρετη γυναίκα. Η βασική διαπαιδαγώγηση γινόταν από το σύζυγο στα δικά του πρότυπα.

Σε ολόκληρη τη διάρκεια του Μεσαίωνα δεν είχε κανένα δικαίωμα ως άτομο και κοινωνική οντότητα, και μοναδική διέξοδο για να ξεφύγει από το στενό χώρο του σπιτιού έβρισκε στα πολιτιστικά και τη φιλανθρωπία.

Τουρκοκρατία:

Για τις ελληνίδες, στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, τυπικά δεν άλλαξε τίποτα ούτε μπορούσε να αλλάξει. Η γυναίκα ως σύζυγος και μητέρα μένει βασικά στο σπίτι ωστόσο όμως βρίσκουμε τη γυναίκα κι έξω απ' το σπίτι, να βοηθά σε γεωργικές δουλειές αλλά και σε πιο βαριές, ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο, και σε ποιμενικές ασχολίες στις ορεινές περιοχές. Στις δύσκολες περιπτώσεις στάθηκε ικανή για όλα. Με τον αποδεκατισμό των ανδρών ή τη φυγή τους στα βουνά και τους ξένους τόπους, έμεινε μόνη και τα έβγαλε πέρα, διατηρώντας την ελληνική παράδοση και το ελληνικό στοιχείο στα σκοτεινά χρόνια της Τουρκοκρατίας. Ως χήρα, ανέλαβε

όλες τις ευθύνες της και διεύθυνε τις υποθέσεις της οικογένειάς της και τα συμφέροντα του τόπου της με τον καλύτερο τρόπο. Έτσι άλλαξε και η θέση της στις συνειδήσεις των άλλων που την τιμούσαν και την υπολόγιζαν. Τα παιδιά θεωρούνταν δικό τους δημιούργημα. Άρχισε να εργάζεται στις βιοτεχνίες, ιδιαίτερα στα κλωστήρια και τα υφαντουργεία ως προέκταση των οικιακών τεχνών, να αποκτά κοινωνικές εμπειρίες και να αντιστέκεται στον τουρκικό ζυγό.

Οι άριστοκράτισσες αλλά και η απλή γυναίκα του λαού έπαιξε σημαντικό ρόλο στη οργάνωση και την προώθηση του αγώνα.

Με την ίδρυση όμως του ελληνικού κράτους το 1832, η γυναίκα βρέθηκε πιο ώριμη και απελευθερωμένη αλλά διόλου ισότιμη με τον άνδρα. Τυπικά, καθλωθήκε κάτω από τους θεσμούς του Βυζαντινορωμαϊκού δικαίου, που μεταφυτεύτηκε, κατά βάση, στο δίκαιο του νέου κράτους και ουσιαστικά έμεινε πάντα η ίδια γυναίκα στην υπηρεσία του νοικοκυριού, των παιδιών και του συζύγου, που ήταν ο μόνος αρμόδιος για κοινωνική και πολιτική δραστηριότητα και κύριος μοχλός στη διαδικασία της παραγωγής.

Νεότεροι Χρόνοι

Οι ουσιαστικές κατακτήσεις την ισότητας αρχίζουν με την κινητοποίηση των ίδιων των γυναικών, που την ξεκίνησαν, στο τέλος του 18^{ου} αιώνα, οι λίγες μορφωμένες και μαχητικές γυναίκες. Ένα δειλό και περιορισμένο κίνημα άρχισε να απλώνεται, σιγά – σιγά, και να πιάνει ρίζες το 19^ο αιώνα, για να μαζικοποιηθεί οριστικά τον 20^ο αιώνα, με τη γενικότερη ανάπτυξη των προοδευτικών κινήματων.

Η συνειδητοποίηση όμως και η προβολή του αιτήματος ουσιαστικής ισότητας στην ατομική, οικογενειακή, επαγγελματική και δημόσια ζωή, η ηθική και κοινωνική απελευθέρωση της γυναίκας μόνο τις τελευταίες δεκαετίες άρχισε να πραγματοποιείται. Αυτή η συνειδητοποίηση που είναι κάτι πολύ διαφορετικό από τη διεκδίκηση επιμέρους δικαιωμάτων, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, στο βαθμό που πραγματοποιείται, είναι η μεγαλύτερη κατάκτηση της σύγχρονης γυναίκας.

Ωστόσο, εδώ και δύο περίπου αιώνες, η γυναίκα πάλεψε και παλεύει για την κατάκτηση συγκεκριμένων ατομικών και κοινωνικών, ξεκινώντας από το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Όπως είδαμε η παιδεία ήταν απρόσιτη στις γυναίκες. Εξαίρεση αποτελούσαν κάποιες περιπτώσεις προνομιούχων γυναικών της υψηλής κοινωνίας που αποκτούσαν μόρφωση, με το σύστημα των ιδιαίτερων μαθημάτων και στην επέκταση «μιας γυναικείας» παιδείας, που είχε στόχο την καλύτερη αισθητική και κοινωνική παρουσία τους.

Κατά τα λοιπά οι γυναίκες ήταν αποκλεισμένες από την εκπαίδευση, γιατί τα κέντρα που πρόσφεραν μόρφωση διαφόρων βαθμών και ειδικοτήτων ήταν προορισμένα αποκλειστικά για τους άντρες. Σ' αυτούς άλλωστε χρειαζόταν η γενική και ειδική μόρφωση, προκειμένου να ασκήσουν τα πολιτικά και τα κοινωνικά τους δικαιώματα. Το αίτημα για εκπαίδευση, ακολουθείται από το αίτημα για το δικαίωμα ψήφου.

Από την εποχή του διαφωτισμού, αστική τάξη, στον αγώνα της για δημοκρατικούς θεσμούς και συμμετοχή στην εξουσία, αρχίζει να θίγει το πρόβλημα της γυναίκας, θεωρητικά, έστω και παρεμπιπτότως.

Στη Γαλλία το φεμινιστικό κίνημα, το οποίο στην αρχή βρήκε μεγάλη αντίδραση αρχίζει μετά το 1830, να αποκτά θεωρητική κάλυψη με τις θεωρίες του Φουριέ, του Σάιντ – Σιμόν και ένθερμους υποστηρικτές όπως τη Γεωργία Σάνδη κ.α. που ζητούσαν πολιτικά δικαιώματα, συμμετοχή στην εκπαίδευση και χειραφέτηση

της γυναίκας στο γάμο και στις σχέσεις της με τον άντρα. Σε αντίθεση με την έννοια της «ισότητας» που έχει ηθικό και κοινωνικό, αλλά και οικονομικό περιεχόμενο, η «ισοτιμία» αναφέρεται περισσότερο στα πολιτικά δικαιώματα και τις νομικές σχέσεις.

Έτσι δημιουργείται μία νέα κίνηση, η οποία στηρίζεται περισσότερο στις θεωρίες του μαρξισμού και ακολουθεί τη δράση των σοσιαλιστικών και των άλλων προοδευτικών κινημάτων. Στο χώρο του μαρξισμού, οι θέσεις πάνω στο γυναικείο πρόβλημα ξεκίνησαν διστακτικά στην αρχή αλλά γρήγορα το θέμα αντιμετωπίστηκε σαν ένα πρόβλημα της καπιταλιστικής κοινωνίας που θα λυνόταν αμέσως μετά την κατάρρευσή της.

Από το τέλος του 19^{ου} αιώνα, αρχίζει η γυναίκα σ' όλο τον κόσμο να εισβάλλει στα «αντρικά» επαγγέλματα και στις επιστήμες, να αποκτάει το δικαίωμα της ψήφου και να προωθείται στα δημόσια αξιώματα, ακόμα και στα ανώτατα κυβερνητικά. Παράλληλα, ένα- ένα τα συντάγματα των διαφόρων χωρών υιοθετούν τη νομική ισότητα και οι διακηρύξεις των διεθνών οργανισμών, στην κατάργηση όλων των διακρίσεων, περιλαμβάνουν και τις διακρίσεις ανάμεσα στα δύο φύλα.

Η γυναίκα αναγκάστηκε από τα πράγματα να βγει έξω από το σπίτι και να σπάσει τον κλοιό της παραδοσιακής γυναικείας δουλειάς στην κατώτερη εκπαίδευση και τη βιοτεχνία. Η δουλειά της στις φάμπρικες και στις άλλες βιομηχανίες, ελαφριές και βαριές, ακόμη και στα ορυχεία ως ανειδίκευτο εργάτη με χαμηλό μισθό και εξαντλητικό ωράριο, δεν εμποδίστηκε από τις «γυναικείες» αδυναμίες της, ούτε από την «υψηλή της αποστολή» ως συζύγου και μητέρας. Ο καπιταλιστής τη χρειάστηκε και τη χρησιμοποίησε. Εκείνη σ' ένα δυσβάσταχτο αγώνα δουλειάς και σπιτιού, άρχισε να γίνεται οικονομικός παράγοντας για την οικογένεια, να δημιουργεί κοινωνικές σχέσεις και να αποκτά κοινωνικές εμπειρίες.

Άρχισε να προβληματίζεται, να πολιτικοποιείται και να οργανώνεται συνδικαλιστικά. Άρχισε να γίνεται παράγοντας λαϊκής δύναμης κοντά στον άντρα, για την αντιμετώπιση του κοινού εκμεταλλευτή, αλλά και χωριστά ως γυναίκα συνειδητοποιώντας την ιδιαιτερότητα του δικού της γυναικείου προβλήματος ή τουλάχιστον, των μερικότερων συγκεκριμένων πρακτικών προβλημάτων, που αντιμετωπίζει στην εργασία της και τις οικογενειακές τις υποχρεώσεις. Τώρα πιο μέσα στο σπίτι, έχουν ανέβει οι μετοχές της και παίζει ρόλο αποφασιστικό και πολλές φορές πρωτεύοντα. Αλλά παράλληλα εξακολουθώντας, σε πολύ μεγάλο βαθμό να διαδραματίζει τον παραδοσιακό της ρόλο, βρίσκεται μπλοκαρισμένη σε νέα δεσμά και καταπιέζεται περισσότερο από την αδυναμία ή τη μεγάλη δυσκολία να αντεπεξέλθει στο νέο, διπλό φορτίο των υποχρεώσεών της.

Η κερδοσκοπία, που είναι το χαρακτηριστικό στοιχείο και το ιδανικό της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας, θέλει τη συμμετοχή της γυναίκας στην παραγωγή για το δικό της συμφέρον και δεν επιτρέπει τη χρησιμοποίηση των σύγχρονων τεχνικών μέσων για την απελευθέρωσή της.

Ωστόσο, οι κατακτήσεις δεν παύουν να είναι κατακτήσεις. Οι συνέπειες και τα αποτελέσματά τους έχουν ευρύτερη απήχηση. Οι απόψεις για τη φυσική διάκριση των δύο φύλων, σε ανώτερο και κατώτερο, υποχωρούν. Στη χειρότερη περίπτωση αλλάζουν έκφραση, πράγμα που δεν κάνει τίποτα άλλο από το να υπογραμμίζει τις τάσεις και τις σπασμωδικές ενέργειες των αρνητών, που ζητούν να πιαστούν από κάπου για να συντηρήσουν την υπάρχουσα κατάσταση και παράλληλα, να αποδεικνύει τον αντικειμενικό κλονισμό αυτής της κατάστασης, που τους επιβάλλει μια αναθεωρητική τακτική.

Το σοσιαλιστικό κίνημα προώθησε τη χειραφέτηση της γυναίκας και στις χώρες που επικράτησε ο σοσιαλισμός καθιερώθηκε η νομική ισοτιμία και άλλαξαν οι θεσμικές βάσεις της ανισότητας. Μια μεγάλη συμβολή του σοσιαλιστικού κινήματος

είναι η συνειδητοποίηση της γυναίκας μέσα από την ίδια τη συμμετοχή της στον αγώνα. Η πρώτη προϋπόθεση, για τη χειραφέτηση της γυναίκας, είναι η απελευθέρωση της ίδιας της συνειδήσής της από τα δεσμά των αιώνων. Σήμερα η γυναίκα σε μεγάλη κλίμακα έχει κερδίσει τα πολιτικά της δικαιώματα και σε μικρότερη αλλά σημαντική κλίμακα, τη νομική ισοτιμία.

Στις σοσιαλιστικές κοινωνίες δεν υπάρχει καθόλου ζήτημα νομικής ισότητας, γιατί καμία διάκριση δεν υπάρχει στο συντάγματα και τους νόμους.

Στην Ελλάδα η γυναίκα ως το 1917 δεν μπορούσε να αναλάβει άλλο δημόσιο λειτουργήμα πλην της δασκάλας και μόλις το 1930 αποκτά το περιορισμένο δικαίωμα ψήφου στις δημοτικές εκλογές, όταν είναι πάνω από 30 ετών και γνωρίζει ανάγνωση και γραφή. Το 1949 προσθέτει στο ενεργητικό της την εκλογιμότητα στην αυτοδιοίκηση και από το 1952 αποκτά πλήρη εκλογικά δικαιώματα. Μόλις τις τελευταίες δεκαετίες η Ελληνίδα αρχίζει αν κατακτά ένα – ένα τα υπεύθυνα επαγγέλματα. Μπαίνει στο στίβο της κοινωνικής και της δημόσιας ζωής.

Γυναικεία σωματεία υπάρχουν πολλά και έχουν μέσα στους στόχους τους τα προβλήματα της δημοκρατίας και της ειρήνης, παράλληλα με την επιδίωξη της ισοτιμίας των ελλήνιδων στο δημόσιο και τον επαγγελματικό βίο, στην κοινωνική ζωή και την οικογένεια. Μια τέτοια μορφή του γυναικείου κινήματος, επικρίνεται από τις φεμινίστριες, που υποστηρίζουν ότι τα γυναικεία σωματεία πρέπει να περιοριστούν στην επιδίωξη της ισότητας και τη μελέτη των καθαρά γυναικείων προβλημάτων, εκτείνοντας τον αγώνα τους και να εγκαταλείψουν τα άλλα προβλήματα σε μαζικούς φορείς, όπου συμμετέχουν άντρες και γυναίκες. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, η επέκταση του αγώνα των γυναικών, σε γενικότερα ζητήματα, αδυνατίζει και αποπροσανατολίζει τον αγώνα τους ως γυναικών.

Στην Ελλάδα λειτουργούν με επιτυχία τα μαζικά γυναικεία σωματεία γενικότερου ενδιαφέροντος, ενώ παράλληλα έχουν ιδρυθεί σωματεία που επιδιώκουν καθαρά φεμινιστικούς σκοπούς. Υπάρχουν επίσης και αρκετά επαγγελματικά σωματεία γυναικών τόσο των λεγόμενων γυναικείων επαγγελμάτων, όσο και ειδικά γυναικεία σωματεία άλλων επαγγελματικών κλάδων. Ως γυναικεία προβλήματα έστω και καταχρηστικά, αφού υπάρχουν σχετικές αντιρρήσεις των φεμινιστριών, έχουν χαρακτηριστεί, τα προβλήματα της υγείας και της εκπαίδευσης των παιδιών και προπαντός η έλλειψη ή η ανεπάρκεια των βρεφονηπιακών σταθμών για την απασχόληση και τη φύλαξη των παιδιών των εργαζομένων γυναικών ή των μη εργαζομένων που θέλουν να απελευθερώσουν το χρόνο τους για να ασχοληθούν με τον εαυτό τους και να αναπτύξουν κοινωνική δραστηριότητα.

Οι Ελληνίδες, με εξαίρεση ένα μικρό ποσοστό πολύ μορφωμένων γυναικών που εύκολα μπορούν να χειραφετηθούν, έχουν συνδέσει τη χειραφέτηση με τη συμμετοχή τους στα κοινωνικά προβλήματα, την Αντίσταση στην περίοδο της κατοχής και στον αγώνα για τα λαϊκά αιτήματα. Στο πλαίσιο αυτής της αγωνιστικότητας έχουν συμπεριλάβει και τα δικά τους αιτήματα, τα οποία σιγά – σιγά αποκτούν αυτονομία.

Οι πρώτες γυναικείες οργανώσεις με πλατιά βάση, αυτές που απευθύνονται σ' όλες τις γυναίκες και όχι μονάχα σε μια μερίδα «εκλεκτών, μορφωμένων και προοδευτικών» γυναικών, άρχισαν να ιδρύονται μετά την απελευθέρωση.

Οι προσπάθειες των γυναικείων οργανώσεων της εποχής εκείνης στρέφονταν στην κατάκτηση της γυναικείας ισοτιμίας σ' όλους τους τομείς: τη μόρφωση, και την εξύψωση της Ελληνίδας, αλλά και τον αγώνα κατά του φασισμού, την εμπέδωση της ειρήνης, καθώς και τη λύση κοινωνικών προβλημάτων.

Όλες αυτές οι οργανώσεις διαλύθηκαν στη διάρκεια του εμφυλίου (1947 – 1949), αλλά οι γυναίκες συνέχισαν τον αγώνα τους, είτε ως εργαζόμενες, είτε

μεμονωμένα σε διάφορους τομείς, προετοιμάζοντας το έδαφος για τη μετέπειτα οργανωμένη δράση τους.

Η επόμενη φάση άρχισε το 1963, όταν μια ομάδα προοδευτικών γυναικών συγκρότησε πλατιά επιτροπή για την επιλογή αντιπροσώπων στο Παγκόσμιο Συνέδριο Γυναικών στη Μόσχα που είχαν προσκληθεί και Ελληνίδες. Η επιτροπή αυτή, που μονιμοποιήθηκε, πρόβαλε και αξιοποίησε την πείρα των μελών της που συμμετείχαν στο διεθνές αυτό συνέδριο και αντάλλαξαν απόψεις μ' όλες τις γυναίκες του κόσμου. Αργότερα εκφράστηκε οργανωτικά στην Πανελλήνια Ένωση Γυναικών, που ιδρύθηκε το 1964 ως κεντρικό, μαζικό όργανο των γυναικών της Ελλάδας. Λειτουργήσε στα πρότυπα της Διεθνούς Ομοσπονδίας Γυναικών με δράση πάνω στα γενικά λαϊκά και δημοκρατικά προβλήματα, τα προβλήματα του παιδιού και της γυναίκας, κι έδωσε σημαντικό βάρος στα τρέχοντα προβλήματα της χώρας, παράλληλα με τα προβλήματα της εργαζόμενης, της μητέρας. Κινήθηκε κυρίως γύρω από τα γυναικεία προβλήματα, χωρίς να αντιμετωπίσει αυτοτελώς το λεγόμενο «γυναικείο πρόβλημα» που αναφέρεται στην απελευθέρωση της γυναίκας. Η διάλυσή της, από τη δικτατορία του 1967, εμπόδισε την εξέλιξή της, όπως και τη συνέχιση των οποιονδήποτε προσπαθειών της.

Μετά το 1974, το γυναικείο κίνημα παρουσιάζει έντονη δραστηριοποίηση. Προσπαθεί να αφομοιώσει τα παραδοσιακά στοιχεία και συγχρόνως να μπολιαστεί από τις τάσεις του σύγχρονου φεμινιστικού κινήματος.

Στην Ελλάδα το γυναικείο κίνημα είναι αναγκασμένο να ακολουθεί πολλαπλή δράση. Να κινείται παράλληλα, αλλά και ανεξάρτητα από το γενικότερο προοδευτικό ή πιο συγκεκριμένα. Αριστερό κίνημα με γενικούς και με ειδικούς στόχους.

Το γυναικείο κίνημα, αμφισβητώντας πολλές κοινωνικές δομές, αρχίζει να ερευνά και να συζητά νέες αξίες και να βλέπει από μια άλλη σκοπιά τη λύση των κοινωνικών προβλημάτων. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι η γυναίκα σήμερα στην Ελλάδα βγαίνει από τους τέσσερις τοίχους του σπιτιού. Αγωνίζεται για την ισοτιμία της με τον άντρα στοχεύοντας την αλλαγή του τρόπου ζωής και τη ριζική εξαφάνιση των στοιχείων που συντηρούν την άνιση μεταχείριση της και την κοινωνική της υποτίμηση. Για την αλλαγή αυτής της νοοτροπίας, πρέπει να γίνουν προσπάθειες συνειδητές στον καθημερινό τρόπο ζωής και πολύ περισσότερο στον τρόπο διαπαιδαγώγησης με την ευρεία έννοια του όρου. (Κακλαμαννάκη 1984, Καρζής 1993).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑ

1.1 Λόγοι συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας και η ικανοποίηση που προσφέρει στις γυναίκες.

Οι γυναίκες πάντα προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στην οικογένεια, στις αγροτικές εργασίες και στις οικογενειακές επιχειρήσεις. Χωρίς να αμείβονται. Μετά τη βιομηχανική επανάσταση η ζωή των γυναικών άρχισε να αλλάζει λόγω των ασφυκτικών βιοτικών αναγκών που έπρεπε να καλυφθούν. Έτσι οι γυναίκες άρχισαν να συμμετέχουν στην επίσημη αγορά εργασίας.

Οι πιο σημαντικοί λόγοι που επιβάλλουν τη συμμετοχή των γυναικών στους χώρους εργασίας είναι συνήθως οι παρακάτω:

i. Η οικονομική ανάγκη που συχνά παρατηρείται εξαιτίας της ανεπαρκούς αμοιβής των συζύγων (ανδρών) ή και άλλων μελών της οικογένειας που προσφέρουν οικονομική βοήθεια.

Το σύγχρονο φαινόμενο της μετατροπής της οικονομίας από δευτερογενή (δηλαδή, οικονομία που βασίζεται πρωταρχικά στη βιομηχανική παραγωγή) σε τριτογενή (οικονομία βασισμένη στην παροχή υπηρεσιών) έχει δημιουργήσει προβλήματα όσον αφορά την οικονομική σταθερότητα των οικογενειών αυτό οδηγεί πολλές γυναίκες να εργάζονται στην επίσημη αγορά εργασίας επειδή και τα δύο εισοδήματα (των δύο συζύγων) είναι πλέον απαραίτητα για τη διαβίωση της οικογένειας.

ii. Η αύξηση του αριθμού «ελεύθερων» ή «ανύπαντρων» γυναικών.

Πολλές γυναίκες οι οποίες είναι διαζευγμένες, χήρες και ελεύθερες από προσωπική τους επιθυμία αισθάνονται ιδιαίτερα ευάλωτες λόγω της οικονομικής ανασφάλειας των κοινωνικών και συναισθηματικών δυσκολιών και προβλημάτων υγείας. Έτσι συχνά καταφεύγουν στη διεκδίκηση μιας θέσης στην αγορά εργασίας με σκοπό να καλύψουν όλες τις παραπάνω ανάγκες τους.

iii. Η επιθυμία της γυναίκας για αυτο – ολοκλήρωση.

Οι γυναίκες μέσω της εργασίας τους συνειδητοποιούν ότι έχουν δικαιώματα στο χώρο της επαγγελματικής ανάπτυξης και κινητικότητας. Με τη συμμετοχή τους αυτή μπορούν να αντιμετωπίσουν την πιθανή οικονομική αστάθεια που υπάρχει στην οικογένειά τους και αυτό τις κάνει να αισθάνονται ιδιαίτερα χρήσιμες και σημαντικές (Σκόδρα, 1993).

Σύμφωνα με τη Νοβίκοβα (1984) οι παράγοντες που μπορούν να οδηγήσουν την γυναίκα στην αγορά εργασίας χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, στους αντικειμενικούς και στους υποκειμενικούς. Στους αντικειμενικούς περιλαμβάνονται πρώτα απ' όλα η σταθερή αύξηση των αναγκών της λαϊκής οικονομίας σε εργατική δύναμη συμπεριλαμβανόμενης και της γυναικείας. Αυτό συνδέεται με την διεύρυνση της παραγωγής και την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, με την εμφάνιση στην διάρκεια της διαδικασίας του καταμερισμού της εργασίας των επαγγελματικών υποχρεώσεων, τις οποίες η γυναίκα μπορεί να τις εκπληρώνει καλύτερα απ' ότι ο άνδρας. Και τέλος ο περιορισμός των βαρέων χειρωνακτικών εργασιών εξαιτίας της εκμηχάνισης και αυτοματοποίησης της παραγωγής.

Οι υποκειμενικοί παράγοντες που ενθαρρύνουν την συμμετοχή των γυναικών στην κοινωνική παραγωγή είναι το ενδιαφέρον για κοινωνικές επαφές και για την ανάπτυξη της προσωπικότητας, η επιθυμία για επαγγελματική απασχόληση.

Επίσης αναφέρεται ως σημαντικότερα κίνητρα τα παρακάτω:

α) Την επιθυμία να συμμετάσχουν στην κοινωνικά ωφέλιμη εργασία να γίνουν μέλη μιας ομάδας εργαζομένων.

1. Να αυξήσουν το κύρος τους στα μάτια των γύρω τους και κύρια του συζύγου και των παιδιών
2. Η επιθυμία τους να δουλέψουν με την αναγκαιότητα ενός επιπρόσθετου μισθού για την οικογένεια.
3. Η επιθυμία τους να βρίσκονται σε κολεκτίβα.
4. Η επιθυμία τους να προσφέρουν στο κοινωνικό σύνολο.
5. η επιθυμία τους να είναι οικονομικά ανεξάρτητες από το σύζυγο.

Κατά την άποψη της Μουσούρου (1985) η γυναικεία απασχόληση έχει αυξηθεί και αυτό οφείλεται στον πολλαπλασιασμό ευκαιριών, των δυνατοτήτων και των κινήτρων για απασχόληση των γυναικών. Αναλυτικότερα: 1) οι ευκαιρίες γυναικείας απασχόλησης αυξήθηκαν λόγω: i) έλλειψης εργατικών χεριών, ii) αλλαγών στη δομή της απασχόλησης με αύξηση των εμπορευματικών δραστηριοτήτων και των υπηρεσιών που απασχολούν γυναίκες, iii) εξασθένησης της κοινωνικής κατακραυγής που είναι αποτέλεσμα αλλά και παράγοντας των αυξανόμενων αριθμών εργαζόμενων γυναικών και την εν γένει χειραφέτηση της γυναίκας και iv) προοδευτικής εξασθένησης των διακρίσεων σε βάρος των γυναικών.

Οι δυνατότητες γυναικείας απασχόλησης αυξήθηκαν λόγω απόκτησης λιγότερων παιδιών, ii) βελτίωση της υγείας και της φυσικής κατάστασης των γυναικών, iii) δημιουργίας και έκτασης υπηρεσιών που διευκολύνουν τη γυναικεία εργασία (π.χ. παιδικών, σταθμών, νηπιαγωγείων κ.λ.π.), iv) ανόδου του παιδευτικού επιπέδου των γυναικών και των παρατηρούμενων τάσεων ενοποίησης των «ανδρικών» και των «γυναικείων» σπουδών v) εξοικονόμησης χρόνου από τις οικιακές εργασίες αφενός λόγω μείωσης του μεγέθους του νοικοκυριού και αφετέρου λόγω απλοποίησης και επαναδιοργάνωσης των εργασιών αυτών. Τέλος 3) τα κίνητρα για γυναικεία απασχόληση αυξήθηκαν λόγω i) των αυξημένων καταναλωτικών αναγκών της σύγχρονης οικογένειας (αναγκών που σπάνια μπορεί να ικανοποιήσει το εισόδημα από την εργασία ενός μόνο μέλους της οικογένειας), ii) αύξησης της επιθυμίας ανεξαρτητοποίησης, απαλλαγής από την ανία της απομόνωσης στην οικιακή ρουτίνα και το χώρο του σπιτιού. iii) αύξησης της επιθυμίας βελτίωσης της κοινωνικής θέσης ή ενεργού συμβολής στη βελτίωση αυτή και αύξησης του ενδιαφέροντος για την εργασία καθεαυτή.

Οι βασικοί παράγοντες που συνέβαλαν και γενικά ενθάρρυναν την είσοδο των Ελληνίδων στην παραγωγική διαδικασία σύμφωνα με την Πανταζή – Τζίφα (1984) ήταν:

α. η εκβιομηχάνιση που μετακίνησε τη γυναικεία εργασία από την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για αυτοκατανάλωση σε μια τακτικά και συστηματικά αμειβόμενη απασχόληση.

β. οι σημαντικά αυξανόμενες ευκαιρίες απασχόλησης, οι οποίες δημιουργήθηκαν από τη γρήγορη οικονομική ανάπτυξη σε συνδυασμό με τις χαμηλότερες αμοιβές που θεσμοθετήθηκαν για τις γυναίκες και έστρεψαν το ενδιαφέρον της ζήτησης προς τη γυναικεία εργασία.

γ. οι τεχνολογικές εξελίξεις και βελτιώσεις στην παραγωγή που μείωσαν τις απαιτήσεις για μυϊκή δύναμη και

δ. η αύξηση του μέσου όρου ζωής των γυναικών, η μείωση του μέσου όρου της ηλικίας γάμου και η αύξησης της τεκνοποιίας σε μικρή ηλικία, σε συνδυασμό με τον περιορισμό των γεννήσεων, συνέβαλαν στο να μικρύνει ο χρόνος υποχρεώσεων στη μητρική ζωή και να μεγαλώσει ο μέσος χρόνος απασχόλησης των γυναικών.

Από την άλλη πλευρά των ίδιων των γυναικών οι βασικοί παράγοντες που επηρεάζουν θετικά την απόφασή τους να εργαστούν είναι:

α. Το επίπεδο εκπαίδευσής τους: Όσο περισσότερο εκπαιδευόμενη είναι η γυναίκα, τόσο μεγαλύτερη είναι η αμοιβή της και γι' αυτό μεγαλώνει η πιθανότητα να εργαστεί. Ακόμη πρέπει να προστεθεί και η αυξανόμενη συνειδητοποίηση της γυναίκας για τις ικανότητες και τις δυνατότητές της, τις οποίες να αξιοποιούνται με την παραμονή της στο σπίτι.

β. Οι αυξανόμενες ανάγκες του οικογενειακού προϋπολογισμού: Όσο μικρότερο είναι το εισόδημα του συζύγου, τόσο αυξάνεται η πιθανότητα να εργαστεί η γυναίκα για να συμπληρώσει τα έσοδα του σπιτιού.

γ. Η κοινωνική θέση της οικογένειας είναι σημαντικός παράγοντας για την απόφαση της γυναίκας να δουλέψει.

δ. Ο βαθμός αστικοποίησης της οικογένειας επίσης επιδρά σημαντικά στην απόφαση της γυναίκας να εργαστεί. Έτσι οι παντρεμένες γυναίκες των αστικών περιοχών έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να δουλέψουν σε σχέση με τις παντρεμένες γυναίκες των αγροτικών περιοχών, γιατί στις αστικές περιοχές υπάρχουν περισσότερες ευκαιρίες για απασχόληση, ο κοινωνικός περίγυρος είναι λιγότερο συντηρητικός και αποδέχεται ευκολότερα να δουλεύει η γυναίκα. Ακόμη οι διευκολύνσεις για το νοικοκυριό καθώς και για τη φροντίδα των παιδιών, που μπορεί να βρει η γυναίκα στις αστικές περιοχές, είναι πολύ περισσότερες.

Όπως υποστηρίζει η Σιδηροπούλου –Δημακάκου (1998) λόγω της εκβιομηχάνισης δημιουργήθηκε η ανάγκη για επιπρόσθετα εργατικά χέρια, γεγονός το οποίο έφερε στην αγορά εργασίας μεγάλο αριθμό γυναικών. Οι γυναίκες μπαίνουν στην αγορά εργασίας σε όλο μεγαλύτερους αριθμούς κι αυτό γιατί θεωρούν πλέον φυσικό πρότυπο ζωής να είναι εργαζόμενες, παράλληλα με τα οικογενειακά τους καθήκοντα, αλλά επίσης ως ένα βαθμό εξαιτίας οικονομικών αναγκών όπως είναι η ανεργία ανδρών ή τα αυξανόμενα ποσοστά ανύπαντρων ή διαζευγμένων γυναικών με παιδιά.

Κατά τη γνώμη της Μαραγκουδάκη (1993) οι άντρες αποφασίζουν να εργαστούν για να εξασφαλίσουν υλικά αγαθά για την επιβίωσή τους ενώ οι γυναίκες είτε για να προσφέρουν υπηρεσία στο κοινωνικό σύνολο, χωρίς να γίνεται αναφορά σε προσωπικό οικονομικό όφελος είτε για να ικανοποιήσουν την μεγάλη φιλαρέσκειά τους.

Ως σημαντικότερους λόγους η Ρουσοπούλου (1985) αναφέρει ότι είναι η προσφορά των γυναικών στην οικογένεια και στο κοινωνικό σύνολο καθώς και στα οικονομικά κίνητρα και προσθέτει ότι ελάχιστες γυναίκες, εργάζονται για την πολυτέλεια.

Τέλος η Νικολαΐδου αναφέρει τους παρακάτω λόγους:

- i. το κίνητρο της προίκας
- ii. οικονομικοί λόγοι
- iii. τάση ανεξαρτοποίησης και δημιουργίας.

Η διάρθρωση των κινήτρων της εργασιακής δραστηριότητας εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την ηλικία, το επίπεδο μόρφωσης, την οικογενειακή κατάσταση, το επίπεδο μόρφωσης, την οικογενειακή κατάσταση, τα πολιτικά πιστεύω. Κατά την είσοδο των γυναικών στη δουλειά ο κύριος παράγοντας είναι ο υλικός ενώ ύστερα από την προσέλευση της γυναίκας στην παραγωγή και την ψυχολογική προσαρμογή της στην εργασία εμφανίζονται και άλλα κίνητρα, προσανατολισμοί και η ιεράρχηση αξιών που οφείλονται πια στην ικανοποίηση από την ίδια την εργασία.

Κάτι το οποίο είναι σημαντικό να αναφερθεί είναι η ικανοποίηση που προσφέρει η εργασία στις γυναίκες. για το συγκεκριμένο θέμα η Stern (1993) υποστηρίζει ότι ο καθένας από εμάς, ο οποίος κάνει μια υγιή και παραγωγική ζωή έχει συνηθίσει να λειτουργεί με γρήγορο ρυθμό. Οι περισσότεροι άνθρωποι αισθάνονται ότι αναζωογονούνται όταν είναι απασχολημένοι. Έτσι και οι γυναίκες όταν είναι απασχολημένες αισθάνονται ότι είναι απαραίτητες. Αν δεν λειτουργούν κάτω από μεγάλη πίεση νιώθουν ότι κάτι δεν πάει καλά.

Η συνεχής δραστηριότητα είναι αυτή που προσφέρει ικανοποίηση. Ιδιαίτερα όταν η γυναίκα είναι απασχολημένη με κάποιο καθορισμένο έργο, τότε παρατηρείται πολύ μεγαλύτερος ενθουσιασμό για την επιτυχία του επιτεύγματος κάτι το οποίο είναι σύνηθες φαινόμενο είναι το αίσθημα απώλειας που συχνά ισχυρίζονται ότι αισθάνονται όταν υπάρχει έλλειψη δραστηριότητας, όταν ξεκουράζονται ή όταν δεν κάνουν κάτι. Όταν είναι απασχολημένες αισθάνονται ζωντανές και γεμάτες σφρίγος. Νιώθουν ότι είναι περισσότερο ολοκληρωμένες. Όταν όμως σταματάνε να απασχολούνται μπορεί να αισθανθούν απογοήτευση και ανυπομονησία.

Όσον αφορά την ικανοποίηση των γυναικών η Νοβίκοβα (1984) ισχυρίζεται ότι οι γυναίκες, οι οποίες έχουν ειδικότητα είναι ικανοποιημένες από την εργασία τους. Τους δίνει ικανοποίηση η δυνατότητα να καλυτερεύσει την υλική θέση της οικογένειας, η συναίσθηση ότι προφέρουν στην κοινωνική παραγωγή. Ενώ οι γυναίκες που απασχολούνται στην χειρωνακτική, μη ειδικευμένη δουλειά είναι ανικανοποίητες.

Τέλος η Ρουσοπούλου (1985) αναφέρει ότι η εργασία προξενεί χαρά και ευχαρίστηση. Κάθε ελεύθερος άνθρωπος δεν τη θεωρεί σκλαβιά, αλλά απολύτρωση, εκδήλωση του ανθρωπισμού του.

1.2 Τα χαρακτηριστικά της εργαζομένης γυναίκας.

Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά της εργαζομένης γυναίκας η Μουσούρου (1993) αναφέρει ότι το εργατικό γυναικείο δυναμικό πάνει να θεωρείται ευκαιριακό, επικουρικό και επομένως δευτερεύον, λόγω της ποσοτικής του σημασίας και της εξάρτησης της οικονομίας από αυτό. Ισχυρίζεται ότι τα χαρακτηριστικά του γυναικείου εργατικού δυναμικού όπως και οι ρυθμίσεις που συνδέονται με αυτά, καθίστανται παράγοντες που διαμορφώνουν την προσφορά και την ζήτηση εργασίας, που προσδιορίζουν το είδος και την ποιότητα των παραγόμενων αγαθών και των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Επίσης υποστηρίζει ότι η ποιοτική σημασία της γυναικείας απασχόλησης επιβάλλει την εξεύρεση λύσεων στα προβλήματα που δημιουργεί η μητρότητα και κατ' επέκταση στα προβλήματα που δημιουργούν οι κατά κανόνα ασυμβίβαστες απαιτήσεις του εργασιακού και οικογενειακού ρόλου. Έτσι εντάσσει τις λύσεις αυτές σε τρία σχήματα.

Το πρώτο σχήμα αποβλέπει στην ελαχιστοποίηση της γυναικείας απασχόλησης, με την ενθάρρυνση των γυναικών να μείνουν στο σπίτι. Το σχήμα αυτό εκφράζει την παραδοσιακότητα της ιδεολογίας του ρόλου – φύλου.

Το δεύτερο σχήμα παίρνει σαν δεδομένη και αναγκαία την γυναικεία απασχόληση και ιδιαίτερα την απασχόληση των έγγαμων γυναικών. Αποβλέπει στην διευκόλυνση της εργαζομένης μητέρας και προωθεί μέτρα που αποσκοπούν στην διευκόλυνση αυτής.

Το τρίτο σχήμα αναγνωρίζει το γεγονός ότι το πρόβλημα της σύγκρουσης μεταξύ εργασιακού και οικογενειακού ρόλου δεν περιορίζεται σε σχετικά μικρή περίοδο προϋπόθεση ικανοποιητικής εκπλήρωσης του γυναικείου ρόλου είναι πλήρης συμμετοχή στα κοινά και ισοτιμία ανδρών και γυναικών. Είναι η από κοινού αντιμετώπιση οικογενειακών υποχρεώσεων και από τα δύο φύλα.

1.3 Διάκριση μεταξύ «νεωτερικής» και «παραδοσιακής» γυναικείας απασχόλησης.

Σχετικά με τη διάκριση μεταξύ «νεωτερικής» και «παραδοσιακής» γυναικείας απασχόλησης η Μουσούρου (1993) υποστηρίζει ότι η απασχόληση των γυναικών εμπειρικά και θεωρητικά μελετήθηκε στα πλαίσια την σύγχρονης, βιομηχανικής – αστιακής κοινωνίας. Η αναδρομή όμως στην προ – βιομηχανική εποχή όπως και η αναφορά στις συνθήκες απασχόλησης στα πλαίσια της παραδοσιακής (γεωργική – αγροτικής) κοινωνίας, μελετήθηκε στη σύγχρονη εποχή.

Έτσι ο χρόνος που συνδέει το «πριν» με το «τόρα» δεν είναι μόνο ιστορικός αλλά είναι και κοινωνικός. Σύμφωνα μ' αυτό υποστηρίζει ότι και οι παραδοσιακές αλλά και οι σύγχρονες δομές είναι εξίσου σύγχρονες γιατί συνυπάρχουν στην ίδια εποχή, την εποχή μας. Έτσι προτείνει τον όρο «σύγχρονος» για να εκφράσει το (ιστορικό) παρόν και τον όρο «νεωτερικός» για να εκφράσει το (κοινωνικό) εκσυγχρονισμό. Καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η γυναικεία απασχόληση μπορεί αν είναι και παραδοσιακή και νεωτερική.

Ακόμη αναφέρει ότι η διάκριση της γυναικείας απασχόλησης σε «παραδοσιακή» και «νεωτερική» κατά κύριο λόγο στηρίζεται στο είδος και τις συνθήκες της απασχόλησης και προκύπτει από την ταξινόμηση της γυναικείας απασχόλησης σε κατηγορίες, οι οποίες διακρίνονται σε «παραδοσιακές» και «νεωτερικές», ανάλογα με το κατά πόσο προϋποθέτουν παραμονή στο ιδιωτικό χώρο και μη εμπορευματική συμβολή στην παραγωγή. Δευτερευόντως όμως η διάκριση αυτή στηρίζεται στον τρόπο επιλογής της οποίας απασχόλησης και αναφέρεται σ' ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά των σύγχρονων νεωτερικών κοινωνιών που είναι η αποδέσμευση του ατόμου από την ομάδα και η επιλογή του τρόπου οργάνωσης του ιδιωτικού βίου. Ουσιαστικά οφείλεται σε δύο κριτήρια διάκρισης. Το πρώτο στην απασχόληση και το δεύτερο στην απόφαση για την απασχόληση.

Επίσης υποστηρίζει ότι για να θεωρηθεί η γυναικεία απασχόληση «παραδοσιακή» θα πρέπει η γυναίκα να συμβάλει οικονομικά στο χώρο του σπιτιού, να απασχολείται στον αγρό, που νοείται ως προέκταση της κατοικίας και να παρέχει υπηρεσία χωρίς αμοιβή. Όμως η απασχόληση αυτή μπορεί να έχει ένα χαρακτηριστικό, το οποίο να αποτελεί καίριο παράγοντα ώστε να θεωρηθεί ως «σύγχρονη». Αυτό το χαρακτηριστικό είναι η χρήση σύγχρονου μηχανολογικού εξοπλισμού.

Όμως τα κύρια στοιχεία της «νεωτερικής» γυναικείας απασχόλησης είναι η δραστηριότητα της γυναίκας έξω από το σπίτι και η αμειβόμενη απασχόλησή της. Η νεωτερική γυναικεία απασχόληση είναι απασχόληση στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα χωρίς να αποκλίνουν κάποιες περιπτώσεις απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα.

1.4 Δουλειά και απελευθέρωση (ή χειραφέτηση) της γυναίκας

Σε μια κοινωνία όπου οι συνθήκες της μισθωτής εργασίας ισοπεδώνουν τον άνθρωπο ολοένα και περισσότερο, με το να μη του δίνουν τη δυνατότητα να αναπτύξει τις δημιουργικές του δυνάμεις και περιορίζοντάς τον με την μονοτονία και την άμεση εξάρτησή του από τον όποιο εργοδότη, καλείται η γυναίκα να απελευθερωθεί πρωταρχικά μέσω της συμμετοχής της στην παραγωγή, δηλαδή μέσα στις ίδιες τις συνθήκες καταπίεσης και αλλοτρίωσης. Για τις γυναίκες όμως που η μέχρι τώρα μη συμμετοχή τους στις κοινωνικές διαδικασίες και ο αποκλεισμός τους στον μικρόκοσμο του σπιτιού, σήμαιναν την ολοκληρωτική τους εκμηδένιση η δουλειά παίρνει μια νέα διάσταση.

Όλες οι τάσεις του γυναικείου κινήματος συμφωνούν στο ότι η επαναφορά της γυναίκας στην παραγωγή είναι το πρώτο βήμα για τη χειραφέτησή της. Ουσιαστικά όμως οι άνθρωποι μέσω της εργασίας τους δεν είναι χειραφετημένοι αλλά δεν μπορούν να αρνηθούν την ανάγκη τους για δράση και δημιουργία.

Αυτό που είναι αναγκαίο να αρνηθεί η γυναίκα είναι οι συνθήκες καταπίεσης και αλλοτρίωσης. Και αυτό για το οποίο πρέπει να αγωνιστεί είναι μια κοινωνία με τις ιδιαίτερες κλίσεις και επιθυμίες του θα σημαίνει εκπλήρωση και ικανοποίηση και όχι καταναγκαστικό έργο για τη συγκέντρωση του απαραίτητου χρήματος (Νικολαΐδου, 1981).

Σύμφωνα με την «Ένωση γυναικών Ελλάδος» (1981) ένας πραγματικά απελευθερωμένος σημαίνει να είναι απόλυτα ολοκληρωμένος, δηλαδή να έχει αναπτύξει την προσωπικότητά του και όλες του τις δυνατότητες, πνευματικές, ψυχικές, και κοινωνικές σαν άτομο.

Οι γυναίκες της Ένωσης πιστεύουν ότι η εργασία βοηθάει τη γυναίκα και αποτελεί ουσιαστικό τρόπο για τη χειραφέτησή της. Η γυναίκα για να ολοκληρωθεί απόλυτα σαν άτομο και για να φτάσει στη σωστή απελευθέρωση πρέπει να ελευθερωθεί από την ανιαρή, πνιχτική ατμόσφαιρα του νοικοκυριού και να μπει στην παραγωγή. Η δουλειά αναγκάζει τη γυναίκα να αγωνιστεί για τα δικαιώματά και τα συμφέροντά της και να αναπτύξει πίστη στις ικανότητές και στις δυνάμεις της. Κυριότερα με τη δουλειά της η γυναίκα οικονομικά ανεξάρτητη και αποκτά μια ισχυρή δύναμη.

Δεν είναι όμως η δουλειά αρκετή να απελευθερώσει τη γυναίκα ιδιαίτερα κάτω από τις σημερινές συνθήκες. Ο εργαζόμενος είναι μια μηχανή που παράγει προϊόν που προσφέρει υπηρεσία χωρίς να είναι υπεύθυνος για καμία απόφαση και χωρίς να μπορεί να αναπτύξει δικές του πρωτοβουλίες.

Η γυναίκα δεν αμείβεται ικανοποιητικά, οι ευκαιρίες για καλύτερευση και ειδίκευση είναι ανύπαρκτες. Η καταπίεση, το άγχος, η κούραση είναι καθημερινά φαινόμενα που κάνουν την εργαζόμενη να μην βρίσκει ουσιαστική ικανοποίηση σε αυτό που κάνει. Λίγες γυναίκες συνδικαλιζονται και ακόμα λιγότερες βρίσκονται εκεί παίρνονται οι αποφάσεις. Έτσι ο άνδρας είναι εκείνος που αποφασίζει για τη γυναίκα. Το διπλό φορτίο δουλειάς – νοικοκυριού η επίβλεψη και η φροντίδα των παιδιών εξουθενώνουν τη γυναίκα. Απορροφούν κάθε δύναμη της και αίσθηση για οποιαδήποτε ενεργητικότητα και πρόσθετες δραστηριότητες. Η μητρότητα αναγκάζει τη γυναίκα να αποσύρεται σταδιακά από την παραγωγή.

Όλα αυτά τα συσσωρευμένα προβλήματα επιβαρύνουν την εργαζόμενη γυναίκα. Έτσι η παραγωγή δεν χειραφετεί τη γυναίκα αλλά την εκμεταλλεύεται.

Ενώ η Δεκαρίστου (1985) όσον αφορά το θέμα της χειραφέτησης της γυναίκας μέσω της δουλειάς της ότι είναι μια έννοια, της οποίας το άκουσμα δεν είναι ευχάριστο για τους άνδρες. Γι' αυτό καλό θα ήταν οι γυναίκες να εξηγήσουν τι

επιδιώκουν. Ίσως με αυτόν τον τρόπο να πεισθούν όλοι ότι η νεότερη γυναίκα επιδιώκει την ευτυχία του ανδρός της και της ίδιας μέσω της μεταξύ τους συνεργασίας. Οι γυναίκες επιδιώκουν να συμμετέχουν και εκείνες στη κάλυψη των αναγκών της οικογένειας, θέλουν να αναλάβουν και εκείνες ευθύνες και να σταματήσουν να έχουν διακοσμητικό ρόλο. Επιθυμούν να συνεισφέρουν και εκείνες στην συντήρηση της οικογένειας μέσω της εργασίας τους. Επίσης η γυναίκα καλό θα είναι να μπορέσει να αναπληρώσει το σύζυγο σε περίπτωση που φύγει από τη ζωή ή καταστεί ανάικος να εργαστεί να είναι σε θέση μέσω της εργασίας της να προσφέρει αγάπη στα παιδιά τους και να τα διαφυλάξει. Η νεότερη γυναίκα δεν επιθυμεί να έχει προνόμια και να εκτοπίσει τους άνδρες για να καταλάβει τις θέσεις του, θέλει να καταστεί αντάξια της δυνάμεώς τους για εργασία

Υποστηρίζει ότι καλό θα είναι η γυναίκα να μορφώνεται όσο το δυνατόν περισσότερο, αλλά στον ίδιο βαθμό με τον άνδρα και διαφορετικού είδους όμως από αυτόν για να εξασφαλιστεί η ευδαιμονία αυτού και η κοινωνική ευημερία.

Σύμφωνα με τον Βουτυρά (1981) η απελευθέρωση της γυναίκας από ότι την αλλοτριώνει και η χειραφέτηση της δεν είναι ζήτημα που αφορά μόνον εκείνες. Σημαίνει και την απελευθέρωση του άνδρα από όσες υποχρεώσεις τον βαρύνουν. Αποτελεί το δικαίωμα κάθε ανθρώπου να προσδιορίζει το μέλλον του. Από την άλλη πλευρά η οικονομική αυτονομία ουσιαστικοποιείται στο δικαίωμα του καθενός να εξασκεί ένα επάγγελμα. Που να τον επιτρέπει να ικανοποιεί τις ανάγκες του. Αλλά το δικαίωμα στην εργασία περιλαμβάνει και το δικαίωμα του επαγγελματικού σχηματισμού. Το ζητούμενο είναι η ύπαρξη μιας επαγγελματικής εξειδίκευσης, η οποία να έχει διεξόδους.

Επίσης υποστηρίζει ότι η αναγνώριση της γυναίκας σαν ισότιμου και αυθύπαρκτου κοινωνικού όντος αποτελεί και επιταγή της σύγχρονης συμμετοχικής κοινωνίας η οποία αντικαθιστά τις σχέσεις εκμεταλλεύσεως – εξουσίας με σχέσεις ισότητας. Ένα από τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας μας είναι πράγματι η συμμετοχική της μορφή.

Η μορφή αυτή έχει τις ρίζες της στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας επεκτάθηκε στις μέρες μας στην ισότητα στην κοινωνική και οικονομική ζωή και στην πολιτική συμμετοχή.

Συμπερασματικά η οικονομική χειραφέτησης της γυναίκας αποτελεί συμπλήρωμα της πολιτικής της απελευθέρωσης. Και η οικονομική αυτή χειραφέτηση που μόνο με την εργασία της μπορεί να επιτευχθεί, θα συντελέσει στην αυτονομία της γυναίκας.

1.5 Διάκριση μεταξύ ανδρών και γυναικών στην αγορά εργασίας

Η κατάσταση των γυναικών στους χώρους εργασίας διαφοροποιείται από αυτή των ανδρών. Οι σημαντικότεροι λόγοι, οι οποίοι ευθύνονται για την διαφορά αυτή είναι οι εξής:

α. Υπάρχει μια αισθητή διαφορά ανάμεσα στις αμοιβές ανδρών και γυναικών.

β. Οι ευκαιρίες που παρουσιάζονται στους άνδρες και στις γυναίκες στον εργασιακό χώρο είναι διαφορετικές.

γ. Η ικανοποίηση ανδρών και γυναικών γίνεται με διαφορετικό τρόπο κι' αυτό επιδρά πάνω στο αντικείμενο της εργασίας τους και επηρεάζει τις επαγγελματικές ευκαιρίες.

δ. Οι γυναίκες, παρότι αναλαμβάνουν σημαντικές ευθύνες στην εργασία τους, εντούτοις με δυσκολία θέτουν σε δεύτερη μοίρα τις ευθύνες του σπιτιού και της οικογένειας.

Επίσης διαφορές ανάμεσα στη θέση γυναικών και ανδρών στην επίσημη αγορά εργασίας, οφείλονται ενδεχομένως και σε μια ιδεολογική αντίληψη του «δευτερεύοντος» ή βοηθητικού εργατικού προσωπικού. Η αντίληψη αυτή πρεσβεύει ότι οι γυναίκες πρέπει να εργάζονται σε επαγγέλματα χωρίς προοπτικές ή χωρίς πιθανότητες προόδου. Οι γυναίκες τοποθετούνται σε εργασίες που χαρακτηρίζονται από διακυμάνσεις ανάλογες μ' αυτές της οικονομίας, ενώ ταυτόχρονα επικρατεί η αντίληψη ότι οι γυναίκες παρότι είναι οι τελευταίες που θα προσληφθούν σε κάποια θέση, εντούτοις θα είναι οι πρώτες που θα απολυθούν. (Σκόδρα 1993).

Ακόμη ο Βουτυράς (1981) σαν αιτίες των διακρίσεων απέναντι στη γυναίκα επισημαίνει τις εξής:

- Η νοοτροπία, η στάση απέναντί της και οι κοινωνικές προκαταλήψεις

- Η διπλή εκμετάλλευση της γυναίκας στην οικογένεια.

- Ο αποκλεισμός της γυναίκας από την πλήρως παραγωγική εργασία δηλαδή η εκμετάλλευση του γυναικείου δυναμικού υπό ειδικές συνθήκες. Έτσι, οι εργασίες που προορίζονται για γυναίκες χαρακτηρίζονται συχνά από έλλειψη επαγγελματικής κατάρτισεως και επισύρουν χαμηλούς μισθούς και δυσάρεστες συνθήκες εργασίας.

- Τέλος, ο αποκλεισμός της από την πολιτική και κοινωνική ζωή.

Στη ζωή των πρωτόγονων φυλών υπήρχε ένας φυσικός καταμερισμός ανάμεσα στον άνδρα και τη γυναίκα που οφειλόταν στις διαφορετικές φυσικές ικανότητές τους που με τη σειρά τους εξηγούνται με τη διαφορετική θέση τους στην αναπαραγωγή. Η εγκυμοσύνη και ο τοκετός, χωρίς τα σημερινά μέσα και γνώσεις και με το χαμηλό επίπεδο ανθρώπινης αντοχής, της πρωτόγονης εποχής, κρατούσε τη γυναίκα σε εκείνο τον τομέα της παραγωγικής διαδικασίας που απαιτούσε σχετικά λιγότερη φυσική προσπάθεια και μετακίνηση. Η γυναίκα απασχολείται πιο πολύ στο σπίτι δηλαδή στο κοινόβιο, με τη συλλογή καρπών, εξημέρωση των ζώων, τη φύλαξη αγαθών. Ο άνδρας απασχολείται με την κατασκευή όπλων, με το κυνήγι, τη βοσκή κοπαδιών και με πολεμικές επιχειρήσεις. Σύμφωνα όμως με τα σημερινά μέτρα και δεδομένα δεν μπορεί να υποστηριχθεί 'τι στο πρωτόγονο κοινοτικό σύστημα, η δουλειά που πρόσφερε ο άνδρας είχε μεγαλύτερη αξία σε σύγκριση με εκείνη που πρόσφερε η γυναίκα γιατί δήθεν ο άνδρας κατέβαλλε περισσότερο κόπο και διέτρεχε περισσότερους κινδύνους.

Γιατί οι εργασιακές δραστηριότητες των δύο φύλων είναι μεταξύ τους εξαρτημένες και μόνο ο συνδυασμός τους εξασφάλιζε την αυτοσυντήρηση και ανάπτυξη του γένους. Αλλά και η αναπαραγωγική διαδικασία δεν ήταν λιγότερο κοπιαστική και επικίνδυνη για τη γυναίκα. Στη διάρκεια της εγκυμοσύνης και ιδιαίτερα στον τοκετό το ποσοστό της γυναικείας θνησιμότητας ήταν αυξημένο. Ο

φυσικός καταμερισμός εργασίας που καθοριζόταν από το φύλο δεν σήμαινε και την ύπαρξη οποιασδήποτε εκμεταλλευτικής, καταπιεστικής σχέσης αφού στο συγκεκριμένο σύστημα δεν υπήρχε ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Δεν υπήρχε δηλαδή αντικειμενική βάση για την ανάπτυξη των σχέσεων και των ιδεών της εξάρτησης και της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο.

Η εικόνα όμως δεν έμεινε ακίνητη. Προχωρώντας κανείς στον χρόνο τόσο αρχίζει να διακρίνει την επίδραση που είχε ο διαφορετικός καταμερισμός εργασίας ανάμεσα στα δύο φύλα στην κατοπινή κυριαρχία του ενός φύλου πάνω στο άλλο, δηλαδή του ανδρικού πάνω στο γυναικείο.

Σε μια πορεία ο τομέας της ανδρικής παραγωγικής δραστηριότητας που σχετίζεται μάλιστα με την κτηνοτροφία και την αγροτοκαλλιέργεια, μακριά από το κοινοβιακό σπίτι, αρχίζει να γίνεται πιο παραγωγικός σε σύγκριση με το γυναικείο παραγωγικό τομέα δηλαδή τη γεωργική απασχόληση. Ο υλικός πλούτος που παράγεται στον ανδρικό τομέα είναι μεγαλύτερος και σημαντικότερος και ταυτόχρονα προκαλεί τη συσσώρευση ενός μέρους του σε ορισμένα χέρια, συσσώρευση που φέρνει μαζί της την ατομική ιδιοποίηση όχι μόνο στα παραγόμενα αγαθά, αλλά και στα ίδια τα μέσα παραγωγής. Καταργείται η συλλογική ιδιοκτησία και το συλλογικό μοίρασμα του πλούτου και διαμορφώνεται ένας καινούργιος καταμερισμός εργασίας όπου η παραγωγή πραγματοποιείται από ολοένα και μικρότερες ομάδες και τέλος φτάνει να στηρίζεται σε ατομική βάση. Εμφανίζεται λοιπόν ο ατομικός παραγωγός και ταυτόχρονα ατομικός ιδιοκτήτης των μέσων παραγωγής που στη προκειμένη περίπτωση είναι ο άνδρας γιατί όπως ήδη αναφέρθηκε βρέθηκε σε πιο πλεονεκτική θέση, σε σύγκριση με τη γυναίκα στην παραγωγή. Έτσι εμφανίζεται για πρώτη φορά ο κοινωνικός καταμερισμός ανταγωνιστικός – εκμεταλλευτικός, γιατί γεννιέται από την ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και όχι από βιολογικές διαφορές και ιδιομορφίες όπως συνέβαινε προηγούμενα.

Σύμφωνα μ' αυτόν τον καταμερισμό η γυναίκα περιορίζεται στη κηπευτική καλλιέργεια, που έχει όμως χάσει τη μεγάλη της σημασία, λόγω της ανάπτυξης της αγροτοκαλλιέργειας από τον άνδρα. Έτσι η γυναίκα αποκόβεται προοδευτικά από την παραγωγή και περιορίζεται στο σπίτι με τα παιδιά. Τα σπίτι όμως χάνει τον οικονομικό – παραγωγικό του ρόλο όχι βέβαια ολοκληρωτικά. Έτσι η γυναίκα συνδέεται περισσότερο με τη συντήρηση και αναπαραγωγή της οικογένειας. Η προσφερόμενη από τη γυναίκα δουλειά αποκτά συμπληρωματικό χαρακτήρα στην κύρια παραγωγική δουλειά που προσφέρει ο άνδρας. Το γυναικείο φύλο φεύγει από την παραγωγή και υποδουλώνεται στο ανδρικό.

Στα πλαίσια του καπιταλισμού η γυναίκα επιστρέφει στην παραγωγική δραστηριότητα όχι τυχαία αλλά κάτω από προϋποθέσεις που δημιουργεί το ίδιο το κεφαλαιοκρατικό σύστημα. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας που συνδέεται με τη συνεχή τελειοποίηση των μηχανών μειώνει τη σημασία της μυϊκής δύναμης στην παραγωγή και κάνει δυνατή τη χρησιμοποίηση εργατών που δεν έχουν μεγάλη μυϊκή δύναμη δηλαδή των γυναικών.

Οι εργαζόμενες γυναίκες γίνονται στόχος αγριότερης εκμετάλλευσης σε σύγκριση με τους εργαζόμενους άνδρες λόγω του ότι ήδη βρίσκονται σε μειονεκτικότερη κοινωνική θέση. (Παπαρήγα 1986)

Μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο παρατηρήθηκαν σημαντικές αλλαγές στην αγορά εργασίας. Μια από αυτές είναι η εισροή γυναικών στην αγορά εργασίας και η απότομη αύξηση της συμμετοχής τους στο εργατικό δυναμικό.

Ωστόσο η βελτίωση της θέσης των γυναικών στην αγορά εργασίας δεν υπήρξε ανάλογη με την αύξηση του ποσοστού της συμμετοχής τους στο εργατικό

δυναμικό. Η θέση τους εξακολουθεί να είναι μειονεκτική συγκριτικά με εκείνη των ανδρών. Οι γυναίκες εξακολουθούν να μην έχουν τις ίδιες ευκαιρίες και προοπτικές με τους άνδρες. Συνεχίζουν να καταλαμβάνουν τις κατώτερες βαθμίδες στην επαγγελματική ιεραρχία, θέσεις μικρού ενδιαφέροντος και ευκαιριακές δουλειές.

Εξακολουθούν να συγκεντρώνονται σε ορισμένα «γυναικεία» επαγγέλματα με μισθούς και μέσα ετήσια εισοδήματα πολύ χαμηλότερα από ότι των ανδρών ενώ η ανεργία πλήττει περισσότερο τις γυναίκες από ότι τους άνδρες. (Παυλίδου, 1985)

Όσον αφορά την διαφοροποίηση που υπάρχει μεταξύ ανδρών και γυναικών στην αγορά εργασίας η Μουσουρού (1993) υποστηρίζει ότι υπάρχουν διακρίσεις σε βάρος των γυναικών, οι οποίες διακρίνονται σε άμεσες και έμμεσες. Οι άμεσες διακρίσεις, οι οποίες είναι ορατές και μαχητές παρατηρούνται στην αμοιβή, στους κλάδους που απασχολούνται και στις εργασίες που κάνουν είναι και οι περισσότερες. Οι άμεσες διακρίσεις θεμελιώνονται στον συλλογισμό ότι οι βιολογικές διαφορές όχι μόνον συνθηκών απασχόλησης αλλά και ουσιαστικών ικανοτήτων προς εργασία. Οι άμεσες διακρίσεις προβλέπονται ή επιτρέπονται από τον νόμο.

Ακόμη συμπληρώνει ότι οι διακρίσεις αυτές σε μεγάλο βαθμό, έχουν προκύψει από το γεγονός ότι η σχετική με την γυναικεία απασχόληση νομοθεσία διέπεται από δύο αρχές: εκείνη της προστασίας της γυναίκας που εργάζεται έξω από το σπίτι της κι εκείνη της ισότητάς της με τον άνδρα συνάδελφό της. Οι αρχές αυτές δεν είναι συμβατές. Γιατί η προστασία αφορά σε μεγάλο βαθμό τα ιδιαίτερα (βιολογικά) χαρακτηριστικά του εργαζόμενου θηλυκού φύλου. Ουσιαστικά δηλαδή η προστασία συνιστά αναγνώριση των διαφορών των φύλων. Αλλά με τις διαφορές αυτές συγγέονται και άλλες, που έχουν να κάνουν λιγότερο με τα χαρακτηριστικά φύλου και περισσότερο με τις κοινωνικές αντιλήψεις γι' αυτά.

Όσον αφορά τις έμμεσες διακρίσεις επιδρούν ύπουλα και αναπαράγουν τις καταστάσεις που τις συντηρούν. Ως έμμεσες διακρίσεις θεωρούνται αυτές, οι οποίες είναι αποτέλεσμα των κοινωνικά προσδιορισμένων συνθηκών κάτω από τις οποίες οι γυναίκες αποφασίζουν να εργασθούν. Οι έμμεσες διακρίσεις δεν μπορούν να εξαλειφθούν με τη λήψη άμεσων μέτρων. Μπορούν να καταπολεμηθούν μέσω της μακρόχρονης διαδικασίας ευαισθητοποίησης στις επιπτώσεις των βαθιά ριζωμένων πεποιθήσεων. Οι έμμεσες διακρίσεις βρίσκονται στη βάση της σύνθεσης του γυναικείου εργατικού δυναμικού, κυρίως όσον αφορά την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση και την εκπαίδευση. Όπως και στην συγκέντρωσή του σε συγκεκριμένες οικονομικές δραστηριότητες και συγκεκριμένες εργασίες. Επίσης στη βάση της διαφοροποίησης κατά γένη των επαγγελματικών προοπτικών και της επαγγελματικής κινητικότητας διαφοροποίηση, την οποία συναντάμε σαν λόγο διαμόρφωσης χαμηλότερων μέσων αμοιβών για τις γυναίκες.

Η Αντωνοπούλου (1999) ισχυρίζεται ότι πολλοί έχουν την γνώμη πως οι άνδρες κατέχουν ανώτερη θέση επειδή επιτελούν παραγωγικό, έργο ενώ οι γυναίκες ασκούν βοηθητικές δουλειές. Αφορμή αυτής της θεωρίας είναι η παραδοχή ότι οι άνδρες με τη δεδομένη μεγαλύτερη δύναμή τους, κατά την εξελικτική διαδικασία χρεώθηκαν με τα πιο επίπονα έργα, ενώ οι γυναίκες, εξασθενημένες από τα φυσιολογικά καθήκοντα της εγκυμοσύνης, χρεώθηκαν με απλούστερα αντικείμενα ασχολίας. Πολλοί ανθρωπολόγοι αντιπαρατέθηκαν σε αυτή την υπόθεση. Οι γυναίκες μπορεί να μην έχουν εξουσία, αλλά πάντα συμμετέχον καθολικά στην οικονομική και πολιτιστική ζωή της κοινωνίας. Οι γυναίκες συμβάλλουν ουσιαστικά στην οικονομία των κοινωνιών και δεν είναι το ασθενέστερο φύλλο. Αντίθετα συχνά δουλεύουν σκληρότερα από τους άνδρες.

Κατά τη γνώμη της Νικολαΐδου οι κοινωνικές διακρίσεις είναι συνήθως «συμβοηθούντα και αμειβόμενα μέλη οικογενείας». Απασχολούνται δηλαδή στα

πλαίσια της οικογενειακής επιχείρησης (κυρίως στον αγροτικό τομέα, αλλά και στη βιομηχανία και στο εμπόριο) χωρίς ατομική ευθύνη, χωρίς ατομικό μισθό και φυσικά χωρίς κοινωνική ασφάλιση. Στην κατηγορία «συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη οικογενείας».

Ο αριθμός των ανδρών είναι πολύ μικρότερος από τον αριθμό των γυναικών. Οι γυναίκες πολύ πιο ευάλωτες στη «βοηθητική και μη αμειβόμενη» εργασία προσφέρουν στη δουλειά του άνδρα ή και του πατέρα τους τις υπηρεσίες τους χωρίς υλική ανταμοιβή και αναγνώριση.

Έτσι η γυναίκα προσφέρει και παραγωγικό έργο αλλά κρατιέται και κάτω από την άμεση επιτήρηση και εξάρτηση της οικογενείας, έτσι ώστε η συμμετοχή της στην παραγωγική διαδικασία να μην είναι δυνατόν να της ανοίξει το δρόμο για την ανεξαρτητοποίηση της. Μία ακόμη διαφορά είναι ότι οι γυναίκες δεν κατέχουν υψηλότερες θέσεις ή σαν εργοδότες.

Σύμφωνα με το εγχειρίδιο «δικαιώματα και υποχρεώσεις της εργαζόμενης γυναίκας» της Γενικής γραμματείας ισότητας των δύο φύλων (1985) υποστηρίζει ότι οι διακρίσεις συμβάλλουν στην διατήρηση της μειονεκτικής θέσης της γυναίκας στην εργασία. Τέτοιες διακρίσεις είναι οι κοινωνικές αντιλήψεις για τον περιθωριακό χαρακτήρα και τη φύση της γυναικείας εργασίας και η νοοτροπία των εργοδοτών να αρνούνται να προσλάβουν γυναίκες σε υπεύθυνες θέσεις και σε ορισμένα επαγγέλματα. Παράλληλα καλλιεργείται σε πολλές γυναίκες μια νοοτροπία, αποτέλεσμα της παραδοσιακής τους εκπαίδευσης, που τις κάνει να μην έχουν εμπιστοσύνη στις ικανότητές τους και να αισθάνονται κατώτερες από τους άνδρες συναδέλφους τους.

Μέσω της εφαρμογής της ισότητας των ευκαιριών προωθούνται στην πράξη μια σειρά από θετικά προγράμματα που στοχεύουν στην κατάργηση όλων των διακρίσεων και στην εφαρμογή πολιτικής και ίσης μεταχείρισης.

Η Μαραγκουδάκη (1993) υποστηρίζει ότι παρά το γεγονός ότι το θεσμικό πλαίσιο, σύνταγμα, νόμοι που αναφέρονται στις εργασιακές σχέσεις αναγνωρίζουν, διακηρύσσουν και υπαγορεύουν την πλήρη ισοτιμία αντρών και γυναικών στις προσλήψεις, στις αμοιβές, στην ιεραρχική εξέλιξη, οι διακρίσεις και οι ανισότητες σε βάρος των γυναικών συνεχίζουν να είναι ποικίλες και έντονες και να εντοπίζονται στα ποσοστά συμμετοχής τους στην εξωοικιακή αμειβόμενη εργασία, στους τομείς απασχόλησης, στην ιεραρχική τους θέση, στις αμοιβές και στην ανεργία.

Η συμμετοχή των γυναικών στην εργασία εξακολουθεί να θεωρείται κάτι το δευτερεύον και το εξαιρετικό και να είναι συνάρτηση με μια σειρά συνθηκών και παραγόντων ενώ για τους άνδρες θεωρείται ως κάτι το αυτονόητο, ως κάτι το επιβλημένο και απαραίτητο.

Στο εγχειρίδιο «το φύλο των δικαιωμάτων. Εξουσία γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη» του ευρωπαϊκού συνεδρίου 9-10 Φεβρουαρίου 1996 (1999) αναφέρεται ότι η γυναικεία απασχόληση σε μεγάλο βαθμό αφορά όχι μόνο εργασίες που δεν έχουν ικανοποιητική αμοιβή αλλά και δεν έχουν και επαγγελματική εξέλιξη. Οι γυναίκες απασχολούνται συχνότερα σε εργασίες που αμείβονται λιγότερο γιατί σε αυτές υπάρχουν κενές θέσεις. Οι άνδρες αποφεύγουν όταν μπορούν, τέτοιου είδους απασχολήσεις ή είναι περαστικοί από αυτές όχι για ιδεολογικούς αλλά για οικονομικούς λόγους.

1.6 Ύπαρξη «γυναικείων» και «ανδρικών» κλάδων απασχόλησης.

Η διαφοροποίηση της απασχόλησης σε «ανδρική» και «γυναικεία» είναι κατά κύριο λόγο κοινωνική, ακόμα και όταν αποδίδεται στη θεμελιώδη διαφοροποίηση της ανδρικής και της γυναικείας βιολογίας, σωματικής διάπλασης κ.λ.π. Ακόμη όσο πιο παραδοσιακή είναι η κοινωνία, τόσο πιο άκαμπτη είναι η διανομή αυτή και τόσο πιο έντονη η διαφοροποίηση της απασχόλησης σε ανδρική και γυναικεία.

Η διαφοροποίηση αυτή σημαίνει τη συγκέντρωση των γυναικών σε ορισμένους κλάδους απασχόλησης, στους οποίους αποτελούν και την πλειονότητα. Η διάκριση μεταξύ «ανδρικών» και «γυναικείων» κλάδων παραπέμπει στην διχοτόμηση της αγοράς εργασίας, η οποία συνδέεται άρρηκτα και με την ιεράρχηση των δύο τμημάτων της αγοράς αυτής σε ανώτερες – ανδρικές εργασίες και κατώτερες – γυναικείες.

Έτσι οι παραδοσιακά «γυναικείοι» κλάδοι είναι εξορισμού υποβαθμισμένοι, ακόμα και όταν έχουν καίρια σημασία για την οικονομία της χώρας. Επιπλέον, η «κατάκτηση» από μέρος των «γυναικείων» κλάδων που ήταν παραδοσιακά «ανδρικοί» μπορεί βέβαια να σημαίνει εξάλειψη των διακρίσεων σε βάρος τους, μπορεί όμως να εκφράζει και την υποβάθμιση των κλάδων αυτών και εξαιτίας αυτής την απομάκρυνση των ανδρών (Μουσουρού, 1993).

Η Τάκαρη (1984) αναφέρει ότι παρά το γεγονός ότι το ποσοστό της επαγγελματικής δραστηριότητάς τους έχει αυξηθεί σημαντικά κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια, οι γυναίκες εξακολουθούν να απασχολούνται σε ένα περιορισμένο αριθμό εργασιών.

Έτσι υπάρχει διαχωρισμός στην αγορά εργασίας. Μια εργασία για τις γυναίκες και μία για τους άνδρες. Οι γυναίκες προσλαμβάνονται κατά προτίμηση στο τομέα των υπηρεσιών ή σε τόπους δραστηριοτήτων που ασκούσαν προηγουμένως μέσα στο σπίτι. Ακόμη η εργασία κατά μερική απασχόληση είναι σχεδόν αποκλειστικό προνόμιο των γυναικών και δημιουργεί καινούριες ανισότητες στο τομέα της εργασίας, εκτός εάν η συμμετοχή σ' αυτή γίνεται με βάση στην αρχή των «ίσων ευκαιριών» και της ίσης μεταχείρισης για να σταματήσει να αποτελεί κάποια λύση για τον άνδρα ή την αποκλειστική λύση για την γυναίκα. Γενικά, υποστηρίζει ότι υπάρχει ένας προδιαγεγραμμένος δευτερεύοντος ρόλος της γυναίκας στην αγορά εργασίας.

Επίσης η Καλκάνη (1989) υποστηρίζει ότι δημιουργήθηκε και διατηρήθηκε μια χωριστή γυναικεία αγορά εργασίας. Σ' αυτήν περιλαμβάνεται κάθε εργασία που ασκείται συνήθως από γυναίκες, με κύριο χαρακτηριστικό τη χαμηλή αμοιβή και τη δοσμένη μικρή της αξία. Η εργασία αυτού του είδους αφήνεται σιγά – σιγά από τους άνδρες στις γυναίκες και χαρακτηρίζεται πιο σαν γυναικεία.

Μετά τη συνταγματική κατοχύρωση της ισότητας των αμοιβών για ίση αξίας εργασία, αλλά και την απόδειξη που έφεραν οι ίδιες οι γυναίκες και το γυναικείο κίνημα, ότι είναι ικανές για κάθε είδους εργασία, ο διαχωρισμός της αγοράς εργασίας σε ανδρική και γυναικεία θα έπρεπε να καταργηθεί ή τουλάχιστον να μειωθεί.

Ακόμη αναφέρει το γεγονός ότι κατηγορίες εργασιών εξακολουθούν να δηλώνονται στο αρσενικό ή στο θηλυκό γένος, επειδή εκφράζουν το σύννητες. Αν και θα έπρεπε διατηρεί πάντα η κοινωνική βάση για τον επαγγελματία, ο οποίος δεν ανήκει στο αρσενικό γένος. Τέλος οφείλεται στον παλιό μύθο ο οποίος δεν έχει αποβληθεί εντελώς από τη συλλογική συνείδηση, πως η γυναικεία επαγγελματική δραστηριότητα επιδρά βλαβερά στη λεγόμενη «θηλυκότητα».

Σύμφωνα με το εγχειρίδιο «Το φύλο των δικαιωμάτων, εξουσία, γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη (1999)» Του ευρωπαϊκού συνεδρίου 9-10 Φεβρουαρίου 1996. ο μύθος των γυναικείων και ανδρικών εργασιών που στηρίζεται στην μυϊκή υπεροχή ή τη σχέση των εργασιών με την ιδεολογία της κατανομής των ρόλων έχει καταρρεύσει. Όμως αυτό δεν οφείλεται στο γεγονός ότι οι γυναίκες έγιναν υδραυλικοί, ηλεκτρολόγοι ή οδηγοί μέσω μαζικής μεταφοράς, αλλά επειδή κάθε μέρα όλο και περισσότεροι άνδρες κάνουν τις λεγόμενες γυναικείες εργασίες εφόσον αυτές αμείβονται. Οι άνδρες κάνουν οποιαδήποτε εργασία αρκεί να αμείβεται.

Παρ' όλα αυτά η κατά φύλο διάκριση των εργασιών υπάρχει προσαρμοσμένη στα νέα δεδομένα. Με την εξέλιξη της τεχνολογίας διακρίνει κανείς εργασίες που εκτελούνται κατά βάση από γυναίκες και άλλες από άνδρες. Στις πρώτες, διακρίνει κανείς τις εργασίες τυποποίησης χωρίς εξέλιξη οι οποίες γίνονται από γυναίκες και τις άλλες που οδηγούν και σε καριέρα και γίνονται από άνδρες.

Η Σκόδρα (1993) όσον αφορά τον διαχωρισμό των επαγγελματιών αναφέρει ότι οι γυναίκες σε μεγάλο βαθμό ασκούν επαγγέλματα, τα οποία επικράτησε να θεωρούνται «γυναικεία» και τα οποία συνεπάγονται χαμηλούς μισθούς.

Τέλος, η Νικολαΐδου (1981) ισχυρίζεται ότι οι γυναίκες αντιπροσωπεύονται σε όλους τους επαγγελματικούς κλάδους, σε άλλους λιγότερο, σε άλλους περισσότερο. Υπάρχουν τα λεγόμενα «βαριά» επαγγέλματα όπως π.χ. οι οικοδομές ή τα ορυχεία όπου υπερισχύουν οι άνδρες. Οι γυναίκες έχουν όμως κατακτήσει όλους τους επαγγελματικούς τομείς. Γυναίκες εμφανίζονται σε όλους τους επιστημονικούς τομείς. Βέβαια η κατανομή τους συγκριτικά με την κατανομή των ανδρών στα διάφορα επαγγέλματα, είναι ενδεικτική για τη διαφορετική εικόνα που επικρατεί για τα δύο φύλα.

Στον διαχωρισμό των επαγγελματιών σε ανδρικά και γυναικεία συμβάλουν και οι γυναίκες λόγω της έλλειψης ενημέρωσής τους και της έλλειψης ενθάρρυνσής τους από την πολιτεία. Οι γυναίκες συνεχίζουν με βάση τις αντιλήψεις που τους έχουν από χρόνια επιβληθεί, τα ίδια πάντα «γυναικεία» επαγγέλματα. Επίσης του είναι γνωστό ότι αν θελήσουν να ασκήσουν κάποιο ανδρικό επάγγελμα ή να προσληφθούν θα απολυθούν σε πρώτη ευκαιρία και στη θέση τους θα προσληφθεί άνδρας, ο οποίος θεωρείται πιο αποδοτικός και πιο συμφέρον εργαζόμενος.

Συμπερασματικά αν τα γυναικεία επαγγέλματα αμείβονταν εξίσου καλά με τα ανδρικά, γρήγορα ο διαχωρισμός της αγοράς εργασίας θα σταματούσε να διατηρείται. Οι γυναίκες θα μπορούσαν να διαλέξουν ανάμεσα στα τριακόσια επαγγέλματα που υπάρχουν γενικά και όχι στα τριάντα δύο, στα οποία εξακολουθούν να περιορίζονται.

Σύμφωνα με την Μαραγκουράκη (1993) παρά το γεγονός ότι θεσμικά όλα σχεδόν τα επαγγέλματα μπορούν ασκηθούν από άνδρες και γυναίκες, ωστόσο ο διαχωρισμός αυτός γίνεται με βάση τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, δηλαδή τους τρόπους συμπεριφοράς, τις ικανότητες και τις επιδεξιότητες που απαιτούνται για την επιτυχή και αποτελεσματική άσκηση του επαγγέλματος αλλά και κυρίως με βάση το κύρος, γόητρο και τις οικονομικές αποδοχές που συνεπάγονται. Έτσι τα επαγγέλματα που θεωρούνται τυπικά «γυναικεία» τόσο στο βιομηχανικό τομέα όσο και στο τομέα των υπηρεσιών, προϋποθέτουν χαρακτηριστικά προσωπικότητας που παραδοσιακά αποδίδονται στις γυναίκες ή και ικανότητες, επιδεξιότητες που εμπεριέχονται στο στερεότυπο για τις γυναίκες.

Τα τυπικά «γυναικεία» επαγγέλματα συγκριτικά με τα «ανδρικά» εκτός από το γεγονός ότι είναι περιορισμένα σε αριθμό, τα περισσότερα δεν προσφέρουν δυνατότητες για εξέλιξη και άνοδο στην επαγγελματική ιεραρχία και έχουν χαμηλό

κοινωνικό γόητρο και κύρος. Οι γυναίκες συγκριτικά με τους άνδρες συγκεντρώνονται και απασχολούνται στις κατώτερες ιεραρχικά θέσεις.

Η Σιδηροπούλου – Δημακάκου (1998) επισημαίνει ότι οι «γυναικεία» επαγγέλματα συνδέονται με τους παραδοσιακούς επαγγελματικούς ρόλους των γυναικών, που επεκτάθηκαν και απέκτησαν νέα μορφή μέσω της σύγχρονης τεχνολογίας.

Κατά τη γνώμη του Καρζή (1993) ο αγώνας του γυναικείου φύλου στον εργασιακό χώρο για τον διαχωρισμό των επαγγελμάτων σε ανδρικά και γυναικεία συνεχίζεται. Ο διαχωρισμός αυτός έχει περιοριστεί σημαντικά, χωρίς όμως να έχει εξαφανιστεί. Επίσης αναφέρει ότι στον διαχωρισμό των επαγγελμάτων κατά φύλο, ο περιορισμένος αριθμός των γυναικών στα πρώην ανδρικά και η τεράστια πλειοψηφία τους στα ακόμη γυναικεία οφείλεται στην άρνηση πολλών ανδρών, συζύγων να δεχτούν στο πλευρό τους την πετυχημένη επαγγελματία, για τον λόγο ότι η επαγγελματική επιτυχία της συζύγου τους, τους κάνει να αισθάνονται προσωπικά και κοινωνικά μειωμένοι.

1.7 Η διαφοροποίηση των αποδοχών ανάλογα με το φύλο.

Ως ένα σημείο η διαφοροποίηση των αποδοχών ανάλογα με το φύλο είναι συνάρτηση της αντίστοιχης διαφοροποίησης των εργασιών και «λογική» συνέπεια της. Η διαφοροποίηση των αποδοχών εκφράζει την υποβάθμιση της γυναικείας εργασίας. Αλλά η διαφοροποίηση αυτή μπορεί να εκφράζει και τις διακρίσεις εναντίον των γυναικών στο μέτρο που η αμοιβή προσδιορίζεται με βάση το γένος ή προσδιορίζεται με βάση παράγοντες, οι οποίοι διαφέρουν ουσιαστικά ανάλογα με το φύλο. Σημαντικό ρόλο παίζει η αναφορά των παραγόντων διαφοροποίησης των αμοιβών και αυτοί είναι η εκπαίδευση και η εξειδίκευση, οι ώρες εργασίας και οι υπερωρίες και η εμπειρία και προϋπηρεσία. Έτσι, εάν οι γυναίκες είναι χαμηλότερου εκπαιδευτικού επιπέδου και εξειδίκευσης, εργάζονται λιγότερες ώρες και έχουν μικρότερη εμπειρία από τους άνδρες συναδέλφους τους.

Η διάκριση εναντίον τους δεν μπορεί να εντοπισθεί στο επίπεδο της μικρότερης αμοιβής που παίρνουν αλλά πρέπει να αναζητηθεί στα αίτια που προσδιορίζουν τους παράγοντες της σε βάρος τους, διαμόρφωση της αμοιβής. Από την άλλη πλευρά, εάν οι γυναίκες είναι του ίδιου ή υψηλότερου εκπαιδευτικού επιπέδου, εργάζονται τις ίδιες ώρες, έχουν την ίδια εμπειρία με τους άνδρες συναδέλφους τους. Η χαμηλότερη αμοιβή τους δεν μπορεί να αποδοθεί αορίστως στις σε βάρος τους διακρίσεις αλλά θα πρέπει να εξηγηθεί σε αναφορά προς την διαφορετική ανάλογα με το φύλο λειτουργία των παραγόντων αυτών.

Όπως όμως και αν αντιμετωπιστεί η ανισότητα των αμοιβών μεταξύ την μη είσοδο και την μη παραμονή των γυναικών στην αγορά εργασίας.

Η διαφοροποίηση της αμοιβής εργασίας ανάλογα με το γένος είναι ένα φαινόμενο που δεν προσδιορίζεται με απλή παράθεση των μέσων αμοιβών των δυο φύλων.

Όσον αφορά την διαφοροποίηση αμοιβής ανάλογα με το φύλο στην Ελλάδα υπάρχουν κάποια βασικά χαρακτηριστικά της διαφοροποίησης αυτής, τα οποία είναι: ότι η ανάλογα με το φύλο διαφοροποίηση των αμοιβών είναι διπλή γιατί από τη μια μεριά οι γυναίκες αμείβονται λιγότερο από τους άνδρες και από την άλλη, οι γυναικείες αποδοχές αυξάνονται λιγότερο από τις ανδρικές. Ότι οι ίδιοι παράγοντες, οι οποίοι επιδρούν θετικά στη διαμόρφωση της αμοιβής των ανδρών, επιδρούν αρνητικά στη διαμόρφωση της αμοιβής των γυναικών. Οι παράγοντες αυτοί είναι η ηλικία, ο βαθμός εξειδίκευσης και τα έτη προϋπηρεσίας.

Τέλος οι γυναίκες μόνο σε νεαρή ηλικία, δηλαδή στην αρχή της σταδιοδρομίας τους, έχουν υψηλότερη αμοιβή από τους άνδρες συναδέλφους τους. (Μουσούρου 1993)

Ο Βουτυράς (1981) όσον αφορά την διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στους μισθούς των γυναικών και των ανδρών αναφέρει ότι θα πρέπει να τηρείται η αρχή "ίση αμοιβή για ίση εργασία". Ερμηνεύοντας τον όρο αυτό η γυναίκα θα δικαιούται ίσης αμοιβής με τον άνδρα αν εκτελεί τις ίδιες ή σχεδόν ίδιες εργασίες. Μια άλλη έννοια όμως προσδίδει στον όρο ην ερμηνεία «εργασία ίσου αποτελέσματος».

Ακόμη αναφέρει ότι η επιταγή για την ισότητα των αμοιβών γίνεται ορισμένες φορές σεβαστή φαινομενικά, αλλά στην πραγματικότητα υπάρχουν περιθώρια καταστρατηγήσεων. Μία από τις περιπτώσεις αυτές η διαφορετική ταξινόμηση απασχολήσεων. Επίσης διαπιστώνει ότι το πρόβλημα της ανισότητας στην αμοιβή είναι πολύ δύσκολο να λυθεί, γιατί η αγορά εργασίας υπακούει στο νόμο της προσφοράς και της ζήτησης και είναι δύσκολο να εμποδίσουμε μια γυναίκα να δεχθεί απασχόληση με χαμηλότερο μισθό. Ακόμη ότι είναι πολύ δύσκολο στην πραγματικότητα για μια εργαζόμενη να ενεργήσει στα νόμιμα κατά του εργοδότη

της. Μόνο η συλλογική συνδικαλιστική δράση θα μπορούσε να εξασφαλίσει μια ορισμένη εφαρμογή της αρχής της ισότητας.

Όμως παρά το γεγονός ότι και το σύνταγμα ορίζει ότι οι εργαζόμενοι ανεξαρτήτως φύλου ή άλλης διακρίσεως δικαιούνται ίση αμοιβή για ίση αξία παρεχόμενης εργασίας στην πράξη η αρχή της ίσης αμοιβής απέχει πολύ από την εφαρμογή του. Στη χώρα μας η ισότητα αποδοχών υπάρχει στον δημόσιο τομέα. Η διάκριση όμως στην εξέλιξη την σταδιοδρομία των γυναικών στον τομέα αυτόν, οδηγεί τελικά σε μισθολογική ανισότητα.

Ο Καρζής (1993) αναφέρεται στο συγκεκριμένο θέμα επισημαίνοντας ότι η αρχή "ίση αμοιβή για ίση εργασία" αποτελεί άπιαστο όνειρο των εργαζομένων γυναικών. Κι' αυτό γιατί ενώ στο άρθρο 119 της Συνθήκης της Ρώμης ορίζεται ότι κάθε κράτος - μέλος οφείλει να διασφαλίζει την αρχή της ισότητας των αμοιβών σε όσους άνδρες και γυναίκες προσφέρουν την ίδια εργασία στην πράξη δεν εφαρμόζεται. Αν και δεν πρόκειται για μια τυπική διάταξη του διεθνούς, προαιρετικής εφαρμογής, στη διακριτική εξουσία και σύμφωνα με την κυρίαρχη βούληση του κάθε κράτους - μέλους είναι διάταξη άμεση, υποχρεωτική ισχύ για όλα τα κράτη που υπέγραψαν την ιδρυτική συνθήκη, με την οποία εντάχθηκαν στην Ε.Ο.Κ γι' αυτό και υπερισχύει από κάθε, τυχόν αντίθετη εθνική νομοθεσία.

Οι λόγοι για τους οποίους δεν εφαρμόστηκε η συγκεκριμένη αρχή ήταν το γεγονός ότι ο αρσενικός πληθυσμός όλων των κρατών - μελών αναζήτησε παράθυρα για να μην το εφαρμόσει. Όμως η στάση αυτή ξεκινούσε από την κακή εργοδοτική συνήθεια ότι «οι γυναίκες είναι φτηνότερες». Αν και σημαντικό ρόλο έπαιξε η ενίσχυση διαφορών ευεργετικών νομοθετικών ρυθμίσεων για τις μητέρες, γεγονός το οποίο έκανε την εργοδοσία να τις θεωρήσει ασύμφορες.

Η Κακλαμανάκη (1984) επισημαίνει ότι η τυπική ισότητα στην αμοιβή εφαρμόστηκε μόλις τα τελευταία χρόνια, αλλά στην ουσία θα αργήσει πολύ, γιατί υπάρχουν πολλές μεθοδεύσεις για την ανισότητα, ιδιαίτερα μέσα από την πολύπλοκη κατασκευή των ειδικοτήτων. Αλλά και μέσω άλλων παραβάσεων οφθαλμοφανών μέχρι απόλυτα καλυμμένων, πράγμα που δυσκολεύει την εκτίμηση, αλλά και την αντιμετώπιση.

Η Σβώλου (1985) υποστηρίζει ότι η μεγαλύτερη οικονομική ανισότητα στον τόπο μας παρατηρείται στην πληρωμή της δουλειάς για τα δύο γένη. Σε όλα τα στάδια της χειρωνακτικής εργασίας η ανισότητα στην πληρωμή είναι χαρακτηριστική. Χρησιμοποιείται ως δικαιολογία για μικρότερη απόδοση της γυναίκας, κάτι το οποίο μπορεί να ισχύει. Αλλά και όταν η γυναίκα απασχολείται στις ίδιες δουλειές και έχει την ίδια απόδοση με τον άντρα η πληρωμή είναι δυσανάλογα μικρότερη.

Ακόμη αναφέρει ότι οι γυναίκες παίρνουν τον ίδιο μισθό με τους άνδρες στις ίδιες θέσεις στις δημόσιες υπηρεσίες, ενώ στις ιδιωτικές θέσεις η γυναίκα αδικείται με τρόπο, ο οποίος φτάνει τη σκληρότητα πολλές φορές.

Σύμφωνα με το εγχειρίδιο «δικαιώματα και υποχρεώσεις της εργαζόμενης γυναίκας» της γενικής γραμματείας ισότητας των δύο φύλων (1985) για το θέμα της ισότητας της αμοιβής αναφέρει τα εξής: Ο καθορισμός της αμοιβής πρέπει να διέπεται από την αρχή της ισότητας στην αμοιβή. Προσφέροντας εργασία ίσης αξίας με τους άνδρες συναδέλφους, οι γυναίκες δικαιούνται ίση αμοιβή μ' αυτούς. Δεν αρκεί δηλαδή μόνο να κάνουν το ίδιο είδος εργασίας που συνεπάγεται ίδιες ευθύνες, ούτε να έχουν τις ίδιες θέσεις και συνθήκες εργασίας για να τους παρέχεται η ίδια αμοιβή με τους άνδρες συναδέλφους τους.

Ακόμα και όταν η εργασία που κάνουν είναι διαφορετικού είδους, αλλά ίσης αξίας, δηλαδή απαιτεί ίσες επαγγελματικές γνώσεις, ίσες ικανότητες και την ίδια

υπευθυνότητα, δικαιούνται την ίδια αμοιβή με τους άνδρες εργαζόμενους. Στην πρακτική, οι μισθολογικές διακρίσεις σε βάρος των γυναικών βασίζονται στο γεγονός ότι η εργασία που κάνει μια γυναίκα δεν είναι ακριβώς η ίδια με εκείνη των ανδρών, γιατί δεν έχουν την ίδια σωματική δύναμη με αποτέλεσμα τα επαγγέλματα να χωρίζονται σε «ανδρικά» και «γυναικεία» κακοπληρώνονται.

Ως προς το θέμα των αμοιβών η Σιδηροπούλου-Δημακάκου (1998) επισημαίνει ότι η νομοθεσία για ίση με τους άνδρες αμοιβή δεν εφαρμόζεται στην πράξη. Αυτό οφείλεται εν μέρει, στο διαχωρισμό των επαγγελμάτων λόγω φύλου, ώστε να υπάρχουν πολύ λίγες περιοχές δραστηριότητας, όπου η γυναικεία εργασία θα μπορούσε να συγκριθεί με την ανδρική. Άλλωστε, η συγκέντρωση των γυναικών σε περιορισμένο αριθμό επαγγελμάτων σημαίνει πολύ μεγάλη προσφορά σε σχέση με τη ζήτηση και συνεπώς χαμηλές αμοιβές.

Επίσης σημαντικός λόγος της διαφοροποίησης αμοιβών θεωρείται η χαμηλή παραγωγικότητα των γυναικών λόγω των λιγότερων προσόντων τους σε σχέση με τους άνδρες σε θέματα εκπαίδευσης και εξειδίκευσης.

Οι Ελληνίδες συγκεντρώνονται στην πλειονότητα τους σε επαγγέλματα «γυναικεία» με υψηλά ποσοστά ανεργίας, χαμηλούς μισθούς και μικρές προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης.

Τέλος αναφέρει ότι για να υπάρξει σοβαρή αντιμετώπιση των μισθολογικών διαφορών μεταξύ ανδρών – γυναικών, θα πρέπει να μελετηθεί κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, ώστε να βρεθεί τι μέρος από τις μισθολογικές διαφορές οφείλεται στις διαφορές των χαρακτηριστικών παραγωγικότητας και τι μέρος μπορεί να αποδοθεί σε άνιση μεταχείριση.

Η Καλκάνη (1989) υποστηρίζει ότι το σύνθημα «ίση αμοιβή για ίσης αξίας εργασία», το οποίο κυριαρχούσε στους αγώνες του γυναικείου κινήματος, σήμερα τα περισσότερα κράτη έχουν αποδεχθεί τη θέση αυτή στην θεμελιώδη αρχή του εργατικού δικαίου. Αλλά παρόλη τη συνταγματική κατοχύρωση, η αρχή αυτή δεν εφαρμόζεται στην πράξη στις περισσότερες χώρες και το ίδιο ισχύει και για την χώρα μας.

Παρόλο δηλαδή το νομοθετικό πλαίσιο οι γυναίκες εξακολουθούν να αμείβονται λιγότερο από τους άνδρες. Στο θέμα αυτό αναφέρει ότι είναι φανερό η συμπαγνία του κράτους και των εργοδοτών σε βάρος των εργαζόμενων γυναικών. Η ισότητα στην αμοιβή δεν εφαρμόζεται στην πράξη. Η διαφορά του ανδρικού από το γυναικείο μεροκάματο συνεχίζεται παράνομα, αλλά έμμεσα και εξακολουθεί να αποτελεί πηγή σημαντικού κέρδους για τον εργοδότη.

Η Πανταζή – Τζίφα (1984) ισχυρίζεται ότι τα κατώτατα ημερομίσθια και οι βασικοί μισθοί ανάμεσα στις γυναίκες και τους άνδρες έχουν εξισωθεί με βάση την επιταγή του συντάγματος, που αναφέρει ότι «πάντες οι εργαζόμενοι, ανεξαρτήτως φύλου ή άλλης διακρίσεως, δικαιούνται ίσης αμοιβής για ίσης αξίας παρεχόμενη εργασία». Στην πράξη όμως επινοούνται πολλοί τρόποι ώστε νομότυπα να παραβιάζεται αυτός ο κανόνας.

Επιπλέον το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των ημερομίσθιων και μισθωτών ανδρών παίρνουν μεγαλύτερες από τις κατώτατες αμοιβές που ορίζει η νομοθεσία, βοηθάει στο να δίνονται στις γυναίκες, που τις θεωρούν συνήθως ανειδίκευτες, τα κατώτατα όρια, ενώ τους άνδρες που κάνουν την ίδια δουλειά τους κατατάσσουν στους εξειδικευμένους και μ' αυτό τον τρόπο γίνονται έμμεσες διακρίσεις. Τέλος επισημαίνει ότι η νομοθετική ρύθμιση για την ίση αμοιβή ανδρών και γυναικών δεν έφερε στην πράξη καμία βελτίωση στις αμοιβές των γυναικών.

1.8 Η διαφοροποίηση κατά φύλο των επαγγελματικών προοπτικών.

Η διαφοροποίηση κατά φύλο των επαγγελματικών προοπτικών γένεται φανερή από το χαμηλό ποσοστό γυναικών που κατέχουν θέσεις με υψηλό γόητρο για υψηλές αποδοχές αλλά και από την περιορισμένη επαγγελματική μετακίνηση των γυναικών. Ακόμη κάτι το οποίο έχει διαπιστωθεί και είναι άξιο προσοχής είναι το γεγονός ότι οι γυναίκες εκκινούν την σταδιοδρομία τους από θέσεις πολύ υψηλότερες εκείνων, από τις οποίες εκκινούν οι άνδρες συνομήλικοί τους αλλά όταν φθάσουν στην μέση ηλικία, οι μεν γυναίκες έχουν θέσεις κάπως χαμηλότερες από εκείνες από τις οποίες εκκίνησαν ενώ οι άνδρες, έχοντας υπερκαλύψει την αρχική διαφορά βρίσκονται σε θέσεις πολύ υψηλότερες από εκείνες στις οποίες βρίσκονται οι γυναίκες.

Έτσι οι γυναίκες βρίσκονται εξαρχής αποκλεισμένες από τις ακραίες θέσεις της επαγγελματικής ιεραρχίας, ενώ μεταξύ της πρώτης και της τωρινής δουλειάς τους. Έχασαν έδαφος στις μεσαίες βαθμίδες της ιεραρχίας, ενώ μεταξύ της πρώτης και της τωρινής δουλειάς τους, έχασαν έδαφος στις μεσαίες βαθμίδες της ιεραρχίας. Στο ίδιο διάστημα, οι άνδρες μετακινήθηκαν από τις τελευταίες βαθμίδες της επαγγελματικής ιεραρχίας προς τις μεσαίες και ανώτερες βαθμίδες της.

Ακόμη αναφέρεται ότι η διαφοροποίηση ως προς τις προοπτικές βελτίωσης της επαγγελματικής θέσης δεν είναι τόσο μεταξύ ανδρών και γυναικών, όσο μεταξύ ανδρών και έγγαμων και με παιδιά γυναικών. Και αυτό γιατί ο γάμος και η μητρότητα συνδέεται με τις μειωμένες επαγγελματικές προοπτικές της γυναίκας, αφού οι εργοδότες είναι προκατειλημμένοι εναντίον των γυναικών με την διπλή πεποίθηση ότι οι γυναίκες παντρεύονται και ότι οι έγγαμες γυναίκες σε αντίθεση με τους έγγαμους άνδρες δεν είναι παραγωγικές.

Η επιδίωξη κατάληψης θέσης γοήτρου, δηλαδή η επιδίωξη επαγγελματικής επιτυχίας, δεν περιλαμβάνονται στους γυναικείους στόχους, ακόμα και μεταξύ των γυναικών εκείνων που έχουν υψηλά εκπαιδευτικά εφόδια. Και η πιο διαδεδομένη ερμηνεία σχετικά με αυτό είναι το γεγονός ότι οι εκπαιδευτικές επιλογές είναι συνδεδεμένες με το γένος και με την κοινωνικά προσδιορισμένη αντίληψη του ρόλου – φύλου. Είναι άλλωστε παρατηρημένο ότι οι γυναίκες αναφέρουν κίνητρα καθαρά πνευματικά για ανώτερες σπουδές συχνότερα από τους άνδρες, οι οποίοι εκτός από το ρόλο του προμηθευτή έχουν και την προσδοκία της επαγγελματικής επιτυχίας κάτι το οποίο τους κάνει να αντιμετωπίζουν τις σπουδές πολύ πιο ωφελιμιστικά.

Τέλος το γεγονός ότι οι γυναίκες δεν προάγονται με την ίδια συχνότητα και δεν ανεβαίνουν στην επαγγελματική κλίμακα εξίσου με τους άνδρες αλλά και όσο η επαγγελματική βαθμίδα είναι ανώτερη η συχνότητα προαγωγής τους μειώνεται, αποτελούν μια αναμφισβήτητη αλήθεια. (Μουσούρου 1993)

Σύμφωνα με την «Ένωση γυναικών Ελλάδος» (1981) οι γυναίκες δεν βρίσκονται σε θέσεις κλειδιά για τους εξής λόγους:

1ο. Μόρφωση και ειδίκευση

Το επίπεδο της μόρφωσης στην επαρχία παραμένει τραγικά χαμηλό. Είναι ένα εμπόδιο αξεπέραστο για τη γυναίκα και ουσιαστικά εχθρός της προόδου για τη χώρα μας. Επίσης μέσα στον ίδιο χώρο της δουλειάς δεν της δίνεται καμία ευκαιρία για ειδίκευση ή καλυτέρευση. Η επιμόρφωση και η ειδίκευση των εργαζομένων σε ειδικά κέντρα σε σεμινάρια, είναι προνόμια άλλων κρατών και άλλων εργαζομένων.

2ο. Μητρότητα και ανατροφή των παιδιών.

Η μητρότητα και η ανατροφή των παιδιών που θεωρούνται καθαρά γυναικεία ευθύνη είναι εμπόδια στην εξέλιξη της γυναίκας. Εμπόδιο, γιατί δεν

υπάρχει καμία απολύτως κρατική μέριμνα για το κοινωνικό αυτό λειτούργημα και για την ανατροφή των παιδιών.

3ο. Ο τρόπος που αντιμετωπίζει η γυναίκα τη δουλειά της.

Η ίδια η γυναίκα συχνά βλέπει τη δουλειά της περιστασιακή. Δεν επιδιώκει καριέρα και προαγωγές πιστεύει πως αυτά είναι για τους άνδρες. Τα αποφεύγει ακόμη γιατί πιστεύει ότι θα την απομακρύνουν περισσότερο από την οικογένεια. Βαθιά ριζωμένη μέσα σε κάθε ελληνίδα είναι η σκέψη ότι πρωταρχική της ευθύνη και προορισμός είναι η οικογένεια. Η δουλειά, το επάγγελμα είναι δεύτερα.

Οι νεότερες γυναίκες όμως σήμερα δεν σκέφτονται με τον ίδιο τρόπο. Μορφώνονται στο σημείο σχεδόν που μορφώνεται ο άνδρας. Ζητούν και αποκτούν την ολοκλήρωσή τους σαν ελεύθερο ισότιμο άτομο και δεν ανέχονται την υποδούλωσή τους μέσα στους στερεότυπους ρόλους.

4ο. Το ανδρικό κατεστημένο

Τέταρτος λόγος είναι το ανδρικό κατεστημένο που εμποδίζει την πρόοδο της γυναίκας. Ο άνδρας αφέντης – κυρίαρχος όπως τυχαίνει να είναι στην οικογένεια. Θέλει να διατηρεί τον ίδιο ρόλο σε κάθε τομέα. Ο άνδρας δεν μπορεί να παραδεχτεί τη γυναίκα σαν προσωπικότητα.

5ο. Το κράτος της Δεξιάς

Η δεξιά ουσιαστικά τίποτα δεν έκανε για να προωθήσει τη γυναίκα προς τα πάνω. Η γυναικεία χειραφέτηση δεν ήταν ποτέ στόχος της δεξιάς. Είναι αναγκαίο από την πλευρά του κράτους να δοθούν στη γυναίκα ίσες ευκαιρίες σε όλους τους τομείς.

Όσον αφορά το θέμα της διαφοροποίησης κατά φύλο στην επαγγελματική εξέλιξη η Πανταζή – Τζίφα (1984) αναφέρει ότι οι γυναίκες είναι πολύ λιγότερες σε θέσεις διευθυντών και διοικητικών στελεχών από τους άνδρες. Και αυτό γιατί είναι χαρακτηριστική η εξαρτημένη θέση της γυναίκας σε οποιοδήποτε επάγγελμα και αν απασχολείται.

Όπως υποστηρίζει η Καλκάνη (1989) η υποαξιολόγηση της γυναικείας εργασίας, η οποία εμφανίζεται μέχρι σήμερα είναι ένα αποτελεσματικό μέσο να μην προωθείται η εργαζόμενη σε όλη τη διάρκεια της εργασιακής σχέσης, να κρατιέται σκόπιμα στη βάση της πυραμίδας των εργαζομένων. Με τη δικαιολογία της μικρής αξίας της εργασίας της παραμένει η εργαζόμενη χωρίς εξέλιξη κάτι το οποίο την κάνει κατάλληλη για εύκολη αντικατάσταση όταν το απαιτούν οι περιστάσεις. Η τακτική της μη προώθησης ακολουθείται από τις επιχειρήσεις ιδιαίτερα για τις διευθυντικές θέσεις. Οι γυναίκες επειδή κρίνονται ακατάλληλες για θέσεις τέτοιες που απαιτούν ακριβώς τη πλήρη αφοσίωση του μισθωτού και την αλλοτρίωσή του για τις ανάγκες της επιχείρησης, δεν προωθούνται σε αυτές με τη δικαιολογία ότι δεν μπορούν ή δεν θέλουν να δοθούν στη δουλειά στον ίδιο βαθμό που δίδονται οι άνδρες.

Σύμφωνα με την Μαραγκουδάκη (1998) παρά το γεγονός ότι νομικά έχει καταργηθεί κάθε διάκριση με βάση το φύλο, διακρίσεις και ανισότητες σε βάρος των γυναικών εξακολουθούν να διαπιστώνονται ιδιαίτερα στην πρόσβασή τους σε ανώτερες ιεραρχικά θέσεις. Οι γυναίκες έχουν τα ίδια τυπικά προσόντα, αλλά όμως υστερούν και μάλιστα σημαντικά, στην επαγγελματική εξέλιξη και πρόσβαση στις ανώτερες ιεραρχικά θέσεις. Ουσιαστικά οι γυναίκες βρίσκονται στη βάση της πυραμίδας της επαγγελματικής ιεραρχίας, πράγμα που σημαίνει ότι έχουν λιγότερη υπευθυνότητα αλλά και χαμηλότερες οικονομικές αποδοχές και ότι απουσιάζουν από τα κέντρα λήψης απόφασης αποφάσεων, παρ' όλο που είναι ίδιου μορφωτικού επιπέδου με τους άνδρες συναδέλφους τους. Το γεγονός αυτό κάνει αξιοσημείωτη και προπάντων αδικαιολόγητη την άνιση κατανομή φύλων στις ανώτερες ιεραρχικά θέσεις.

Η Δαράκη (1995) αναφέρει ότι σχηματικό ρόλο παίζει η έλλειψη εκπαίδευσης και επαγγελματικής ειδίκευσης, αλλά και η αδυναμία ολοκληρωτικής αφοσίωσης στο επάγγελμα, γεγονός που θα βοηθούσε τις γυναίκες να είναι πιο αποδοτικές. Στην επαγγελματική σταδιοδρομία τους ανασταλτικό ρόλο παίζει και η μητρότητα, που απασχολεί τη γυναίκα για μεγάλα χρονικά διαστήματα και την αναγκάζει μάλιστα πολλές φορές να εγκαταλείπει την επαγγελματική της σταδιοδρομία.

Λείπουν εκείνα τα κοινωνικά μέτρα προστασίας που θα βοηθήσουν σ' αυτό το ζήτημα τη γυναίκα τόσο στην επαγγελματική της εξέλιξη όσο και στην ίδια την αντίληψη που επικρατεί περί συμπληρωματικότητας και εφεδρικότητας της γυναικείας εργασίας. Σε αυτή ακριβώς την αντίληψη στηρίζεται το κεφάλαιο για να «βάξει» και να «βγάξει» τη γυναίκα στη παραγωγή ανάλογα με τις ανάγκες του.

Οι συμβάσεις 110 και 111 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας ορίζουν για την γυναίκα ισότητα στις αποδοχές και στην επαγγελματική κατάρτιση και η σύμβαση της Ρώμης καθορίζει ότι για όμοια εργασία η αμοιβή πρέπει να είναι η ίδια και για τα δύο φύλα. Στην πραγματικότητα όμως αυτές οι συμβάσεις δεν εφαρμόζονται πουθενά.

Μικρά ποσοστά συμμετοχής γυναικών υπάρχουν στις ανώτερες βαθμίδες της διοίκησης. Οι περισσότερες γυναίκες ασχολούνται με πού απλές εργασίες και καθλώνονται με πολύ απλές εργασίες και καθλώνονται για χρόνια σε αυτές χωρίς να προχωρούν σε πιο σύνθετες. Έτσι οι γυναίκες δεν έχουν την απαιτούμενη εμπειρία να αναλάβουν μια πιο υπεύθυνη θέση. Αν προστεθούν και τα προβλήματα από την οικογενειακή τους κατάσταση είναι λογικό που οι περισσότερες συμβιβάζονται με την ιδέα της μη διεκδίκησης υπεύθυνης θέσης.

Οι ρίζες της ανισότητας θα πρέπει να αναζητηθούν οπωσδήποτε αλλού, εκτός από τις γραμματικές γνώσεις δεδομένου ότι πολλές γυναίκες είναι κάτοχοι πτυχίου μάστερ.

Μπορεί η νομοθεσία, οι εσωτερικοί κανονισμοί να προωθούν την ανισότητα, αλλά στην ουσία δεν εφαρμόζονται, η πραγματικότητα καθλώνει τις γυναίκες στις κατώτερες βαθμίδες της ιεραρχίας. Η έλλειψη κοινωνικής πρόνοιας για τις εργαζόμενες είναι η βασική αιτία που προϊστάμενοι δεν προωθούν την προαγωγή γυναικών (μητρότητα, γονικές άδειες κ.λ.π.), αλλά και πολλές γυναίκες εγκαταλείπουν κάθε φιλοδοξία για επιτυχή επαγγελματική σταδιοδρομία, όταν αυτή θα είχε δυσμενή αντίκτυπο στην οικογένεια και στα παιδιά.

Η Δραγάση (1995) ισχυρίζεται ότι ισότητα μεταξύ των δύο φύλων δεν υπήρχε και δεν υπάρχει ούτε σήμερα. Ίσως δεν έχει ωριμάσει ακόμη η κοινωνική συνείδηση για να μπορέσει να μετουσιώσει τις ευνοϊκές νομοθετικές ρυθμίσεις σε πράξη. Έτσι η γυναίκα αποκαταστάθηκε στον επαγγελματικό χώρο, εξακολουθεί όμως να κατέχει σε μεγάλα ποσοστά θέσεις κατώτερες στην ιεραρχική κλίμακα. Επίσης, εκπροσωπείται ελάχιστα στις θέσεις όπου λαμβάνονται αποφάσεις. Το φαινόμενο αυτό οφείλεται στη μηδαμινή συμμετοχή της γυναίκας στη διαδικασία επιλογής για τις θέσεις αυτές, επειδή η γυναίκα εξακολουθεί να επωμίζεται σχεδόν μονομερώς το κύριο βάρος του νοικοκυριού και της ανατροφής των παιδιών.

Στο εγχειρίδιο «Το φύλο των δικαιωμάτων εξουσία γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη» του ευρωπαϊκού συνεδρίου 9-10 Φεβρουαρίου 1996 (1993) αναφέρεται ότι η μητρότητα ως ιδεολογία, δηλαδή τρόπος και στάση ζωής έχει ως συνέπεια την εγκατάλειψη της εργασίας με σκοπό την αφοσίωση στην οικογένεια. Η επιλογή της μητρότητας ως τρόπου ζωής, που ανταποκρίνεται στο κλασικό στερεότυπο της οικογένειας θεωρείται ανά τον κόσμο ότι ανταποκρίνεται στη φύση της γυναίκας. Η

παραίτηση από την εργασία της, θεωρείται αυτονόητη, ιδίως όταν η εργασία δεν συνδέεται με καριέρα.

Σήμερα αν και οι γυναίκες φοιτούν σε ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και στη συντριπτική τους πλειονότητα ακολουθούν επαγγελματική καριέρα με τα πτυχία. Στη συνέχεια, όμως παρατηρείται το φαινόμενο είτε να εγκαταλείπουν την εργασία τους λόγω γάμου και της μητρότητας είτε να παραμένουν σε κατώτερες ιεραρχικά θέσεις ή να εργάζονται σε ελεύθερα επαγγέλματα ως βοηθοί των συζύγων τους.

Στην Ελλάδα, οι γυναίκες είχαν από το Μεσοπόλεμο το δικαίωμα σε μειωμένη υπηρεσία. Το δικαίωμα αυτό, που επέτρεπε στη δημόσια υπάλληλο – μητέρα ανήλικου τέκνου να συνταξιοδοτηθεί μετά από δεκαπενταετή υπηρεσία, δημιούργησε ήδη αρνητικό κλίμα κατά των γυναικών στην ιεραρχία των υπηρεσιών, αφού δεν ήταν σίγουρο αν η υπάλληλος που απέκτησε παιδί θα μείνει ή θα φύγει μετά τη συμπλήρωση της δεκαπενταετίας. Στις γυναίκες από της άλλη πλευρά, καλλιεργούσε την ιδεολογία της νωθρότητας μέσα από την εκμετάλλευση της «καριέρα μητρότητας» με εξασφαλισμένη μειωμένη σύνταξη. Αυτή η πρακτική βοήθησε, στην πραγματικότητα, στον παραγκωνισμό των γυναικών με το πρόσχημα της αβεβαιότητας της επιλογής τους και καλλιέργησε, αντίστοιχα στις γυναίκες τη λογική της φυγοπονίας.

Όμως και στον ιδιωτικό τομέα οι εργοδότες δεν προτιμούν ούτε προωθούν τις γυναίκες σε θέσεις εξουσίας (διευθυντικές – στελεχών), όχι μόνο επειδή δεν τις θεωρούν ισάξιες με τους άνδρες, αλλά κυρίως επειδή φοβούνται ότι ο γάμος ή η μητρότητα θα εκμηδενίσουν την επένδυσή τους. Η επένδυση κοστίζει και για αυτό το λόγο πρέπει να είναι σίγουρη. Η εκπαίδευση γυναίκας ως διευθυντικού στελέχους είναι επένδυση επισφαλής λόγω της αστάθειας των γυναικών στην επιλογή της καριέρας τους σε περίπτωση γάμου και μητρότητας. Αλλά και οι άνδρες εργαζόμενοι θεωρούν την αύξηση των γυναικών στο επάγγελμά, ως απειλή υποβάθμισης του κα μείωσης των μισθών.

Η Μαγγανάρα (1998) αναφέρει ότι το γεγονός ότι το γεγονός ότι πολύ λίγες γυναίκες έχουν αποκτήσει διευθυντικές θέσεις, θεωρείται σύμπτωμα της ανδροκρατούμενης κοινωνίας. Για αυτό και οι μελετητές θεωρούν ότι η λύση πιθανόν θα ήταν ο ριζικός ανασχηματισμός της πατριαρχικής κοινωνίας.

1.9 Το ζήτημα της ανεργίας – υποαπασχόλησης των γυναικών.

Η ανεργία είναι ένα γενικό φαινόμενο που εμφανίστηκε στο τέλος της δεκαετίας του '70 και κατά τα τελευταία χρόνια πήρε μεγαλύτερες διαστάσεις. Ήταν επακόλουθο του πληθωρισμού που εξασθένησε και ανέτρεψε την οικονομία πολλών χωρών, ένα από τα μέτρα για την αντιμετώπιση του ήταν η λιτότητα, ο περιορισμός των αναγκών, που είχε ως φυσική συνέπεια τη μείωση της παραγωγής. Αποτέλεσμα, πολλές γυναίκες αναγκάστηκαν να χάσουν την δουλειά τους. Η ανεργία με τις διαστάσεις που είχε πάρει και με τις ανησυχητικές μελλοντικές αυξήσεις του ποσοστού της, χαρακτηρίζεται ως δύσκολο κοινωνικό πρόβλημα.

Ως προς την γυναικεία ανεργία η κατάσταση είναι πιο δύσκολη και πιο προβληματική από την αντρική, γιατί την χαρακτηρίζει μεγάλη διάρκεια για τους ίδιους λόγους που προβάλλονται σε περιπτώσεις απόλυσης. Κι' αυτοί είναι προκαταλήψεις ως προς τη γυναικεία εργασία, ισότητα μισθών, συγκέντρωση γυναικών σε ορισμένους κλάδους απασχόλησης, έλλειψη επαγγελματικής ειδίκευσης και πληροφόρησης.

Επίσης η πραγματικότητα είναι ότι το εργατικό δυναμικό, κυρίως της βιομηχανίας εξασθενίζει τόσο αριθμητικά, όσο και από την άποψη αξίας της εργασίας τους. Η παραδοσιακή έννοια της ανεργίας χάνει χρόνο με το χρόνο όλο και πιο πολύ τη σημασία της. Ο αριθμός των ανέργων περισσότερο αντιπροσωπεύει τους ανθρώπους που το καινούργιο βιομηχανικό σύστημα, αυτό που στηρίζεται στις νέες τεχνολογίες δεν μπορεί να τους χρησιμοποιήσει, γιατί δεν έχουν τα κατάλληλα προσόντα.

Το κοινωνικό φαινόμενο της ανεργίας υπήρχε πάντα, όμως σήμερα παρουσιάζεται σε μεγαλύτερη έκταση και οξύτητα λόγω της τεράστιας ανάπτυξης της τεχνολογίας, η οποία έφερε και την αντίστοιχη ανάπτυξη και επέκταση της μηχανής σ' όλους τους τομείς της εργασίας. Η μηχανή αχρηστεύει τα εργατικά χέρια, κυριαρχεί στο χώρο της εργασίας, δημιουργεί την τάξη των ανέργων και έτσι οι άνεργοι αναγκάζονται να αναζητήσουν ένα καινούριο επάγγελμα.

Ακόμη αναφέρει ότι σε περιόδους κρίσης της εργασίας, οι πρώτες, οι οποίες θα υποστούν αυτή την κρίση είναι οι γυναίκες. Κι' αυτό γιατί θα απολυθεί η γυναίκα και όχι ο άντρας, έστω κι αν έχει απόλυτη ανάγκη για εργασία η γυναίκα, γιατί στην πλειοψηφία της η γυναικεία εργασία είναι απλήρωτη και αφανής, εφόσον όλες οι γυναίκες προσφέρουν στην οικονομία με διάφορους τρόπους.

Έπειτα το χρονικό διάστημα αναμονής για εξεύρεση ενός νέου επαγγέλματος είναι πολύ μεγαλύτερο για τις γυναίκες παρά για τους άνδρες, για τι ενώ οι άνδρες απασχολούνται σε μεγάλο κύκλο εργασιών, οι γυναίκες σε περιορισμένο γι' αυτό δύσκολα επανέρχονται στην ενεργή φάση.

Η κατάσταση αυτή οφείλεται σε πολυάριθμα και πολύπλοκα αίτια. Ο ανεπαρκής αριθμός των θέσεων εργασίας που δημιουργούνται σε σχέση με την αντίστοιχη γυναικεία ζήτηση, η ανάπτυξη των λεγόμενων «ασταθών μορφών εργασίας» (μερική απασχόληση, προσωρινή απασχόληση, συμβάσεις ορισμένης διάρκειας) και τέλος τα ανεπαρκή προσόντα πολλών γυναικών.

Ορισμένες κατηγορίες γυναικών είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένες στον κίνδυνο της ανεργίας, οι οποίες είναι: οι νέες, οι ανύπαντρες μητέρες, οι γυναίκες μετανάστες, οι ηλικιωμένες γυναίκες. όλες όμως είναι θύματα των πανάρχαιων προκαταλήψεων, που αναφέρονται σε μια ξεπερασμένη αλλά βαθιά ριζωμένη αντίληψη της θέσης της γυναίκας και που η ίδια η γυναίκα αναπαράγει, στο όλο ως παιδαγωγού των παιδιών και νοικοκυράς καθώς και στο δευτερεύοντα χαρακτήρα που έχει η απασχόλησή της.

Όμως παρά το γεγονός ότι οι χώρες μέλη της κοινότητας έχουν λάβει μέτρα σε εθνικό επίπεδο για τη διάρθρωση αυτών των ανισοτήτων, το αποτέλεσμα των μέτρων αυτών είναι μάλλον απογοητευτικό. Έτσι η επιτροπή υπέβαλε νέες προτάσεις, που μπορούν να ενταχθούν, στις γενικές δράσεις με στόχο την ανάκαμψη της οικονομίας και την ενθάρρυνση της δημιουργίας νέων θέσεων απασχόλησης καθώς και στο πρόγραμμα της «ισότητας των ευκαιριών».

Πέραν αυτών, η Ελλάδα έχει ένα πολύ υψηλό ποσοστό αυτοαπασχολούμενων σε σχέση με αριθμό των μισθωτών, για τους οποίους δεν υπάρχουν στοιχεία που να παρουσιάζουν την καταχώρησή τους σε καταλόγους ανεργίας όταν σταματούν τις οικονομικές τους δραστηριότητες, κυρίως σε περιόδους οικονομικής κρίσης. Έτσι ένας μεγάλος αριθμός ανέργων διαφεύγει από την ένταξη στην επίσημη στρατιά των ανέργων και στο ποσοστό της κατηγορίας αυτής, όπου η γυναίκα φέρει τον τίτλο «Συμβοηθούσα και αμειβόμενα μέλη της οικογένειας».

Στη χώρα μας γενικά συνολικά στοιχεία για τη γυναικεία ανεργία δεν υπάρχουν παρά μόνο για ορισμένους κλάδους, είναι όμως αντιπροσωπευτικά γιατί χαρακτηρίζονται για το πολύ υψηλό ποσοστό γυναικείας απασχόλησης. Τα στοιχεία που κατά καιρούς έχουν δημοσιευθεί προέρχονται, από στοιχεία των συνδικάτων. Σίγουρα ο αριθμός θα είναι μεγαλύτερος αφού γίνονται απολύσεις και εμφανίζονται σαν εθελοντικές παραιτήσεις.

Παρατηρείται ότι ο αριθμός των ανέργων ανδρών μειώνεται ενώ των γυναικών αυξάνεται. Το ότι αυξάνεται πιο γρήγορα ο αριθμός των ανέργων γυναικών δεν οφείλεται φυσικά σε ενέργειες των ανδρών σε βάρος τους. Άλλωστε και τους ίδιους πλήττει η γυναικεία ανεργία, αφού μειώνεται το ήδη χαμηλό εργατικό εισόδημα, όταν η εργαζόμενη σταματάει να δουλεύει. Αποδεικνύεται ακόμα πως κάθε κοινωνική συμφορά και τέτοια είναι η ανεργία, επηρεάζει περισσότερο τους αδύνατους. (Τάκαρη 1984)

Σύμφωνα με την Μουσούρου (1993) η ανεργία καθίσταται ένα κοινωνικό και οικονομικό πρόβλημα. Αξιοσημείωτη είναι η ιδιαίτερη αύξηση της γυναικείας ανεργίας αλλά και οι ιδιαιτερότητες της γυναικείας ανεργίας όπως, άλλωστε συμβαίνει και με την εργασία των γυναικών. Η ανεργία συνδέεται με την οικονομική κρίση όσον αφορά κάποιους εργαζόμενους, οι οποίοι απολύονται αλλά και κάποιους, οι οποίοι είναι εισερχόμενοι στην αγορά εργασίας και δεν βρίσκουν απασχόληση. Οι γυναίκες όμως ως «εφεδρική» κατηγορία εργατικού δυναμικού πλήττονται και στα δύο επίπεδα.

Όσον αφορά την Ελλάδα, αυτό επιβεβαιώνεται, και επισημαίνεται η μεγαλύτερη συχνότητα απολύσεων γυναικών σε σχέση με τις απολύσεις εργαζόμενων ανδρών αλλά και η αυξανόμενη ανεργία «νέων» γυναικών σε σχέση με την ανεργία των νέων ανδρών.

Στη συνέχεια αναφέρονται κάποιοι παράγοντες, στους οποίους οφείλεται η γυναικεία ανεργία. Η αύξησης της γυναικείας ανεργίας μπορεί να οφείλεται σε θεσμικές διαφοροποιήσεις και σε βελτιώσεις του τρόπου λειτουργίας των Γραφείων Εργασίας ή του τρόπου παροχής επιδομάτων ανεργίας. Μπορεί ακόμα να οφείλεται στην αύξηση των γυναικών που καταφεύγουν στο απρόσωπο γραφείο εύρεσης εργασίας και όχι στις προσωπικές γνωριμίες, προκειμένου να βρουν δουλειά. Έτσι θα θεωρούνταν φυσική αύξηση της γυναικείας ανεργίας σε μια χώρα όπως η Ελλάδα, ως αποτέλεσμα της αύξησης της δηλωμένης αναζήτησης εργασίας με αντίστοιχη μείωση της άδηλης – δηλαδή της συχνότητας καταφυγής στις παραδοσιακές προσωπικές ή οικογενειακές γνωριμίες προκειμένου να εξασφαλισθεί η θέση εργασίας. Πρόκειται για φαινόμενο που συνδέεται με τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας ιδιαίτερα, με την αστικοποίηση του ελληνικού πληθυσμού.

Ακόμη αναφέρονται τα τρία είδη της γυναικείας ανεργίας τα οποία είναι η δηλωμένη, άδηλη και η «κρυπτοανεργία». Η διάκριση αυτή δυσχεραίνει την μελέτη του ζητήματος εφόσον εξ' ορισμού τόσο η άδηλη όσο και η κρυπτοανεργία δύσκολα υπολογίζονται και αναλύονται. Δηλωμένη ή άδηλη η ανεργία, τόσο η ανδρική όσο και η γυναικεία, επιδρά αποφασιστικά στην γυναικεία απασχόληση.

Η ανδρική, μεταβάλλοντας ουσιαστικά τον τρόπο με τον οποίο η γυναίκα αντιμετωπίζει την απασχόληση, μια μεταβολή που συνίσταται στην συνειδητοποίηση της σημασίας της απασχόλησης αυτής, για την ατομική και οικογενειακή επιβίωση και στην παρεπόμενη αναπροσαρμογή των οικογενειακών ρόλων. Η μεταβολή αυτή βιώνεται από κάποιες γυναίκες ευχάριστα και από άλλες με έντονη δυσφορία και θα ήταν επόμενο να μην αντιμετωπίζεται από τις δεύτερες ως μόνιμη.

Η γυναικεία ανεργία, με την αναγκαστική επιστροφή στον παραδοσιακό ρόλο της νοικοκυράς που συνεπάγεται, δεν φαίνεται να οδηγεί σε μια επανεκτίμηση του ρόλου αυτού εφόσον παρά τις προφανείς πρακτικές δυσκολίες που αντιμετωπίζει η εργαζόμενη σύζυγος και μητέρα, η απώλεια της θέσης εργασίας κάθε άλλο παρά με ανακούφιση αντιμετωπίζεται. Κι' αυτό γιατί, εκτός από τις οικονομικές επιπτώσεις, η ανεργία σημαίνει για όλο και περισσότερες γυναίκες αυτό που παραδοσιακά σημαίνει για τους άνδρες δηλαδή μια αίσθηση απώλειας σκοπού.

Κατά τη γνώμη της Ρέιση – Ματσούκα (1998) αν θεωρηθεί ότι η εργασία αποτελεί ουσιαστικό παράγοντα για την είσοδο των γυναικών στην οικονομική αλλά και στην κοινωνική και πολιτική ζωή, μπορεί να θεωρηθεί ότι το μέγιστο πρόβλημα των νέων ειδικά γυναικών είναι η επαγγελματική αποκατάσταση και κατοχύρωση.

Παρά τις οδηγίες του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών κοινοτήτων περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε ότι αφορά: α) τις ίσες δυνατότητες πρόσβασης σε απασχόληση, σε επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση, και τις συνθήκες εργασίας, β) τις στάσεις για την προώθηση θετικών δράσεων υπέρ των γυναικών και γ) το ψήφισμα για την προστασία την αξιοπρέπειας των ανδρών και των γυναικών στο επαγγελματικό χώρο, οι γυναίκες εξακολουθούν να βρίσκονται σε δυσμενή θέση στην αγορά εργασίας.

Η συμμετοχή της γυναίκας στην παραγωγική διαδικασία περιορίζεται σε ορισμένους κλάδους και ειδικότητες. Οι γυναίκες ακολουθούν επαγγελματικό προσανατολισμό, προσαρμοσμένο στις ανάγκες και φροντίδες των άλλων και χαρακτηρίζουν της επαγγελματικής τους σταδιοδρομία σαν συνέχεια της εργασίας στο σπίτι.

Μία άλλη σημαντική εξέλιξη στην αγορά εργασίας, την τελευταία δεκαετία αποτελεί η αύξηση στις λεγόμενες «άτυπες» μορφές απασχόλησης. Αυτή η μορφή εργασίας είναι και φαινόμενο της ελληνικής κοινωνίας που στην συντριπτική πλειοψηφία καλύπτεται από γυναίκες. Είτε πρόκειται για εργασία εποχική, ορισμένου χρόνου ή μερικής απασχόλησης, είναι εργασία κακοπληρωμένη, χωρίς κοινωνική ασφάλιση, που αναγκάζει τη γυναίκα να εργάζεται παράλληλα με τις φροντίδες του σπιτιού και της οικογένειας. Άγνωστος παραμένει ο αριθμός των γυναικών που προσφέρουν υπηρεσίες στα σπίτια χωρίς κοινωνική ασφάλιση και μελλοντική συνταξιοδότηση, όπως οικιακές βοηθοί, baby sitters κ.α.

Η μερική και προσωρινή απασχόληση οφείλεται περισσότερο στην έλλειψη ευκαιριών «κοινωνικής» εργασίας, παρά σε προσωπική επιλογή.

Η Πανταζή – Τζίφα (1984) όταν αφορά το θέμα της γυναικείας ανεργίας επισημαίνει ότι οι γυναίκες είναι οι πρώτες που απολύονται σε περίοδο κρίσης και ιδιαίτερα οι νέες γυναίκες είναι αυτές που πλήττονται περισσότερο από την ανεργία.

Ακόμη αναφέρει ότι οι βασικοί λόγοι της αυξημένης γυναικείας ανεργίας είναι αφενός η προστατευτική νομοθεσία που αφορά τη μητρότητα καθώς και οι

αυξημένες απουσίες των γυναικών που προσπαθούν να συνδυάσουν τους ρόλους της μητέρας – νοικοκυράς και της εργαζόμενης, πράγμα που έχει σαν αποτέλεσμα την απροθυμία των εργοδοτών να προσλάβουν γυναίκες ή να τις κρατήσουν σε περίπτωση που αντιμετωπίζουν προβλήματα και αφετέρου ο συμπληρωματικός και βοηθητικός χαρακτήρας της γυναικείας απασχόλησης.

Η Αντωνιάδου (1985) αναφέρει ότι η γυναίκα που αντιμετωπίζει την εκμετάλλευση του εργοδότη θα νιώσει πιο έντονα την κρίση που ξεσπάει. Παρά το γεγονός ότι η γυναικεία εργασία αμοιβεται ελάχιστα θέλουν να αφαιρέσουν και την εργασία τους. Η ανεργία μαστίζει φοβερά τις εργαζόμενες. Ακόμη αναφέρει ότι έχει αρχίσει να ζητείται να διωχτούν οι γυναίκες από την εργασία. Έτσι για να σταματήσει η απαθλίωση της εργαζόμενης γυναίκας θα πρέπει να αγωνιστούν για την χειραφέτησή τους. Για να αντιμετωπιστεί η κατάσταση όπως διαμορφώνεται η γυναίκα θα πρέπει να διεκδικήσει πλήρη πολιτικά δικαιώματα και ιδιαίτερα να αγωνιστεί για την καλύτερευση της επαγγελματικής τους θέσης. Κι αυτό θα επιτευχθεί αν ενώσουν τις δυνάμεις τους οι γυναίκες και οργανωθούν επαγγελματικά από κοινού με τους εργαζόμενους συναδέλφους τους.

Η Μαγγανάρα (1998) υποστηρίζει ότι όταν υπάρχει αυξημένη ανεργία σε μια οικονομία και οι δυνατότητες απασχόλησης είναι περιορισμένες, γυναίκες που επιθυμούν να απασχοληθούν αλλά λόγω της οικονομικής ύφεσης δεν μπορούν να βρουν εργασία, μετά από ορισμένες ανεπιτυχείς προσπάθειες αναζήτησης αποθαρρύνονται και σταματούν τις προσπάθειες αυτές. Ως συνέπεια του φαινομένου αυτού, όταν υπάρχει οικονομική ύφεση, γίνεται μεγάλη υποεκτίμηση της ανεργίας των γυναικών.

Αν υπάρχει οικονομική ύφεση, όπως υπάρχει σήμερα στη χώρα μας, γίνεται ιδιαίτερα δύσκολο για τις γυναίκες να βρουν απασχόληση, με αποτέλεσμα να αποθαρρύνονται και να μένουν έξω από την αγορά εργασίας. Για το λόγο αυτό θεωρεί ότι ένα από τα πιο σημαντικά μέτρα για την βελτίωση της θέσης της γυναίκας στην αγορά εργασίας είναι η μείωση της ανεργίας, γενικά και τόνωση της οικονομίας.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι στην χώρα μας υπάρχει μεγάλο πρόβλημα για τις γυναίκες που, αφού μένουν μερικά χρόνια έξω από την αγορά εργασίας, για εκπληρώσουν τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις, βρίσκουν εργασία όταν πια μπορούν να εργαστούν, αλλά έχουν ξεπεράσει κάποιο όριο ηλικίας, ότι είναι πολύ δύσκολη ή αδύνατη η επανένταξή τους στο εργατικό δυναμικό. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι γενικά σε όλες τις χώρες, η απασχόληση των γυναικών παρουσιάζει ιδιαίτερη ευαισθησία στις τεχνολογικές, οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές.

Σύμφωνα με την Μαραγκουδάκη (1993) η αυξημένη γυναικεία ανεργία εξηγείται, αν λάβουμε υπ' όψη τα στοιχεία που προσδιορίζουν τη συμμετοχή των γυναικών στο βιομηχανικό τομέα, δηλαδή των περιορισμένων αριθμό των κλάδων όπου απασχολούνται και την μηχανοποίηση του τρόπου παραγωγής στους κλάδους αυτούς.

Οι ειδικές διευκολύνσεις που οι νόμοι παρέχουν στις εργαζόμενες μητέρες συντελούν, ώστε οι γυναίκες ή να επιλέγονται κατά τη διαδικασία της πρόσληψης ή να απολύονται πρώτες σε περιόδους οικονομικής κρίσης.

Άλλωστε η ανεργία των γυναικών όχι μόνο δεν θεωρείται οξύ κοινωνικό πρόβλημα, όπως η ανεργία των αντρών μια και οι άνεργες γυναίκες βρίσκουν απασχόληση στο νοικοκυριό και στην ανατροφή των παιδιών, αλλά αντίθετα είναι ένας πολύ αποτελεσματικός τρόπος περιορισμού και μείωσης της ανεργίας των αντρών.

1.10 Η κοινωνική ασφάλιση των εργαζόμενων γυναικών.

Όσον αφορά το θέμα της κοινωνικής ασφάλισης της γυναίκας η Πανταζή – Τζίφα (1984) αναφέρει τι ισχύει στον κάθε ασφαλιστικό φορέα. Στο ίδρυμα κοινωνικών ασφαλίσεων (Ι.Κ.Α.) που είναι ο μεγαλύτερος ασφαλιστικός οργανισμός της χώρας υπάρχει τεράστια διαφορά στις αποδοχές μεταξύ των ανδρών και γυναικών. Αν και από τη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας γίνεται προσπάθεια εξάλειψη της ανισότητας αυτής με την υπογραφή Εθνικής Συλλογικής Σύμβασης.

Στον οργανισμό γεωργικών ασφαλίσεων (Ο.Γ.Α.) μέχρι σήμερα η Ελληνίδα αγρότισσα δεν είχε αυτοτελή ασφάλιση και συνταξιοδότηση, αλλά ο σύζυγος της έπαιρνε γι' αυτήν οικογενειακό επίδομα. Δικαίωμα αυτοτελούς ασφάλισης και συνταξιοδότησης λόγω γήρατος έχουν μόνο οι «χήρες», οι διαζευγμένες και οι άγαμες. Η αγρότισσα από τον Αύγουστο 1981 με τον Νόμο 1140\1981 μπόρεσε να ασφαλιστεί και να συνταξιοδοτηθεί. Η σύνταξή της όμως ήταν κατά πολύ μειωμένη. Με προϋπόθεση ότι ο σύζυγός της δεν είναι ασφαλισμένος σε άλλο ταμείο πλην του Ο.Γ.Α. Επίσης δεν είχε δικαίωμα να ασφαλίσει το σύζυγό της, τα τέκνα της, ούτε να παίρνει οικογενειακό επίδομα. Η πλήρης όμως και αυτοτελής συνταξιοδότηση και ασφάλιση της Ελληνίδας αγρότισσας αναγνωρίστηκε από τις 5 Οκτωβρίου 1982 με το Νόμο 1287\1982, άρθρο 3. Με το Νόμο αυτό προβλέπεται ότι η έγγαμη αγρότισσα δικαιούται να ασφαλιστεί στον Ο.Γ.Α., ανεξάρτητα του εάν ο σύζυγός της είναι ασφαλισμένος σε άλλο ταμείο και δικαιούται επίδομα ταμείου.

Όμως οι ασφαλισμένοι στο Δημόσιο, άνδρες και γυναίκες έχουν τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες αποδοχές. Τυχόν προϋπάρχουσες διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών ασφαλισμένων στο Δημόσιο έχουν αρθεί μετά την ψήφιση του νόμου 754\1978 «περί ενιαίου μισθολογίου». Η 25ετία να ισχύει για όλες τις γυναίκες που θα προσληφθούν στο Δημόσιο από 1\1\1983 και μετά αλλά αφού παράλληλα καθιερωθεί: α) δικαίωμα της μητέρας να παίρνει σε κάθε τοκετό άδεια χωρίς αποδοχές διάρκειας ενός έτους, με αναγνώριση του χρόνου αυτού ως συντάξιμου. β) δημιουργία κατάλληλων προϋποθέσεων που θα προστατεύσουν ουσιαστικά και την εργαζόμενη μητέρα και τα ανήλικα παιδιά. Επίσης οι άγαμες θυγατέρες μπορούν να παίρνουν τα 3,5 μόρια της σύνταξης του πατέρα τους.

Η Μαγγανάρα (1998) αναφέρεται στην οδηγία 79\7 η οποία εφαρμόζεται στα νομοθετικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης και απαγορεύει κάθε άμεση ή έμμεση διάκριση λόγω φύλου σε ότι αφορά το πεδίο εφαρμογής των συστημάτων αυτών και τους όρους πρόσβασης σ' αυτά, την υποχρέωσης καταβολής εισφορών, καθώς και τον υπολογισμό των ασφαλιστικών παροχών, και τις προϋποθέσεις χορήγησης διάρκειας των παροχών αυτών. Η οδηγία αφορά την προστασία κατά των κινδύνων ασθένειας, αναπηρίας, γήρατος, εργατικού ατυχήματος και επαγγελματικής ασθένειας, ανεργίας καθώς και την κοινωνική πρόνοια στους ίδιους τομείς. Δεν εφαρμόζεται στις συντάξεις και άλλες παροχές προς επιζώντες.

Η οδηγία επιτρέπει αποκλίσεις σε ότι αφορά τον καθορισμό της ηλικίας της συνταξιοδότησης και ορισμένα άλλα θέματα. Ορίζει ότι ασφαλιστική προστασία της μητρότητας δεν είναι αντίθετη προς την αρχή της ίσης μεταχείρισης στην κοινωνική ασφάλιση. Ακόμη εξασφαλίζει τη δυνατότητα διεκδίκησης των δικαιωμάτων δια της δικαστικής οδού.

Οι αδικημένοι σε θέματα κοινωνικής ασφάλισης μπορούν να επικαλεσθούν την οδηγία για να ζητήσουν από τα Εθνικά δικαστήρια να μην εφαρμόζεται η εθνική νομοθεσία που περιέχει διακρίσεις και να τους χορηγηθεί ότι χορηγείται στα άτομα του άλλου φύλου που βρίσκονται στις ίδιες συνθήκες. Οι διακρίσεις που

δημιουργήθηκαν δεν επιτρέπεται να εξακολουθούν. Όσα ασφαλιστικά συστήματα δεν διέπονται από την οδηγία 79\7 χαρακτηρίζονται ως «επαγγελματικά» και διέπονται από το άρθρο 119 Συνθήκης Ε.Κ., το οποίο δεν επιτρέπει καμία απόκλιση.

Η οδηγία 79\7 παρά το γεγονός ότι άρχισε να ισχύει και για την Ελλάδα οι διακρίσεις στην κοινωνική ασφάλιση δεν έχουν ακόμη αντιμετωπιστεί με τρόπο σφαιρικό. Εκείνο όμως που πρέπει να τονιστεί είναι ότι τα θέματα διακρίσεων στην κοινωνική ασφάλιση μπορούν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους προσφεύγοντας στα ελληνικά δικαστήρια. Τα δε ελληνικά δικαστήρια έχουν καθήκον να εφαρμόσουν την οδηγία.

Η εξίσωση ως προς τις ασφαλιστικές παροχές θα γίνει προς τα επάνω. Οι ασφαλισμένοι, δηλαδή, που αδικούνται λόγω φύλου, θα πάρουν ότι παίρνουν και οι ασφαλισμένοι του άλλου φύλου που βρίσκονται υπό τις ίδιες συνθήκες.

1.11 Οι συνθήκες στους χώρους που εργάζονται γυναίκες.

Όσον αφορά το θέμα των συνθηκών εργασίας η Καλκάνη (1989) αναφέρεται κυρίως στην ερμηνεία που δίνεται για τις έννοιες των συνθηκών εργασίας και των συνθηκών διαβίωσης, τις οποίες τις θεωρεί αλληλένδετες. Όπως ερμηνεύονται μέχρι σήμερα οι έννοιες αυτές, δίνουν τη δυνατότητα για διατήρηση και δημιουργία έμμεσων διακρίσεων κατά των γυναικών σε όλη τη διάρκεια της εργασιακής σχέσης. Στα πλαίσια του εργατικού δικαίου γίνεται προσπάθεια οι έννοιες αυτές να ερμηνεύονται στενά, δηλαδή δημιουργείται έτσι η εντύπωση πως ζωή και δουλειά είναι δύο έννοιες ξεκομμένες, χωρισμένες μεταξύ τους. Έτσι σχηματίζεται η αντίληψη πως μόνο οι συνθήκες εργασίας αφορούν και ενδιαφέρουν τόσο την πολιτεία όσο και τον εργοδότη, που ευθύνονται γι' αυτές. Αντίθετα οι συνθήκες διαβίωσης των εργαζομένων, για τις οποίες είναι υπεύθυνοι μόνο οι ίδιοι οι εργαζόμενοι, αφήνουν Πολιτεία και εργοδότη εντελώς αδιάφορους, όσο δεν επηρεάζουν τη «σωστή» τους απόδοση στη δουλειά.

Στο εργατικό δίκαιο πράγματι ο όρος συνθήκες εργασίας αφορά κάθε θέμα σχετικό με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις εργοδοτών και εργαζομένων, τη διαρρύθμιση των επί μέρους ατομικών τους σχέσεων σε όλη τη διάρκεια της εργασιακής σύμβασης. Αντίθετα, το περιεχόμενο της έννοιας των συνθηκών διαβίωσης είναι κάθε πράξη ή σχέση των εργαζομένων που αφορά την ατομική τους ζωή και δεν έχει άμεση σχέση με την εργασία. Οι συνθήκες εργασίας μαζί με την αμοιβή, ρυθμίζονται και αποτελούν το κύριο περιεχόμενο των συλλογικών συμβάσεων εργασίας σε αντίθεση με τις συνθήκες διαβίωσης.

Σύμφωνα με τη διάταξη του Συντάγματος, το κράτος οφείλει να φροντίζει για τη δημιουργία συνθηκών τέτοιων που να διευκολύνουν την απασχόληση όλων των πολιτών.

Ερμηνεύοντας την παραπάνω διάταξη θα πρέπει να γίνεται προσπάθεια εναρμόνισης με τέτοιο τρόπο, ώστε οι συνθήκες διαβίωσης των εργαζομένων να προσαρμόζονται στις συνθήκες εργασίας και όχι το αντίθετο. Στο ίδιο πνεύμα η νομολογία δέχεται, πως οι συνθήκες εργασίας μπορούν να ρυθμίζονται από τον εργοδότη και να μεταβάλλονται με μεγάλη ελευθερία.

Ακόμη η σταθερότητα και μόνιμη πια συμμετοχή της γυναίκας στην παραγωγή, απαραίτητη για την οικονομία της χώρας, αλλά και η αντίσταση των εργαζομένων γυναικών στην προσαρμογή τους στις «σωστές» συνθήκες εργασίας, έκαναν φανερό πως οι συνθήκες εργασίας και οι συνθήκες διαβίωσης αλληλοεπηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό.

Συχνά συνθήκες εργασίας «σωστές» για τον άνδρα αποκαλύπτεται ότι είναι ιδιαίτερα επαχθείς για τη γυναίκα που έχει συνήθως διαφορετικές συνθήκες διαβίωσης. Αλλά αντίστροφα, η προσπάθεια που καταβάλλει η εργαζόμενη για να προσαρμοστεί στις συνθήκες απαιτήσεις του εργοδότη, έχει εντονότερες επιπτώσεις στην ιδιωτική της ζωή από ότι η αντίστοιχη προσπάθεια του άνδρα συναδέλφου της. Ιδιαίτερα όσες γυναίκες έχουν οικογενειακές υποχρεώσεις, πολύ δύσκολα μπορούν να προσαρμοστούν στις «σωστές» συνθήκες εργασίας, όπως αυτές νοούνται μέχρι σήμερα. Η πραγματικότητα αυτή διαφαίνεται κυρίως στο δικαίωμα μετάθεσης, αλλαγής βάρδιας ή συνεχούς νυχτερινής απασχόλησης ή συνεχούς παρουσίας. Δικαιώματα, τα οποία έχει απεριόριστα κατ' αρχήν ο εργοδότης στα πλαίσια του διευθυντικού του δικαιώματος.

Επίσης αναφέρει ότι η γυναίκα δέχεται να απασχοληθεί κάτω από τις πολύ κακές συνθήκες εργασίας των περισσότερων αυτών μορφών απασχόλησης, όχι μόνον εξαιτίας της μεγάλης γυναικείας ανεργίας, αλλά και γιατί μπορεί ευκολότερα να

συνδυάζει τις οικογενειακές με τις εργασιακές της υποχρεώσεις. Αποτέλεσμα αυτού ακριβώς του αλληλοεπηρεασμού, αλλά και της προτεραιότητας που οι γυναίκες δίνουν στις συνθήκες διαβίωσης, είναι και η δημιουργία της αντίληψης για μειωμένη απόδοση και μειωμένη προσαρμοστικότητά τους στην εργασία.

Γίνεται ξεκάθαρο, πως συνθήκες εργασίας και συνθήκες διαβίωσης αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο και δεν μπορούν να υπάρχουν ή να διατηρούνται στεγανά μεταξύ τους, όπως μέχρι σήμερα επιδιώκονται. Πρόσφατα παρέχονται πλέον δικαίωμα για άδεια γάμου, για σοβαρούς οικογενειακούς λόγους, για τοκετό της συζύγου. Στην ουσία οι ρήτρες αυτές δεν αφορούν την εργασία, αλλά την ιδιωτική ζωή του εργαζόμενου. Οι γυναίκες μπόρεσαν να επιβληθούν στον εργοδότη, και να διευρύνουν την έννοια των συνθηκών εργασίας, μόνο τώρα που η παρουσία των γυναικών είναι και αυτονόητη και απαραίτητη στην παραγωγή και που οι άνδρες επηρεασμένοι από αυτές, άρχισαν οι ίδιοι να διεκδικούν την έμπρακτη συμμετοχή τους στην οικογενειακή ζωή. Δειλά αλλά ξεκάθαρα οι γυναίκες άρχισαν να διεκδικούν την προσαρμογή των συνθηκών εργασίας στις συνθήκες διαβίωσής τους.

Η σημαντικότερη όμως εξέλιξη για τη διεύρυνση του περιεχομένου της έννοιας των συνθηκών εργασίας διαφαίνεται στην πρόσφατη νομοθεσία. Πραγματικά, στην εισηγητική έκθεση του πρόσφατου νόμου 1483/84 που αναφέρεται στην προστασία και τη διευκόλυνση των εργαζομένων με οικογενειακές υποχρεώσεις, αναφέρεται πως τα σχετικά μέτρα αποβλέπουν στην βελτίωση των όρων εργασίας των εργαζομένων. Γίνεται δηλαδή πιο αποδεκτό πως η ανατροφή των , παιδιών, η φροντίδα των αρρώστων, είναι όροι εργασίας που εμποδίζουν τους εργαζόμενους με τέτοιες υποχρεώσεις να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες εξέλιξης. Οι εργαζόμενοι επομένως αυτοί δεν απασχολούνται κάτω από τις ίδιες συνθήκες εργασία με τους υπόλοιπους.

Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι πρέπει να διευρυνθεί η αντίληψη για τις συνθήκες εργασίας, ώστε ικανοποιητικές να θεωρούνται εκείνες οι συνθήκες εργασίας που εναρμονίζονται με τις συνθήκες της ιδιωτικής ζωής όλων των εργαζομένων, μόνο τότε ο όρος αυτός δεν θα γίνεται αφορμή για δημιουργία έμμεσων διακρίσεων κατά των εργαζόμενων γυναικών.

Η Μαγγανάρα (1998) σχετικά με τις συνθήκες εργασίας αναφέρεται στην οδηγία 76/207, η οποία απαγορεύει τη διαφοροποίηση των συνθηκών εργασίας ανάλογα με το φύλο. Περιλαμβάνει ανάμεσα στις συνθήκες εργασίας και τις προϋποθέσεις της απόλυσης. Έκρινε ότι απαγορεύεται να καθορίζεται διαφορετικό όριο ηλικίας για υποχρεωτική από την εργασία, ανάλογα με το φύλο ακόμη και αν το όριο αυτό ηλικίας συμπίπτει με την ηλικία, συνταξιοδότησης και ότι οι γυναίκες έχουν δικαίωμα να εξακολουθούν να εργάζονται έως τη συμπλήρωση της ηλικίας που ορίζεται για τους άνδρες.

Στη συνέχεια γίνεται αναφορά για το ότι οι γυναίκες που εργάζονται στον δημόσιο τομέα δικαιούνται μειωμένο ημερήσιο ωράριο κατά δύο ώρες, εφόσον έχουν παιδιά κάτω των δύο ετών, και κατά μία ώρα, εφόσον έχουν παιδιά 2-4 ετών. Υποστηρίζει ότι πρόκειται για άμεση διάκριση εις βάρος των ανδρών, και όχι για μέτρο προστασίας της μητρότητας. Η προστασία της μητρότητας, για την μετά τον τοκετό περίοδο, αποσκοπεί στην προστασία του βρέφους και της μητέρας του, για όσο διάστημα το βρέφος έχει ανάγκη από τη συνεχή παρουσία της μητέρας για την επιβίωση του και την ομαλή ψυχοσωματική ανάπτυξή του και για όσο η μητέρα έχει ανάγκη να αποκατασταθεί ψυχο-σωματικά από τον τοκετό. Όταν πρόκειται για περίοδο που φθάνει έως το τέταρτο έτος της ηλικίας του παιδιού τα προστατευτικά μέτρα είναι αναγκαία για την προστασία όχι πλέον της μητρότητας, αλλά της παιδικής ηλικίας, η προστασία όμως της παιδικής ηλικίας ανήκει στους δύο γονείς, που είναι συνυπεύθυνοι για την ανατροφή του παιδιού στα πλαίσια της άσκησης της

γονικής μέριμνας. Μέτρα προστασίας της παιδικής ηλικίας, των οποίων μόνο οι μητέρες μπορούν να επωφεληθούν, συνιστούν ανεπίτρεπτες διακρίσεις σε ότι αφορά τις συνθήκες εργασίας.

Επίσης αναφέρει ότι ο νόμος έπρεπε να παρέχει το δικαίωμα μειωμένου ωραρίου στη μητέρα ή τον πατέρα, κατ' επιλογής τους.

Η Εθνική γενική συλλογική σύμβαση εργασίας τους 1993 παρέχει το δικαίωμα μειωμένου ωραρίου κατά 1 ώρα στη μητέρα του παιδιού κάτω των 2 ετών. Οι μητέρες υπάλληλοι του δημοσίου ή νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου που έχουν ένα παιδί κάτω των 6 ετών δικαιούνται, άδεια χωρίς αποδοχές για δύο έτη και ένα έτος ακόμη για κάθε επιπλέον παιδί. Τέλος υποστηρίζει ότι, για τους λόγους που αναφέρθηκαν πιο πάνω, η άδεια αυτή θα έπρεπε να παρέχεται εναλλακτικά, στη μητέρα ή τον πατέρα, κατ' επιλογή τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

2.1 Η θέση των φύλων στην εκπαίδευση

Όσον αφορά το θέμα της θέσης των φύλων στην εκπαίδευση η Μαραγκουδάκη (1993) υποστηρίζει ότι παρά το γεγονός ότι τις δυο τελευταίες δεκαετίες έχουν σημειωθεί κάποιες βελτιώσεις προς την κατεύθυνση της ισότητας των φύλων στον χώρο εκπαίδευσης, οι αλλαγές και οι βελτιώσεις είναι κυρίως ποσοτικές. Αφορούν την αύξηση πρόσβασης και συμμετοχής του γυναικείου φύλου στις διάφορες βαθμίδες αλλά ελάχιστα στην κατεύθυνση των σπουδών.

Αποτέλεσμα της αυξημένης συμμετοχής των γυναικών στη στοιχειώδη εκπαίδευση ήταν να μειωθεί ο αναλφαβητισμός, στα νεότερης βέβαια ηλικίας άτομα, που έπληττε κυρίως το γυναικείο φύλο. Κάτι το οποίο συνέβαινε λόγω της τάσης που επικρατούσε μέχρι τις αρχές του αιώνα να δίνεται προτεραιότητα στην εκπαίδευση των αγοριών όταν τα οικονομικά της οικογένειας δεν επέτρεπαν να καλυφθούν οι εκπαιδευτικές ανάγκες των δύο φύλων. Αλλά και λόγω της τάσης των γονέων να διακόπτουν την φοίτηση των κοριτσιών τους στο δημοτικό, είτε για να συνδράμουν στις δουλειές του νοικοκυριού είτε στο μέγαλωμα των μικρότερων παιδιών.

Οι νομοθετικές ρυθμίσεις για εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση, δωρεάν παιδεία και συνεκπαίδευση των φύλων σε συνδυασμό με οικογενειακούς, οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες συνέλαβαν ώστε η φοίτηση αγοριών και κοριτσιών στη μέση εκπαίδευση να μην παρουσιάζει διαφορές.

Παρόλο που η εξασφάλιση ίσων ευκαιριών στα αγόρια και τα κορίτσια για πρόσβαση στη μέση εκπαίδευση είναι οπωσδήποτε ένα πολύ θετικό βήμα, ωστόσο επιτρέπεται να υποστηριχθεί ότι η ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση έχει επιτευχθεί. Κι αυτό γιατί δεν συνοδεύτηκε παράλληλα από ποιοτικές αλλαγές όσον αφορά την κατανομή των φύλων στους διάφορους τύπους της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, που εξακολουθεί να είναι παραδοσιακή. Δηλαδή ένα μεγάλο ποσοστό κοριτσιών παρακολουθεί τη γενική εκπαίδευση και ελάχιστο την τεχνικοεπαγγελματική.

Πέρα από το γεγονός ότι τα κορίτσια φοιτούν πολύ λιγότερο στην τεχνικοεπαγγελματική εκπαίδευση από τα αγόρια, τα κορίτσια πλειοψηφούν στους τομείς κοινωνικής πρόνοιας, οικονομίας και διοίκησης αντίθετα τα αγόρια στους τομείς μηχανολογικού, ηλεκτρολογικού- ηλεκτρονικού που υπόσχονται καλύτερες προοπτικές επαγγελματικής σταδιοδρομίας και εξέλιξης. Ο τρόπος αυτός κατανομής των φύλων στους διάφορους τύπους της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης προδιαγράφει και προσδιορίζει την κατανομή στην ανώτερη εκπαίδευση

Όσον αφορά την ανώτατη εκπαίδευση, η ανισότητα και διαφοροποίηση των φύλων εντοπίζεται εκτός από την κατανομή και στα ποσοστά συμμετοχής. Έτσι όπως διαπιστώνεται, η κατά φύλο κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού στις διάφορες πανεπιστημιακές και πολυτεχνικές σχολές είναι άνιση και ακολουθεί τα παραδοσιακά και καθιερωμένα πρότυπα. Οι γυναίκες δηλαδή κατευθύνονται στις θεωρητικές επιστήμες ενώ οι άντρες στις θετικές.

Ακόμη επισημαίνει ότι εφόσον η πρόσβαση του γυναικείου φύλου στις διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης παρουσιάζει αύξηση συγκριτικά με παλιότερα χρόνια και σ' όλες, εκτός από την ανώτατη, έχει σχεδόν εξισωθεί με τη συμμετοχή του αντρικού φύλου. Ωστόσο υποστηρίζει ότι υπάρχει διαφοροποίηση και ανισότητα

σε βάρος του γυναικείου φύλου όσον αφορά την πρόσβαση σε τομείς της εκπαίδευσης που υπόσχονται καλύτερες επαγγελματικές προοπτικές. Έτσι συμπεραίνεται ότι στον χώρο της εκπαίδευσης δεν έχει επιτευχθεί ουσιαστικά η ισότητα των φύλων.

Οι συγκεκριμένες ανισότητες και διακρίσεις σε βάρος του γυναικείου φύλου δεν υπαγορεύονται από σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις, αλλά σε μεγάλο βαθμό οφείλονται στις παραδοσιακές, στερεότυπες αντιλήψεις που οι γονείς, οι εκπαιδευτικοί, οι υπεύθυνοι της εκπαίδευσης έχουν για τα δύο φύλλα. Σημαντικό ρόλο ακόμη σ' αυτή την ανισότητα έχουν και τα βιβλία. Κι' αυτό γιατί μέσω των βιβλίων, οι επαγγελματικές φιλοδοξίες των αγοριών προωθούνται, καλλιεργούνται και αναπτύσσονται. Αντίθετα των κοριτσιών καταστέλλονται και περιορίζονται, μια και τόσο η μελλοντική συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας δεν προβάλλεται ο κύριος στόχος και επιθυμία τους, όσο και τα επαγγέλματα που τους προτείνονται είναι περιορισμένα.

Τέλος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι με βάση την ανισότητα των δύο φύλων στην εκπαίδευση, προδιαγράφεται διαφορετική και άνιση η μελλοντική θέση τους στην αγορά εργασίας, τόσο ως προς την συμμετοχή όσο και ως προς τα επαγγέλματα. Μια πραγματικότητα για την οποία δεν διαφαίνεται να γίνεται καμία προσπάθεια αμφισβήτησης και βελτίωσης της, από πλευράς εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με τα πρακτικά του Συνεδρίου με θέμα ισότητα και εκπαίδευση 2 έως 5 Μάη (1985) του συμβουλίου ισότητας των δύο φύλων, το φύλο των μαθητών αποτέλεσε σημαντική μεταβλητή στη διαδικασία της εκπαίδευσης. Επικράτησε η αντίληψη που διαχωρίζει πολύ νωρίς αντρικούς και γυναικείους ρόλους μέσα και έξω από το σπίτι και διαφορετικές δραστηριότητες για τα δύο φύλλα. Κι' αυτό είναι φανερό από το γεγονός ότι το δικαίωμα για συμμετοχή των κοριτσιών στις διάφορες εκπαιδευτικές βαθμίδες παραχωρήθηκε σταδιακά.

Παρά το γεγονός ότι καθιερώθηκε η εκπαίδευση των κοριτσιών στην δημοτική εκπαίδευση, εξακολουθούσε να υπάρχει ο προβληματισμός σχετικά με την αναγκαιότητα της εκπαίδευσής τους. Σύμφωνα με την άποψη αυτή τα κορίτσια ανατρέφονται στο σπίτι όπως και τα νήπια, ενώ η δημόσια εκπαίδευση αφορά αποκλειστικά και μόνο τα αγόρια. Οι υπέρμαχοι της «οικιακής ανατροφής» στηρίζουν τις απόψεις τους σε επιχειρήματα που αναφέρονται: α) στον τομέα της ηθικής, β) στην απειλή της οικογένειας και γ) στο ρόλο και τον προορισμό της γυναίκας.

Από την σκοπιά της εκπαιδευτικής πολιτικής και της πράξης φαίνεται καθαρά ότι ο περιορισμός της γυναίκας στο ρόλο της συζύγου και της μητέρας αποκλειστικά και η δυνατότητα του άντρα να κινείται στο δημόσιο χώρο θεωρείται την εποχή αυτή από τους εκπροσώπους της Πολιτείας «φυσική» διαίρεση. Έτσι η σκοπιμότητα της εκπαίδευσης των κοριτσιών περιορίζεται στη βελτίωση του ρόλου της γυναίκας ως κόρης, συζύγου, μητέρας και οικονόμου.

Ακόμη επικράτησε η αντίληψη ότι το περιεχόμενο διδασκαλίας των κοριτσιών στην δημοτική εκπαίδευση προϋπέθετε απλούστερες γνώσεις, κι' αυτό γιατί τα κορίτσια προετοιμαζόταν για έναν ειδικό και περιορισμένο ρόλο από τον αντίστοιχο των αγοριών.

Στην συνέχεια όσον αφορά την δευτεροβάθμια εκπαίδευση των κοριτσιών, γίνεται φανερό ότι υπήρχε η σχετική πολιτική βούληση για ίδρυση δημοσίων ελληνικών σχολείων για κορίτσια, η οποία παρέμεινε στο στάδιο του σχεδιασμού και δεν υλοποιήθηκε. Στην πράξη είχε αναλάβει η ιδιωτική πρωτοβουλία όλη την ευθύνη για την διαμόρφωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των κοριτσιών.

Την εποχή αυτή (19^ο αι.) το επάγγελμα της δασκάλας αποτέλεσε τη μοναδική διέξοδο για τις μαθήτριες που είχαν κάποιες επαγγελματικές και επιστημονικές φιλοδοξίες. Ο αριθμός των μαθητριών που έπαιρναν το δίπλωμα της δασκάλας αυξάνονταν με ρυθμό που έδειχνε καθαρά την επικράτηση του εκπαιδευτικού ιδανικού που εξασφαλίζει στη γυναίκα τη δυνατότητα για την άσκηση ενός επαγγέλματος και την οικονομική ανεξαρτησία.

Ενώ όλα τα παραπάνω συνέβαιναν κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αι., νέες τάσεις και κατευθύνσεις αρχίζουν να διαφαίνονται στην εκπαίδευση των κοριτσιών. Πιο συγκεκριμένα γίνονται ουσιαστικές αλλαγές στον προσανατολισμό της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των κοριτσιών, αφού αρχίζουν να λειτουργούν σε σχολεία κοριτσιών τάξεις γυμνασίου, αντίστοιχες με εκείνες των δημόσιων σχολείων μέσης εκπαίδευσης. Διαμορφώνεται ένα καινούργιο ζητούμενο, όπως να υπάρχει εκπαίδευση αντίστοιχη ή ίδια με των αγοριών που να εξασφαλίζει πιο πλατιά συμμετοχή των γυναικών στον επαγγελματικό τομέα.

Παρά το γεγονός ότι υπήρξαν νέες τάσεις, αυτές χαρακτηρίστηκαν «επικίνδυνοι νεωτερισμοί», από κάποιους παιδαγωγούς και διανοούμενους της εποχής υποστηρίζοντας την διαφοροποιημένη και στην ουσία υποβαθμισμένη δευτεροβάθμια εκπαίδευση για τις μαθήτριες, στηριζόμενοι στα παρακάτω επιχειρήματα.

Α)Όσα αναφέρονται στον τομέα της ηθικής. Γίνονται φανερές νύξεις για την ηθική των μαθητριών που φοιτούν στα εκπαιδευτήρια και την όχι άμεμπτη συμπεριφορά τους όταν αποφοιτήσουν από αυτά.

Β)Όσα σχετίζονται με τους κινδύνους που διατρέχει ο θεσμός της οικογένειας.

Γ)Όσα συγκροτούν την άποψη ότι ο γάμος και οι οικογενειακές υποχρεώσεις δεν μπορούν να συμβιβαστούν με επαγγελματικές δραστηριότητες της γυναίκας.

Δ)Ένα ακόμη επιχειρήμα που χρησιμοποιείται ως σημείο αναφοράς είναι ο ρόλος και ο προορισμός της γυναίκας στη ζωή.

Ε)Όσα επισημαίνουν την αρνητική σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην εκπαίδευση και στην θηλυκότητα. Διαφαίνεται εδώ μία προσπάθεια υποβάθμισης της εκπαίδευσης με βάση το επιχειρήμα ότι καταφεύγουν σ' αυτή οι κοπέλες που αποτυχαίνουν στους άλλους τομείς.

Στ)Η έκτη ομάδα επιχειρημάτων έχει σχέση με τα σωματικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά των μαθητριών. Τα επιχειρήματα αυτά αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα, γιατί στηρίζονται σε ιατρικές απόψεις ξένων επιστημόνων, οι οποίοι επισημαίνουν τις συνέπειες που είναι δυνατό να έχει στην υγεία των κοριτσιών της εφηβικής ηλικίας η διανοητική εργασία και η ανώτερη εκπαίδευση.

Με βάση την επιχειρηματολογία αυτή φαίνεται καθαρά ότι ο προορισμός της κοπέλας την κατευθύνει σε προετοιμασία για «οικιακά έργα» και «οικιακές αρετές», ενώ η φύση απαιτεί μαθήματα απλούστερα, γιατί κινδυνεύει η υγεία των μαθητριών. Γνωστοί παιδαγωγοί προτείνουν ένα πρόγραμμα μαθημάτων που διαφοροποιεί και υποβαθμίζει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση των κοριτσιών. Αντίθετα οι γυναίκες παιδαγωγοί είναι αυτές που ζητούν ισότητα στις εκπαιδευτικές ευκαιρίες των δύο φύλων και με το έργο και την αξιόλογη παρουσία τους στην πνευματική και κοινωνική ζωή του τόπου θεμελιώνουν τις διεκδικήσεις αυτές.

Όσον αφορά την εκπαιδευτική πολιτική που ακολουθήθηκε επισημαίνεται ότι ο ιδρυτικός νόμος της μέσης εκπαίδευσης (1836) δεν προβλέπει σχολεία για μαθήτριες καθώς το 1893 δεν έγινε καμία σχετική νομοθετική ρύθμιση. Η ευθύνη για τη διαμόρφωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των κοριτσιών και η λειτουργία αντίστοιχων σχολείων αφήνεται το 19^ο αιώνα στα χέρια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια που προτείνονται την εποχή αυτή προωθούν κάπως το θέμα της μέσης εκπαίδευσης των κοριτσιών, αφού διαχωρίζουν το διδασκαλείο από το σχολείο γενικής εκπαίδευσης και προτείνουν την ίδρυση γυναικείων σχολείων από το δημόσιο. Είναι ενδεικτικό όμως το γεγονός ότι η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών είναι σ' όλα τα νομοσχέδια, έντονα διαφοροποιημένη και υποβαθμισμένη σε σχέση με την αντίστοιχη των αγοριών. Σε όλα τα νομοσχέδια το γυμνάσιο προορίζεται αποκλειστικά και μόνο για μαθητές. (Ζίωγου – Καραστέργου)

Η Πανταζή – Τζίφα (1984) υποστηρίζει ότι το μορφωτικό επίπεδο όλου του πληθυσμού βελτιώθηκε την τελευταία δεκαετία. Όμως το μορφωτικό επίπεδο των γυναικών είναι χαμηλότερο από αυτό των ανδρών, αυτό όμως αφορά κυρίως τις γυναίκες μεγάλων ηλικιών. Έτσι όσο αυτές οι γενιές περνούν, το συνολικό μορφωτικό επίπεδο βελτιώνεται, γιατί τώρα όλα τα παιδιά τελειώνουν τουλάχιστον την 9ετή υποχρεωτική εκπαίδευση. Έτσι παρά το γεγονός ότι σήμερα όλο και περισσότερες γυναίκες μορφώνονται, αλλά οι τομείς εκπαίδευσής τους ακόμη καθορίζονται απ' την νοοτροπία που επικρατεί ως προς τα ανδρικά και γυναικεία επαγγέλματα.

Ακόμη αναφέρει ότι τα παιδιά αποκτούν τις πρώτες προσδιοριστικές για τη μελλοντική εξέλιξή τους, στο Δημοτικό σχολείο, έτσι όπως προβάλλονται από τους επίσημους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς και ιδιαίτερα από τα αναγνωστικά. Έτσι μέσω αυτών ενθαρρύνεται μια ομοιόμορφη αντίληψη για την οικογένεια στους μαθητές. Συγκεκριμένα καθορίζεται η θέση των φύλων στην Ελληνική οικογένεια, στην οποία η διαφοροποίηση του ανδρικού από το γυναικείο ρόλο προκύπτει έντονη. Η θέση της γυναίκας είναι στο σπίτι, όπου οι οικιακές ασχολίες των απασχολούν τόσο πολύ που δεν αφήνουν περιθώρια για δραστηριότητες έξω από αυτό. Η οικονομική της εξάρτηση από το σύζυγό της είναι τόση ώστε τα σχετικά κείμενα των παρουσιάζουν να εργάζεται μόνο όταν έχει πεθάνει ο άντρας της και αναγκάζεται να συντηρήσει την οικογένειά της. Και σ' αυτήν την περίπτωση επιλέγει ένα από τα «καθαρά» γυναικεία επαγγέλματα.

Οι Μαρματάκη, Πετρινώτη υποστηρίζουν (1989) μία σειρά επιδράσεων στη θέση των γυναικών στην οικονομία είναι αυτή που προέρχεται από το εκπαιδευτικό σύστημα και από τις ευκαιρίες που έχουν οι γυναίκες για επαγγελματική εκπαίδευση. Στη χώρα μας οι γυναίκες είναι λιγότερο προετοιμασμένες για επικερδή απασχόληση από τους άνδρες. Λιγότερες γυναίκες από άνδρες έχουν πτυχία ΑΕΙ καθώς επίσης και απολυτήριο μέσης εκπαίδευσης. Είναι ρεαλιστικό να υποθέσει κανείς ότι αρκετοί γονείς το έβρισκαν λογικό να αφιερώσουν ένα μικρότερο μέρος των περιορισμένων πόρων που διέθεταν για την εκπαίδευση των κοριτσιών τους σε σύγκριση με την εκπαίδευση των αγοριών, επειδή τα τελευταία τα γίνουν οι κύριοι υπεύθυνοι για τη συντήρηση των μελλοντικών οικογενειών.

Με τη πάροδο του χρόνου, τη γενίκευση της δημοτικής εκπαίδευση, τη μαζικοποίηση της μέσης και την εντυπωσιακή μεγέθυνση της τριτοβάθμιας, το μέσο επίπεδο εκπαίδευση ανέρχεται και η σχετική θέση των γυναικών βελτιώνεται.

Η φοίτηση ωστόσο, των γυναικών στις κατώτερες βαθμίδες της τεχνικής ή επαγγελματικής εκπαίδευσης είναι σχετικά χαμηλή. Φαίνεται ότι τα κορίτσια, δεν επιδιώκουν να μπουν σε τεχνικά και επαγγελματικά σχολεία, στον ίδιο βαθμό με τα αγόρια ίσως γιατί κατά παράδοση τα επαγγέλματα στα οποία οδηγούν οι σχολές αυτές θεωρούνται ότι "ταιριάζουν" περισσότερο στους άνδρες. Υπάρχει ωστόσο αρκετά αξιόλογη αύξηση στη ζήτηση των γυναικών για τριτοβάθμιο εκπαίδευση.

Σύμφωνα με τα πρακτικά του Ελληνογαλλικού Συνεδρίου «Ανεργία, εργασία, εκπαίδευση – κατάρτιση στην Ελλάδα και στη Γαλλία.

Η συμμετοχή των ανδρών στις ανώτερες εκπαιδευτικές βαθμίδες παραμένει υψηλότερη από την αντίστοιχη των γυναικών. Ανάλογες είναι οι διαφορές μεταξύ των δύο φύλων και στην περίπτωση της ανώτερης επαγγελματικής εκπαίδευσης.

Ωστόσο, η ανάλυση της συμμετοχής των δύο φύλων στο εκπαιδευτικό σύστημα ανά ηλικιακή ομάδα δείχνει ότι ο γυναικείος πληθυσμός διεισδύει ταχύτατα στις ανώτατες βαθμίδες τους εκπαιδευτικού συστήματος. Εξαιρέση αποτελούν οι μεταπτυχιακές σπουδές, στις οποίες η συμμετοχή των γυναικών παραμένει χαμηλή εν συγκρίσει προς την αντίστοιχη των ανδρών.

2.2 Ισότητα των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Σύμφωνα με τα πρακτικά του Συνεδρίου με θέμα ισότητα και εκπαίδευση 2 έως 5 του Μάη, του Συμβουλίου ισότητας των δύο φύλων, υποστηρίζεται και προωθείται ευρεία πληροφόρηση και ενημέρωση, με σκοπό την συνειδητοποίηση της ισότητας των δύο φύλων και την καταπολέμηση των κοινωνικών προκαταλήψεων που προσδιόρισαν και προσδιορίζουν ακόμα την κοινωνική διάκριση ανάμεσα στα δύο φύλα, διαπιστώνεται η κοινωνική αναγκαιότητα για το αίτημα της ισότητας των δύο φύλων.

Έτσι αποκορυφώνεται η σχέση της παιδείας με την ισότητα των δύο φύλων. Πέρα όμως από τον βασικό ρόλο που αποδίδεται στο περιεχόμενο της βασικής παιδείας για την ισότητα, μεγάλη σημασία έχει για την κοινωνική απελευθέρωση της γυναίκας, το πρόγραμμα εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες.

Είναι αναγνωρισμένο ότι ένα από τα σημαντικά στοιχεία κοινωνικής διάκρισης των δύο φύλων προέρχεται από τον περιορισμένο αριθμό επαγγελμάτων, με τα οποία ασχολείται η γυναίκα σε σχέση με τον άντρα. Έτσι είναι φανερό ότι ο σχεδιασμός ενός Εθνικού Εκπαιδευτικού Προγράμματος πρέπει να έχει ανάμεσα στους στόχους του και την προσφορά ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση των γυναικών σε όλα τα επαγγέλματα, χωρίς την παραδοσιακή αντιδραστική διάκριση σε «αντρικά» και «γυναικεία» επαγγέλματα.

Σημαντικό να αναφερθεί είναι το γεγονός ότι στη σύγχρονη κοινωνία δεν υπάρχουν ασφαλώς ρητές απαγορεύσεις για τις γυναίκες σε όλα τα επαγγέλματα. Παρ' όλα αυτά, η ουσιαστική πραγματοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων που προσφέρουν ίσες επαγγελματικές ευκαιρίες για την γυναίκα, δεν είναι εύκολη, ακόμα και σε προοδευτικά εκπαιδευτικά συστήματα, γιατί λειτουργούν ακόμη αθέατοι κοινωνικοί μηχανισμοί που βασίζονται κυρίως σε κοινωνικές προκαταλήψεις που προσδιορίζουν διαφορετικούς κοινωνικούς ρόλους για τα δύο φύλα και που επιλεκτικά περιορίζουν δραστικά τον ορίζοντα της επαγγελματικής δραστηριότητας της γυναίκας.

Όμως τα πρώτα σημαντικά βήματα για την ισότητα στην παιδεία έχουν ήδη συντελεστεί:

1. Με την κατάργηση πριν το 1981 των χωριστών σχολείων αρρένων και θηλέων.
2. Με το νόμο 1286/82 με τον οποίο καταργήθηκαν όλα τα κατάλοιπα των διακρίσεων σε επίπεδο διδακτικού προσωπικού, όσο και σε επίπεδο σπουδαστικού πληθυσμού.
3. Με την αναμόρφωση του περιεχομένου των σχολικών βιβλίων και των προγραμμάτων διδασκαλίας, στα οποία η ισότητα των δύο φύλων είναι ένα εκπαιδευτικό στοιχείο που κυριαρχεί σε όλες τις βαθμίδες και τα είδη της εκπαίδευσης.

Τέλος στα προγράμματα του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού, που προωθούνται με ιδιαίτερη ένταση τα τελευταία χρόνια, αναγνωρίζεται για πρώτη φορά ο κοινωνικός ρόλος της ισότητας των δύο φύλων και γίνεται προσπάθεια ευαισθητοποίησης στο θέμα αυτό και των μαθητών και των διδασκόντων.

Ακόμη επισημαίνεται το κυβερνητικό πρόγραμμα κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης του 1983-1987 στο οποίο τονίζονται τα εξής:

1. Η ανάγκη για ισότητα των ευκαιριών στη μόρφωση και στην επαγγελματική κατάρτιση στην πόλη και στο χωριό
2. Η ανάγκη στελέχωσης των βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών με ειδικά επιμορφωμένο προσωπικό και των δύο φύλων και ο εξοπλισμός τους με τα

κατάλληλα εποπτικά και διδακτικά μέσα ώστε να ανατρέφονται τα παιδιά με αρχές ισότητας.

3. Η σημασία της επιμόρφωσης του διδακτικού προσωπικού με την εισαγωγή στα επιμορφωτικά προγράμματα θεμάτων ισότητας.

4. Προτείνεται η εισαγωγή μαθήματος για την ισότητα των δύο φύλων στις παιδαγωγικές ακαδημίες και τις σχολές.

5. Προτείνεται επίσης η εισαγωγή του μαθήματος της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στα εκπαιδευτικά προγράμματα.

Ο γενικός σχεδιασμός για την ισότητα και την παιδεία για να πραγματοποιηθεί θα πρέπει να διοχετευθεί: στην κοινότητα των εκπαιδευτικών, στην κοινότητα των μαθητών, στα πανεπιστήμια και στη διοίκηση.

Όσον αφορά τον ρόλο των εκπαιδευτικών, επισημαίνεται ότι έχουν μεγάλη ευθύνη, γιατί έχουν αν παλέψουν με ένα αφανές εκπαιδευτικό πρόγραμμα που αντιστρατεύεται στις ορατές προοδευτικές ρυθμίσεις και το οποίο, βασίζεται σε μια βαθιά κοινωνική προκατάληψη που έχει ασφαλώς επηρεάσει και τη δική τους προσωπικότητα. Η διαδικασία, αυτής της επιμόρφωσης είναι ένα μέγα θέμα από την λύση του οποίου θα εξαρτηθεί η επιτάχυνση της κατάργησης των αντιδραστικών εμποδίων για την ισότητα στο εκπαιδευτικό μας σύστημα.

Για τους μαθητές εκτός από το μάθημα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης είναι απαραίτητο να εφαρμοστούν ειδικά προγράμματα για την ενθάρρυνση των νέων κοριτσιών στις νέες τεχνολογίες.

Για τα πανεπιστήμια έχει ωριμάσει η ανάγκη εισαγωγής σε πανεπιστημιακό επίπεδο γυναικείων σπουδών. Είναι ένα θέμα πρωτοποριακό, το οποίο έχει διεπιστημονικό χαρακτήρα και μέσα στα πλαίσια της αναμόρφωσης των προγραμμάτων που συντελείται στα πανεπιστήμια μας και μέσα στο πνεύμα της μεταρρύθμισης των πανεπιστημιακών σπουδών που αποκτούν κοινωνικό περιεχόμενο, η καθιέρωση των γυναικείων σπουδών θα δώσει μια νέα προοδευτική διάσταση στην πανεπιστημιακή παιδεία.

Τέλος όσον αφορά την διοίκηση, επειδή οι εκπαιδευτικοί αποτελούν το καθημερινό πρότυπο των μαθητών, έχει ιδιαίτερη σημασία ο σεβασμός της ισότητας των δύο φύλων σε άντρες και γυναίκες εκπαιδευτικούς σχετικά με την κατανομή της εκπαιδευτικής και διοικητικής ευθύνης στο έργο των σχολείων.

Λάιου-Αντωνίου Χρυσάνθη (1985)

2.3 Διάκριση μεταξύ των φύλων στην επαγγελματική κατάρτιση

Η τεχνολογική πρόοδος που εφαρμόζεται στον παραγωγικό τομέα απαιτεί επαγγελματικά ειδικευμένους εργάτες. Και ότι σήμερα στην Ελλάδα παραμένει, ακόμη σοβαρό πρόβλημα η ανισότητα που υπάρχει στον ποιοτικό δείκτη της επαγγελματικής εκπαίδευσης των γυναικών σε σύγκριση με τον άνδρα. Τα κορίτσια εξακολουθούν να εκπαιδεύονται επαγγελματικά σε παραδοσιακά «γυναικείες» ειδικότητες, που παίζουν δευτερεύοντα ρόλο στην παραγωγική διαδικασία.

Τελευταία, καταβάλλονται συγκεκριμένες και συντονισμένες προσπάθειες τόσο από το Υπουργείο Εργασίας όσο και από τον Ο.Α.Ε.Δ. για την προώθηση του επαγγελματικού προσανατολισμού των γυναικών και σε επαγγέλματα που παραδοσιακά θεωρούνται αντρικά. Ήδη βρίσκονται σε πλήρη εξέλιξη μια σειρά από ειδικά προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού για γυναίκες, τα περισσότερα από τα οποία χρηματοδοτούνται και από το κοινωνικό ταμείο (Πανταζή-Τζίφα, 1984)

Σύμφωνα με το εγχειρίδιο «Δικαιώματα και υποχρεώσεις της εργαζόμενης γυναίκας» της γενικής γραμματείας ισότητας των δύο φύλων (1985) η απουσία επαγγελματικής εκπαίδευσης, ειδίκευσης και κυρίως η ανεπάρκεια τεχνολογικής κατάρτισης που χαρακτηρίζει τις γυναίκες ανεξαρτήτως ηλικίας, ενισχύει τις ανισότητες στον τομέα της απορρόφησης των γυναικών στην αγορά εργασίας.

Και γι' αυτό υποστηρίζει καλό θα ήταν να υπάρξει η εφαρμογή της αρχής των ίσων εφαρμογών στην επαγγελματική κατάρτιση. Η οποία σημαίνει κατάργηση όλων των πρακτικών και μεθόδων που εμποδίζουν τις γυναίκες να έχουν ίσες ευκαιρίες σε όλες τις βαθμίδες της επαγγελματικής εκπαίδευσης, στη συμμετοχή τους σε εξετάσεις σε όλες τις σχολές της επαγγελματικής εκπαίδευσης, στη χορήγηση υποτροφιών, εκπαιδευτικών αδειών και γενικά οποιουδήποτε άλλου σπουδαστικού ευεργετήματος, στη συμμετοχή στην επαγγελματική πρακτική εξάσκηση για την μάθηση ενός επαγγέλματος.

Επομένως καταλήγει στο συμπέρασμα ότι σ' όλες αυτές τις περιπτώσεις καθώς και στον τρόπο που καθορίζονται οι προϋποθέσεις για την απόκτηση του διπλώματος, πιστοποιητικού σπουδών ή οποιουδήποτε άλλου τίτλου σπουδών, αποκλειστικά κριτήρια πρέπει να είναι οι ατομικές ικανότητες και όχι το φύλλο ή η οικογενειακή κατάσταση.

Η Μαγγανάρα (1998) αναφέρεται στην επαγγελματική κατάρτιση, λέγοντας ότι με τον όρο «επαγγελματική κατάρτιση» νοείται η μετάδοση επαγγελματικών δεξιοτήτων και γνώσεων στους ενδιαφερομένους, ώστε να μπορούν να σταδιοδρομήσουν σε ορισμένη ειδικότητα. Μ' αυτή την έννοια υπάρχει επαγγελματική κατάρτιση που παρέχεται στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού μας συστήματος και επαγγελματική κατάρτιση που παρέχεται εκτός της τυπικής εκπαίδευσης. Η επαγγελματική κατάρτιση, στα πλαίσια του εκπαιδευτικού συστήματος, παρέχεται από τη δευτεροβάθμια τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση και πιο συγκεκριμένα, από τα τεχνικά επαγγελματικά εκπαιδευτήρια (Τ.Ε.Ε.) και τις νέες επαγγελματικές σχολές νέου τύπου (Τ.Ε.Σ.).

Η συμμετοχή των κοριτσιών στη μέση τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση, όπως συμβαίνει και με την ανώτερη και ανώτατη, ήταν και παραμένει χαμηλή. Όταν όμως τα ποσοστά συμμετοχής συγκρίνονται με τα αντίστοιχα της συμμετοχής των κοριτσιών στη γενική εκπαίδευση, η διαφορά μεταξύ των δύο φύλων γίνεται ακόμη εντονότερη. Τα κορίτσια τελειώνοντας την υποχρεωτική εκπαίδευση, στρέφονται στη συντριπτική τους πλειοψηφία στη Γενική Εκπαίδευση και ελάχιστα στην Τεχνική-Επαγγελματική και η κατάσταση αυτή δεν αλλάζει με την πάροδο των ετών.

Ο βασικός φορέας παροχής επαγγελματικής κατάρτισης εκτός του εκπαιδευτικού συστήματος είναι ο Ο.Α.Ε.Δ., ο οποίος εποπτεύεται από το Υπουργείο Εργασίας και παρέχει διαβαθμισμένη και αδιαβάθμιστη τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση.

Τα προγράμματά του απευθύνονται σε:

α) ανέργους νέους που θέλουν να αποκτήσουν ειδικευση με το σύστημα μαθητείας.

β) ανειδίκευτους ανέργους ή εργαζόμενους που καταρτίζονται με το σύστημα ταχύρυθμης κατάρτισης.

Κάτι το οποίο είναι σημαντικό να αναφερθεί είναι το ότι ο Ο.Α.Ε.Δ. παρέχει ένα πρόγραμμα σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού για κάθε ενδιαφερόμενο άτομο, παρέχοντας του πληροφορίες για τα επαγγέλματα που υπάρχουν, τις δυνατότητες σπουδών και την κατάσταση της αγοράς εργασίας. Ειδικότερα, παρέχει ψυχολογική προετοιμασία, ώστε η επιλογή του επαγγέλματος να μην γίνεται τυχαία, να είναι σύμφωνη με τις επιθυμίες και τις ικανότητές του-της ενδιαφερομένου-ης. Στις γυναίκες ειδικότερα, παρέχει ενθάρρυνση, ώστε να ασχοληθούν με «ανδρικά» επαγγέλματα, τα οποία χαρακτηρίζονται από χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας και υψηλότερες αμοιβές, και τις βοηθά στην απόκτηση αυτοπεποίθησης και αυτοεκτίμησης. Παράλληλα, τις ενημερώνει ότι η άσκηση των τεχνικών επαγγελμάτων δεν είναι ζήτημα μυϊκής δύναμης αλλά γνώσης εξειδίκευσης, εμπειρία και χρήσης σύγχρονων μηχανών και εργαλείων.

Προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης παρέχουν και άλλα υπουργεία εκτός από το Παιδείας και το εργασίας. Το υπουργείο Γεωργίας διαθέτει 45 κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης σχετικά με τη γεωργία όπου οργανώνονται τμήματα κατάρτισης χρονική διάρκειας το πολύ 3 εβδομάδων και απευθύνονται σε αγρότες και αγρότισσες.

Η Γ.Γ.Ι. , προκειμένου να αντιμετωπίσει την ανεργία στα αστικά κέντρα, προχώρησε στη δημιουργία αστικών συνεταιρισμών, όπου εκτός από τομείς «γυναικείους», κατάρτισε γυναίκες και σε τεχνικά επαγγέλματα. Επίσης, για την καλύτερη λειτουργία αυτών των συνεταιρισμών, τα προγράμματα επιμόρφωσης παρείχαν και επαγγελματική κατάρτιση και επιμόρφωση σε συνεταιριστικά θέματα.

Επαγγελματική κατάρτιση παρέχουν ακόμη τα Υπουργεία Εμπορικής Ναυτιλίας και Κοινωνικών Υπηρεσιών, τα κέντρα λαϊκής επιμόρφωσης, οι σχολές ανήκουν στους Ε.Ο.Τ., Ο.Τ.Ε., ΚΑΙ Δ.Ε.Η..

Οι σχολές των οργανισμών και επιχειρήσεων καθώς και το Ίδρυμα Διαρκούς Επιμόρφωσης του Δημοσίου οργανώνουν με συστηματικό τρόπο τμήματα επαγγελματικής κατάρτισης, επιμόρφωσης και τελειοποίησης του προσωπικού τους. Οι γυναίκες συμμετέχουν στα μαθήματα αυτά σε μικρότερα ποσοστά από τους άντρες, γιατί, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, ανήκουν στο διοικητικό προσωπικό, ενώ η επιμόρφωση απευθύνεται συνήθως στους ανώτερους υπαλλήλους ή στο τεχνικό προσωπικό, στο οποίο οι γυναίκες μειονεκτούν.

Τέλος η επαγγελματική κατάρτιση παρέχεται και από τον ιδιωτικό τομέα στα κέντρα και ινστιτούτα ελευθέρων σπουδών για τα οποία όμως τα στατιστικά είναι πολύ περιορισμένα.

Στον τομέα της επαγγελματικής κατάρτισης έχουν επιχειρηθεί νέες προσεγγίσεις όπως η εφαρμογή της κοινοτικής πρωτοβουλία NOW, για την προαγωγή της επαγγελματικής κατάρτισης και τη βελτίωση της απασχόλησης των γυναικών. Ενέργεια η οποία επιχειρήθηκε από την επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων με απόφασή της, στις 18 Δεκεμβρίου 1990. η πρωτοβουλία NOW, στα πλαίσια διακρατικών δραστηριοτήτων, παρέχει υποστήριξη και χρηματοδότηση για

τη λήψη μέτρων επαγγελματικής κατάρτισης, αξιολόγηση των ενεργειών επαγγελματικής κατάρτισης και υποβοήθηση της απασχόλησης, εκπαίδευση εκπαιδευτικών, καθώς και χρηματοδότηση προγραμμάτων υποστήριξης των γυναικών που απειλούνται από ανεργία στα πλαίσια της αναδιάρθρωσης επιχειρήσεων, των γυναικών που εργάζονται σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις, των γυναικών που υποφέρουν από μακροχρόνια ανεργία και των γυναικών κατά των 25 ετών. Ακόμη το Ευρωπαϊκό κέντρο για την Ανάπτυξη της Επαγγελματικής Κατάρτισης στα πλαίσια του προγράμματος του «Ίσες ευκαιρίες και επαγγελματική κατάρτιση», εργάζεται από το 1978 για την κατάρτιση των γυναικών σε δουλειές στις οποίες υποεκπροσωπούνται, για την προώθηση τους σε διευθυντικές θέσεις και για την είσοδο και επανείσοδό τους στην αγορά εργασίας.

Η Δαράκη (1995) υποστηρίζει η σύγχρονη γυναίκα χρειάζεται περισσότερη μόρφωση και επαγγελματική ειδίκευση για να μπορέσει να παίξει έναν ευρύτερο ρόλο στον οικονομικό, πολιτιστικό και πολιτικό τομέα. Έχει στη πράξη αποδειχτεί ότι οι γυναίκες εργάζονται σε όλους τους τομείς με δημιουργικότητα και ευσυνείδητα παρ' όλα αυτά οι αδικίες σε βάρος τους συνεχίζονται. Ένας από τους λόγους είναι ότι οι εργάτριες στη πλειοψηφία τους είναι ανειδίκευτες. Η ειδικότητα που αποκτιέται εμπειρικά δεν κατοχυρώνεται στις συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Άλλες γυναίκες αντιμετωπίζουν την εργασία σαν κάτι προσωρινό, μεταβατικό και γι' αυτό δεν φροντίζουν να πάρουν μέρος ούτε στο συνδικαλισμό για να επιδιώξουν βελτίωση αποδοχών και συνθηκών εργασίας ούτε για να εξελιχθούν στον κλάδο που εργάζονται, να διακριθούν επαγγελματικά, να ανέβουν την κλίμακα της ιεραρχίας.

Η επαγγελματική, ωστόσο, ειδίκευση των γυναικών είναι ένα αίτημα των καιρών ζωντανό και δυναμικό και διεθνικό δεδομένο ότι η οικονομική κρίση πλήττει το λιγότερο ειδικευμένο εργατικό δυναμικό και σ' αυτό ανήκουν οι περισσότερες εργαζόμενες γυναίκες.

Όπως επισημαίνει η Τάκαρη (1984) η επαγγελματική κατάρτιση είναι ένα μέσο για την προσωπική εξέλιξη και πρόοδο κυρίως των γυναικών. Προσφέρει μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και ανεξαρτησία, πράγμα που σημαίνει ταυτόχρονα καλύτερη ενσωμάτωση στην απασχόληση και τους γεννά την επιθυμία να διευρύνουν τις γνώσεις τους και να συνεχίσουν την επαγγελματική τους κατάρτιση. Επίσης, παρακινεί την επιχείρηση να λάβει υπόψη της τα τυπικά χαρακτηριστικών ενός μέλους του προσωπικού, τις γυναίκες και αν αποδεχτεί ή να ερευνήσει τους τρόπους εργασίας και οργάνωσης, οι οποίοι αν και είναι διαφορετικοί όμως δεν είναι λιγότερο αποτελεσματικοί και αποδοτικοί.

Οι εκπαιδευτές υποχρεώνονται να αναπτύξουν ειδικές παιδαγωγικές μεθόδους, να συνειδητοποιήσουν και οι ίδιοι τα προβλήματα των γυναικών, για να βοηθήσουν την καλύτερη και πολύπλευρη εξέλιξη των ικανοτήτων τους. Ακόμη αναφέρει ότι η επαγγελματική εκπαίδευση δεν επιφέρει οπωσδήποτε την προαγωγή των γυναικών. Παρ' όλη τη μεροληψία υπέρ των γυναικών που παρατηρείται σε ορισμένες περιπτώσεις, κατά την απονομή θέσεων στελεχών διεύθυνσης, οι υπεύθυνοι για την εκλογή προτιμούν τους άντρες. Ως αιτία επικαλούνται «τη μικρότερη διαθεσιμότητα» προς την εργασία και το «ασθενέστερο εταιρικό πνεύμα» που επικρατούν στις γυναίκες. όμως η μετάβαση από τη μια κατηγορία του προσωπικού στην άλλη, η απόκτηση ενός διπλώματος που έχει κάποια αξία στην αγορά εργασίας, είναι ένα αποτέλεσμα της επαγγελματικής κατάρτισης. Αλλά, οι δυσκολίες στην εξέλιξη της σταδιοδρομίας των γυναικών βασικά βρίσκονται στο επίπεδο εκπαίδευσης, στην έλλειψη αυτοπεποίθησης και στις λίγες σχετικά διαθέσιμες θέσεις εργασίας τόσο για τους άντρες όσο και για τις γυναίκες.

Ωστόσο, εξαιτίας της έλλειψης μιας πολιτικής στον τομέα της επαγγελματικής κατάρτισης, για την επίτευξη των δυνατοτήτων, τα καινοτομικά προγράμματα και τα πρότυπα πειράματα εκπαίδευσης έχουν περιορισμένα και μερικές φορές αντίθετα αποτελέσματα. Για να επιτευχθούν σημαντικότερες και γενικότερες προσπάθειες στην ισότητα των δυνατοτήτων των δύο φύλων, χρειάζονται ίσων υποχρεωτικά μέτρα.

Όμως, προκειμένου να δημιουργηθούν σταθερές καταστάσεις για τις γυναίκες, εκτός από την ανάπτυξη και τη χρηματοδότηση πρωτοβουλιών για την ανάπτυξη και τη χρηματοδότηση πρωτοβουλιών για την αλλαγή εργασιών, που έως τώρα απασχολούνται οι γυναίκες, πρέπει να συνεχιστούν οι προσπάθειες για την ενσωμάτωση των κοριτσιών και των γυναικών στα κανονικά συστήματα εκπαίδευσης, που οδηγούν σε ειδικευμένες εργασίες και προσφέρουν δυνατότητες επαγγελματικής προόδου. Γι' αυτό οι χρηματοδοτικοί φορείς, δεν προβλέπουν μόνο προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, αλλά λαμβάνουν προκαταρκτικά μέτρα για τους λειτουργούς της εκπαίδευσης και της μετεκπαίδευσης, τους καθοδηγητές και τους υπεύθυνους για την εύρεση εργασίας. Πάντα, χρηματοδότηση έχουν τα προγράμματα που πέτυχαν την συμμετοχή των δύο φύλων.

Έτσι μ' αυτόν τον τρόπο εξισώνεται η αρχική άνιση συμμετοχή στην επαγγελματική κατάρτιση, με την βοήθεια μέτρων επαγγελματικού προσανατολισμού, που δεν μπόρεσαν να χρησιμοποιηθούν νωρίτερα εξαιτίας της νοοτροπίας που επικρατεί. Πέραν αυτού, είναι αναγκαία η ποιοτική βελτίωση της αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης. Η απασχόληση σήμερα, ανήκει και θα ανήκει μελλοντικά στους άντρες και τις γυναίκες που κατέχουν τόσο γενική μόρφωση όσο και τεχνική κατάρτιση.

Τέλος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η επαγγελματική κατάρτιση είναι εκείνη που θα φέρει την ισορροπία της θέσης της γυναίκας στην αγορά εργασίας, εφόσον ειδικεύεται σε επαγγέλματα που έχουν πρόσβαση σε νέες εργασίες της σύγχρονης τεχνολογίας ώστε να εξαλειφθούν τα εμπόδια που παρεμβάλλονται ανάμεσα στην γυναίκα και την εργασία.

Όμως αν και η συμμετοχή των γυναικών στην γενική εκπαίδευση, τα τελευταία χρόνια έχει σημειώσει σημαντική αύξηση, η επαγγελματική κατάρτιση τόσο σε σχολικό επίπεδο όσο και έξω από το σχολικό πλαίσιο παρουσιάζει πολύ μικρά ποσοστά της γυναικείας συμμετοχής.

2.4 Ισότητα στην πρόσβαση στον επαγγελματικών προσανατολισμό

Σύμφωνα με το εγχειρίδιο «Δικαιώματα και υποχρεώσεις της εργαζόμενης γυναίκας» της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των δύο φύλων (1985). Παρά το γεγονός ότι ο αριθμός των εργαζόμενων γυναικών αυξάνεται συνέχεια, η γυναικεία εργασία εξακολουθεί να είναι η πιο κακοπληρωμένη και οι γυναίκες η συντριπτική πλειοψηφία των ανειδίκευτων εργαζόμενων και των περιθωριακά απασχολούμενων. Η κατάσταση αυτή οφείλεται στις κυρίαρχες κοινωνικά αντιλήψεις που, επιφυλάσσοντας για τη γυναίκα το ρόλο της συζύγου και της μητέρας κυρίως, έχουν σαν αποτέλεσμα την ελλιπή και ανεπαρκή, αν όχι ανύπαρκτη προετοιμασία των γυναικών για την εργασία έξω από το σπίτι.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, είναι φανερό ότι δεν είναι δυνατό να γίνεται λόγος για ίσες ευκαιρίες όσον αφορά τον επαγγελματικό προσανατολισμό, παρά μόνο, εάν παρθούν ειδικά μέτρα που θα στοχεύουν την εξαφάνιση των συνεπειών της άνισης αυτής διαπαιδαγώγησης των δύο φύλων στον τομέα της εργασίας.

Σε καμία περίπτωση δεν αποτελούν τα μέτρα αυτά προνομιακή μεταχείριση των γυναικών σε βάρος των αντρών. Αντίθετα, συμβάλλουν στην εξάλειψη μιας ήδη υπάρχουσας κατάστασης ανισότητας σε βάρος των γυναικών και είναι απαραίτητα για την εφαρμογή στην πράξη της νομοθετικά κατοχυρωμένης ισότητας στον επαγγελματικό προσανατολισμό και στην επαγγελματική κατάρτιση.

Η Μαγγανάρα (1998) όσον αφορά τον επαγγελματικό προσανατολισμό προτείνει στα πλαίσια του εκπαιδευτικού προγράμματος να είναι στο μέλλον υποχρεωτικά, τόσο για τα αγόρια, όσο και για τα κορίτσια, μαθήματα όπως η οικιακή οικονομία, βρεφοκομία, και τα σχετικά με χειρονακτικά επαγγέλματα. Ενώ η διαδικασία τεχνολογικών μαθημάτων κατά τη διάρκεια υποχρεωτικής φοίτησης στα σχολεία είναι επιβεβλημένη. Η επαφή με τα τεχνολογικά μαθήματα είναι πιθανόν ότι θα βοηθήσουν τα κορίτσια να ξεπεράσουν τους φόβους τους απέναντι στις τεχνικές σπουδές και θα προσελκύσει το ενδιαφέρον τους. Ιδιαίτερα χρήσιμη μάλιστα, θα ήταν η διαδικασία των τεχνολογικών μαθημάτων από γυναίκες –εκπαιδευτικούς, οι οποίες θα λειτουργούσαν ως πρόσωπο προς μίμηση.

Τα άτομα που ασχολούνται με τον επαγγελματικό προσανατολισμό των νεαρών κοριτσιών ή γυναικών θα πρέπει να καταβάλλουν προσπάθεια να διευρύνουν τους επαγγελματικούς ορίζοντες των κοριτσιών και να ενθαρρύνουν την επιλογή μη στερεοτύπων γυναικείων επαγγελμάτων.

Τα σχολεία πρέπει να στελεχωθούν με «υπεύθυνους συμβούλους για την ισότητα ευκαιριών», οι οποίοι θα είναι αρμόδιοι για το σχεδιασμό, την υλοποίηση και το συνεχή έλεγχο των προσπαθειών που αφορούν στην ισότητα των ευκαιριών.

2.5 Γυναίκα και σπουδές

Τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα παίζουν και αυτά ένα σημαντικό ρόλο στην αναπαραγωγή των διαχωρισμών των φύλων στο ανώτατο εκπαιδευτικό εργατικό δυναμικό. Η κυριαρχία του αντρικού φύλου στο ανώτατο εκπαιδευτικό σύστημα έχει δυο κυρίως τρόπους έκφρασης: α) την κυριαρχία της επιστημονικής έρευνας που βασίζεται στην αντρική σκέψη και γίνεται από άντρες. β) την ποσοτική κυριαρχία των αντρών σ' όλα τα οργανωτικά επίπεδα εκτός από τα κατώτερα βοηθητικά. Αυτές οι δύο εκφράσεις είναι συνυφασμένες η μία ενισχύει την άλλη.

Ο παγκόσμιος ορισμός των γυναικείων σπουδών είναι: "Επιστημονική έρευνα και διδασκαλία που έχει αντικείμενο τη γυναίκα, γίνεται από γυναίκες ερευνήτριες και έχει σαν σκοπό την κοινωνική απελευθέρωση των γυναικών και την εξάλειψη ανισοτήτων μεταξύ των δύο φύλων.»

Η ιστορία των γυναικείων σπουδών άρχισε όταν ένα μεγάλο ποσοστό συνειδητοποιημένων φοιτητριών μπήκαν στα πανεπιστήμια στις αρχές του '70 μετά από μία περίοδο οικονομικής άνθησης. Περίοδος εκδημοκρατισμού των πανεπιστημίων με μεγαλύτερη συμμετοχή των φοιτητών και φοιτητριών στη διοίκηση του πανεπιστημίου, αλλά και αθρόα προσχώρηση των γυναικών στη μισθωτή εργασία. Ακόμη υπήρξε ένας αναβρασμός πολιτικών κινημάτων όπου ανακάλυψαν όχι μόνο ότι η δομή του πανεπιστημίου είναι αντροκρατική και εξοστρακίζει τη γυναίκα απ' όλα τα επίπεδα, αλλά ακόμα ότι αυτή η δομή ήταν στενά συνδεδεμένη με ένα μεγάλο μύθο της αμερόληπτης και ιδεολογικά ουδέτερης επιστήμης, η οποία αναζητούσε και έβρισκε μόνο την αλήθεια. Τα αντικείμενα έρευνας, οι μέθοδοι και οι τρόποι διοχέτευσης της γνώσης εξέφραζαν και εδραίωναν τα συμφέροντα της πατριαρχικής κοινωνίας, δηλαδή τη δέσμευση και καταπίεση της γυναίκας και τον περιορισμό της στο ρόλο της αφοσιωμένης μητέρας και της υποτακτικής συζύγου. Οι γυναίκες έψαχναν να βρουν εξηγήσεις για τη ζωή τους και την καταπίεσή τους στην οικονομία, στην κοινωνιολογία, στη φιλοσοφία, στη φιλολογία, στην ψυχολογία, κι' αυτό που έβρισκαν ήταν η τέλεια αφάνεια του γυναικείου φύλου και η διαστρεβλωμένη έρευνα που δικαιολογούσε τη γυναικεία κατωτερότητα. Το σημείο περιγραφής ήταν ο άντρας, η σκέψη του και η ζωή του, που όμως παρουσιαζόταν σαν αλήθειες και για τα δύο φύλα.

Οι γυναικείες σπουδές θέλουν ακριβώς με το να εφαρμόσουν τη γυναικεία σκοπιά, να κάνουν την επιστήμη πιο επιστημονική και λιγότερο πατριαρχική. Υπάρχει η επιθυμία να αναλύσουν την υπάρχουσα γνώση ιστορικά και πάντα με *συστηματική* αναφορά στο φύλο. Δηλαδή, στις εμπειρικές έρευνες και θεωρίες που αναφέρονταν σε άντρες, να αναρωτιούνται για πιο λόγο δεν υπάρχουν οι γυναίκες και αντίθετα σε έρευνες που φανερώνουν τη γυναίκα σαν κάτι το ειδικό, αδύναμο ή άρρωστο να αναρωτιούνται ποια αθέατη αντίληψη για τη γυναίκα εμπεριέχεται μέσα στα αποτελέσματα.

Από τη στιγμή που οι γυναίκες άρχισαν να χρησιμοποιούν τα δικά τους μάτια, «στη γυναικεία προοπτική», άρχισε ένας διαφορετικός δρόμος για την επιστήμη. Πολλοί επιστήμονες θεωρούν αυτή την αλλαγή σαν μια επιστημονική επανάσταση στην προβληματική και μεθοδολογία όλων των επιστημών σύμφωνα.

Κύρια ερωτήματα απασχολούν τις γυναικείες σπουδές: 1. Γιατί η γυναίκα έχει υποδεέστερη θέση στην κοινωνία και 2. Τι αντιλήψεις για τη γυναίκα εμπεριέχονται στις θεωρίες και την πράξη των επιστημών και πως αυτές δικαιολογούν την καταπίεση.

Τελικά, και το πιο σημαντικό, με τη μεγάλη επιτυχία που έχουν τα μαθήματα στο φοιτητικό γυναικείο κόσμο βοηθούνται οι φοιτήτριες να αποκτήσουν μια πιο

σίγουρη κοινωνική και ψυχολογική οντότητα και μέσα στο πανεπιστήμιο και έξω απ' αυτό μέσω της παιδαγωγικής και του διαλόγου, που είναι ένα άλλο χαρακτηριστικό των γυναικείων σπουδών και τους δίνει τη δυνατότητα να βλέπουν τα θέματα των σπουδών τους:

α. Με μια διεπιστημονική σκοπιά.

β. Τις διδάσκει ικανότητες για κριτική ανάλυση της έρευνας που βασίζεται στην αντρική σκέψη.

γ. Τις μαθαίνει να εργάζονται για τη λύση συγκεκριμένων προβλημάτων.

δ. Θέτει υπό συζήτηση το θέμα των εμπεριεχομένων αξιών στην εκπαίδευση και συνειδητοποιεί την καταπίεση που η αυταρχική παιδαγωγική εφαρμόζει. (Συνέδριο με θέμα ισότητα και εκπαίδευση 2 έως 5 Μάη. Συμβούλιο ισότητας των δύο φύλων, Libby Tata, 1985).

Σύμφωνα με την Αντωνοπούλου (1998) οι γυναικείες σπουδές προσανατολίζουν την προσοχή τους και την ερευνητική τους πρόθεση στη περισυλλογή των γυναικείων εμπειριών για την άντληση πληροφόρηση που είναι απαραίτητη στην υποδειγματική παρουσίαση της γυναικείας πραγματικότητας.

Οι γυναικείες σπουδές συνθέτουν ταυτόχρονα ένα συμπλήρωμα με χαρακτήρα διορθωτικής επέμβασης στις υπάρχουσες επιστήμες, αλλά και αποτελούν καθ' εαυτές μια καινούρια επιστήμη.

Δύο είναι οι προβληματισμοί για τον τρόπο ένταξης ενός γνωστικού αντικειμένου στο ακαδημαϊκό σύστημα σπουδών. Αυτοί είναι: αν οι γυναικείες σπουδές αυτές καθ' εαυτές μπορούν να αποτελέσουν μια αυθύπαρκτη επιστήμη ή πρέπει να ενταχθούν στις ήδη καθιερωμένες σπουδές και αν ακολουθήσουν μια διαδικασία βαθμιαίας ενσωμάτωσης.

Οι οπαδοί της ενσωμάτωσης υποστηρίζουν την ανάληψη μιας διαδικασίας ενθάρρυνσης των υπαρκτών «πανεπιστημιακών δυνάμεων» να συμπεριλάβουν μέσα στο πανεπιστημιακό πρόγραμμα και τις «γυναικείες σπουδές». Με συνεχή ενημέρωση, πληροφόρηση, ευαισθητοποίηση και διαλεκτικές πρακτικές πειθούς, υποστηρίζουν ότι μπορεί αν ανοίξει ο δρόμος για μετασχηματισμό της μονόπλευρης εκπαίδευσης.

Οι οπαδοί της αυτονομίας των γυναικείων σπουδών, απ' την άλλη πλευρά, αμφισβητούν τα αποτελέσματα μιας τέτοιας στρατηγικής. Παραδέχονται ότι ο γνωστικός ιστός μπορεί να μετασχηματιστεί μονάχα με ριζοσπαστικούς νεωτερισμούς που αντλούν την υπόστασή τους από τη νέα φεμινιστική αντίληψη, υπόβαθρο που εξασφαλίζει ένα ιδεολογικό πλαίσιο για δυναμική ανταλλαγή απόψεων και παραγωγική αντιπαράθεση, ανάμεσα στις διάφορες αυτόνομες φεμινίστριες επιστήμονες που έχουν βαθιά και τεκμηριωμένη γνώση του αντικειμένου.

Οι οπαδοί της ενσωμάτωσης πιστεύουν ότι ο φεμινισμός θα γίνει μέσα από το ίδιο το σύστημα με κατάλληλες ρυθμίσεις ενώ οι αυτονομίστριες θεωρούν ότι το ίδιο το σύστημα πρέπει να αλλάξει ριζικά.

Πρέπει να δεχτεί κανείς ότι, κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις και ευνοϊκούς εξωτερικούς παράγοντες, μια ενσωμάτωση μπορεί να γίνει, στο βαθμό που αντιμετωπίζεται όχι σαν τελική ρύθμιση, αλλά σαν ενδιάμεση φάση με χρήσιμες εμπειρίες.

Απ' την άλλη πλευρά πρέπει να συνυπολογίζονται οι γνωστοί κίνδυνοι αποδυναμώματος της ολοκληρωμένης πρότασης των αυτόνομων γυναικείων σπουδών, καθώς και ένα πλήθος από δυσκολίες που έχουν σχέση με τον καταρτισμό των προγραμμάτων, οικονομικά στοιχεία και εχθρικούς αντικειμενικούς παράγοντες από τις δεδομένες αντιλήψεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

3.1 Η θέση των δύο φύλων στην οικογένεια – στερεότυπα – διάκριση ρόλων

Η οικογένεια έχει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση συγκεκριμένης συμπεριφοράς των παιδιών. Οι γονείς διδάσκουν στα παιδιά τους ποια είναι τα εφόδια για να επιβιώσουν κοινωνικά. Οι φιλοδοξίες της πλειονότητας των γονέων, για τα παιδιά τους, είναι υποσυνείδητος παρόμοιος με τις δικές τους ανάγκες. Οι ανάγκες αυτές μεταφράζονται σε προσδοκίες ανάμεσα στους γονείς και στα παιδιά που συχνά είναι εντόνως φορτισμένες με μηνύματα για το πώς θα πρέπει να συμπεριφερθεί το παιδί, ώστε να γίνεται αποδεκτό ή αξιολάπητο.

Το να είναι «καλό» κορίτσι ή «σωστό» κορίτσι αποτελεί ένα από τα παγκόσμια μηνύματα που δίνεται στο κορίτσι. Οι παραδοσιακές εκδοχές της θηλυκότητας βασίζονται κυρίως στην έννοια της καλοσύνης. Και ενώ οι γονείς νουθετούν τους γους τους να είναι «καλά αγόρια», φαίνεται πως ο ορισμός του «καλού» διαφέρει σημαντικά, ανάλογα με το γένος. Για τα κορίτσια το καλό σημαίνει, συνήθως ευγένεια, παθητικότητα και συναίνεση. Τα κορίτσια παροτρύνονται να προσέχουν τρομερά τους τρόπους τους και να καλλιεργούν ατμόσφαιρα πλήρους σεβασμού που θα ευχαριστεί τους άλλους. Ωστόσο στα αγόρια, και ενώ μπορεί να υποδεχτεί να «προσέχουν» τους τρόπους τους, μια ορισμένη ποσότητα σκανταλιάς και αταξίας είναι ευχαρίστως αποδεκτή.

Επίσης η καλοσύνη ορίζεται από την προσφορά των γυναικών προς τους άλλους. Στις γυναίκες υπάρχει μια εξαρτημένη μάθηση για τη φροντίδα των άλλων και για τη βαθιά συναισθηματική συμμετοχή στα προβλήματά τους, μάθηση που προέρχεται από την οικογένεια.

Και ενώ σήμερα πολλές οικογένειες προσπαθούν συνειδητά να υπερβούν τους στερεότυπους ρόλους των φύλων, παρόλα αυτά ακόμα και στην εποχή μας είναι παντελώς αποδεκτό να συμπεριφέρονται διαφορετικά στα κορίτσια και στ' αγόρια.

Ακόμη στις γυναίκες παρατηρείται εξαρτημένη μάθηση, για να καταπιεστεί το τμήμα εκείνο του εαυτού τους που είναι περίπλοκο, συγκεχυμένο και ταραγμένο, δηλαδή η σεξουαλικότητά τους, ήταν ξεκάθαρη κατά την εφηβική τους ηλικία. Το μήνυμα, το οποίο δινόταν στις γυναίκες ήταν ότι η σεξουαλικότητα είναι κάτι το οποίο πρέπει ή να ντρέπεται ή να φοβάται ή να το αγνοεί. Την ίδια όμως στιγμή, τα καλά κορίτσια εκπαιδεύονταν να χρησιμοποιούν την σεξουαλικότητά τους, ώστε να ελκύουν τα αρσενικά με το να είναι ελκυστικές.

Οι διαφορές ανάμεσα στην εξαρτημένη μάθηση του θηλυκού και του αρσενικού ατόμου, στην εφηβεία και κατά την ενηλικίωση, είναι έντονες όσον αφορά τα θέματα εξάρτησης και ανεξαρτησίας. Αυτά τα θέματα αποτελούν μία περιοχή, όπου τα μηνύματα που δίνονται στις γυναίκες είναι γεμάτα απόφασεις. Παλαιότερα, οι γονείς έσπευδαν να περιορίσουν την ελευθερία και την πρόσβαση στις κόρες τους, από φόβο μήπως εκείνες πληγωθούν.

Ένας ακόμη στόχος που θέτουν πολλοί γονείς, που τον υποστηρίζουν και που σε ορισμένες περιπτώσεις τον επιδιώκουν μανιωδώς είναι η ομορφιά. Η πίεση να φαίνεται μια γυναίκα ωραία αρχίζει από πολύ νωρίς, από τότε που τα κοριτσάκια ντύνονται και στολίζονται από τους γονείς, ώστε να ευχαριστούνται εκείνοι τις φιλοφρονήσεις που ακολουθούν.

Συνεπώς η οικογένεια είναι αυτή που καθορίζει την θέση των κοριτσιών και των αγοριών, γεγονός το οποίο συνεχίζει να υπάρχει και αργότερα. Αφού υπάρχει διαχωρισμός της θέσης ανδρών και γυναικών στην μελλοντική τους οικογένεια αλλά και στην κοινωνία. (Stern 1993).

Η Μαραγκουδάκη (1993) αναφέρει ότι σύμφωνα με τις κυρίαρχες παραδοσιακές στερεότυπες αντιλήψεις για τους ρόλους των φύλων στην οικογένεια, οι άντρες θεωρούνται κατάλληλοι και αναλαμβάνουν τον ρόλο του οικονομικού συντηρητή της οικογένειας. Αναλαμβάνουν την ευθύνη της εξεύρεσης και εξασφάλισης οικονομικών πόρων για την κάλυψη και την ικανοποίηση των αναγκών όλων των υπόλοιπων μελών της οικογένειας. Οι γυναίκες αντίθετα αναλαμβάνουν τον ρόλο της νοικοκυράς δηλαδή την ευθύνη της ομαλής, καλής και σύμφωνα με τους κανόνες υγιεινής λειτουργίας του νοικοκυριού και τη φροντίδα και περιποίηση κυρίως των παιδιών, αλλά και του συζύγου και των άλλων συγγενικών προσώπων που συμβιώνουν στον χώρο της οικογένειας. Ο παραδοσιακός στερεότυπος αυτός τρόπος καταμερισμού οικογενειακών ρόλων, όπως υποστηρίζεται παρατηρείται τόσο σε πρωτόγονες και υπανάπτυκτες κοινωνίες, όσο και σε τεχνολογικά αναπτυγμένες καπιταλιστικές και σοσιαλιστικές.

Εκτός από την πιο πάνω διαφοροποίηση – ανισότητα, οι συνέπειες της επιτέλεσης των συγκεκριμένων στερεότυπων οικογενειακών ρόλων είναι περισσότερο επιβαρυντικές και αρνητικές για τις γυναίκες, ως άτομα, από ότι για τους άντρες. Οι άντρες εξαιτίας ακριβώς του ρόλου τους μέσα στην οικογένεια, καθώς είναι απαλλαγμένοι από την κύρια ευθύνη του νοικοκυριού και της περιποίησης των παιδιών, επιδίδονται απερίσπαστοι στην επαγγελματική τους εξέλιξη και άνοδο κινούνται και δραστηριοποιούνται στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο, όπου αποκτούν εμπειρίες, σχέσεις και επηρεάζουν το κοινωνικό γίγνεσθαι.

Αντίθετα, ο στερεότυπος κοινωνικός ρόλος, είναι ιδιαίτερα κοπιαστικός σωματικά και ψυχολογικά και επειδή δεν επιφέρει οικονομικές απολαβές, δε συμβάλει στην οικονομική ανεξαρτησία των γυναικών και περιορίζει την δραστηριοποίησή τους σ' ένα πολύ περιορισμένο χώρο, το σπίτι. Εξαιτίας δηλαδή των συνεχών και χρονοβόρων απαιτήσεων του ρόλου της νοικοκυράς και της μητέρας οι γυναίκες, συγκριτικά με τους άντρες, έχουν ελάχιστες ευκαιρίες και δυνατότητες για συμμετοχή στην οικονομική, πολιτική και πολιτιστική ζωή. Η συμμετοχή τους μάλιστα στην αγορά εργασίας ελάχιστα τις απαλλάσσει από την επιτέλεση του κατά τις στερεότυπες κοινωνικές αντιλήψεις πρωταρχικού και βασικού ρόλου της νοικοκυράς και της μητέρας με τεράστιες αρνητικές συνέπειες στην επαγγελματική τους εξέλιξη, άνοδο και καταξίωση.

Έτσι λοιπόν, ο ρόλος παραδοσιακά και στερεότυπα αποδίδεται και επιτελείται από τις γυναίκες στο χώρο της οικογένειας, αν και μπορεί να έχει συναισθηματικές απολαβές και ικανοποιήσεις ή και να συνδέεται με μια κοινωνική προσφορά τεράστιας σημασίας, συγκριτικά με τον ρόλο των αντρών υστερεί σε πρόνοια, γόητρο και κύρος και ελαχιστοποιεί τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες για ατομική οικονομική ανεξαρτησία και κοινωνική ανέλιξη, προβολή και καταξίωση.

Οι εξελίξεις, οι οποίες έχουν σημειωθεί ως προς τον απόλυτο καταμερισμό ρόλων και την πατριαρχική δομή – διάρθρωση της ελληνικής οικογένειας, αφορούν κυρίως οικογένειες στις οποίες και οι δύο σύζυγοι εργάζονται και είναι μέσου ή ανώτερου μορφωτικού επιπέδου. Συγκεκριμένα διαπιστώθηκε μια τάση βαθμιαίας εξασθένησης των παραδοσιακών αντιλήψεων για απόλυτη κυριαρχία και εξουσία του άντρα – συζύγου μέσα στην οικογένεια και παράλληλα μια αναγνώριση δικαιώματος στη γυναίκα – σύζυγο να παίρνει ορισμένες αποφάσεις. Η τάση όμως αυτή διαπιστώθηκε ότι βρισκόταν σε άμεση συσχέτιση με ορισμένες μεταβλητές και

συγκεκριμένα με το μορφωτικό επίπεδο του συζύγου, όπως και με το αν η σύζυγος ήταν εργαζόμενη. Αξιοσημείωτο, ωστόσο είναι ότι και στις περιπτώσεις αυτές η εξουσία της εργαζόμενης συζύγου και η δικαιοδοσία της να παίρνει αποφάσεις ήταν περιορισμένες και κάλυπταν μόνο ότι αφορούσε την ανατροφή των παιδιών, την αγορά ειδών ρουχισμού, επίπλων και άλλων ειδών οικιακής χρήσης, αλλά πολύ σπάνια τη διαχείριση των χρημάτων του οικογενειακού προϋπολογισμού. Γενικά διαπιστώθηκε πως, αν και στις εργαζόμενες γυναίκες – συζύγους αναγνωριζόταν το δικαίωμα λήψης αποφάσεων, η δικαιοδοσία τους περιοριζόταν σε αποφάσεις που «προσδιορίζουν» περισσότερο την γυναίκα και δεν απειλεί αμέσως την θέση του συζύγου στην οικογένεια.

Αναφορικά με τον καταμερισμό των οικογενειακών ρόλων αν και έχει σημειωθεί κάποια άμβλυνση σχετικά με το παρελθόν, ωστόσο παραμένει είναι εργαζόμενες. Διαπιστώθηκε ακόμη ότι η επαγγελματική απασχόληση της συζύγου κάνει αναγκαία τη συμμετοχή του συζύγου στις δουλειές του νοικοκυριού και την ανατροφή των παιδιών. Ωστόσο αν και ο μισθός της μοιράζεται με τον άντρα για τη συντήρηση της οικογένειας, το βάρος και η ευθύνη της δουλειάς στο σπίτι είναι μέσα στη δική της αποκλειστικότητα.

Με βάση τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι η κατανομή εξουσίας και ο καταμερισμός ρόλων ανάμεσα στα φύλα στην ελληνική οικογένεια ουσιαστικά ακολουθεί τα παραδοσιακά πατριαρχικά πρότυπα με ελάχιστη «παρέκλιση» και «παρεκτροπή» όταν οι γυναίκες εργάζονται. Ωστόσο και στις περιπτώσεις αυτές, οι δικαιοδοσίες και η εξουσία τους δεν εξισώνονται με των αντρών και δεν παύουν να έχουν την κύρια ευθύνη για τις δουλειές του νοικοκυριού και την φροντίδα των παιδιών.

Η Παπαρήγα (1986) υποστηρίζει ότι ο καταμερισμός των ρόλων και των ευθυνών πρέπει να υπάρχει, αντιστοιχεί στην αμοιβαία υποχρέωση που έχουν τα δύο φύλα στη δημιουργία οικογένειας. Είναι ανέφικτο στην Ελλάδα, να εφαρμοστεί σε πλατιά κλίμακα ο καταμερισμός των ρόλων και των ευθυνών μέσα στην οικογένεια, τη στιγμή που έξω από το σπίτι επικρατεί ένα πλέγμα κοινωνικών διακρίσεων και καταπιεστικών, αντιδημοκρατικών θεσμών σε βάρος της γυναίκας.

Σήμερα υπάρχουν ζευγάρια που έχουν κάνει αρκετά βήματα προς όφελος της γυναίκας στον τομέα του καταμερισμού των ευθυνών μέσα στην οικογένεια. Τέτοια ζευγάρια συναντώνται σε οικογένειες που και οι δύο είναι εργαζόμενοι. Και όταν ο άνδρας δεν έχει ουσιαστικά πεισθεί, του πείθουν οι ίδιες οι ανάγκες της ζωής, που πολλές φορές είναι πιο δυνατές από τις αντιλήψεις και τις συνήθειες. Τέτοια ζευγάρια εμφανίζονται στον κύκλο των ενεργοποιημένων πολιτικά ανθρώπων, που σε κάποιο βαθμό, έχουν αποτινάξει από πάνω τους την σκουριά της κυρίαρχης αστικής ιδεολογίας. Και σ' αυτή την περίπτωση είναι φανερό πως εξωγενείς παράγοντες κοινωνικού χαρακτήρα είναι που ρυθμίζουν τις εσωτερικές σχέσεις των συζύγων.

Η ανασυγκρότηση των συζυγικών σχέσεων στη βάση της αμοιβαίας ισότητας δεν μπορεί να επιτευχθεί σε πλατιά κλίμακα με ατομικές μόνο προσπάθειες ή με συνθήματα που αφορούν στενά την προσωπική ζωή, αλλά μέσα στην τροχιά της πάλης για γενικές κοινωνικές μαζικές αλλαγές που ασκούν θετική επίδραση και στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των ανθρώπων.

Σύμφωνα με την Κακλαμανάκη (1984) ο άντρας είναι το πρόσωπο της οικογένειας που ασκεί επάγγελμα, εισπράττει μισθό ή έχει άλλου είδους εισοδήματα. Η γυναίκα δουλεύει στο σπίτι. Στα ανώτερα στρώματα, όμως καλλιεργεί κοινωνικές σχέσεις και προβάλλει κοινωνικά τον άντρα της. Είναι σαφές ότι τα οικονομικά βάρη του γάμου τα αναλαμβάνει ο άντρας, δηλαδή κατευθύνει την οικονομία και εξουσιάζει την οικονομική θέση της οικογένειας. Αλλά η απόκτηση των μέσων

αυτών βασίζεται στην κοινή προσπάθεια του ίδιου και της γυναίκας, σε πολλές περιπτώσεις συμβάλλει περισσότερο η γυναίκα, γιατί η δική της συνεισφορά, αν αποτιμηθεί, είναι πολύ μεγαλύτερη. Αυτή είναι η κλασική περίπτωση οικογενειακών σχέσεων, έτσι όπως θέλει και τις ρυθμίζει το Οικογενειακό Δίκαιο. Η παρέκκλιση από τη μορφή αυτή των σχέσεων μπορεί σχηματικά να ονομαστεί ασυνήθιστη σχέση ή σχέση εξελιγμένη.

Τα παραδείγματα των γυναικών που συνθλίβονται κυριολεκτικά κάτω από το βάρος των ευθυνών είναι πολλά. Ο ρόλος τη μάνας και της νοικοκυράς όσο κι αν είναι «υψηλός» δεν φτάνει να τη γεμίσει αυτοπεποίθηση. Της λείπει η συμμετοχή στα κοινά και μένει παραγκωνισμένη στα στενά ατομικά όρια που την πνίγουν.

Η οικονομική άνεση της οικογένειας παρέχει τη δυνατότητα στη γυναίκα να διαθέτει μέρος του χρόνου της για την πνευματική της καλλιέργεια και τη φροντίδα της εμφάνισής της. Έτσι αποκτά προσωπική ζωή και αυτοτέλεια, που συχνά, καθώς δεν είναι συνειδητοποιημένη, την οδηγεί στο βόλεμα.

Από την άλλη πλευρά, η επίδραση της σύγχρονης παιδείας, τόσο στους άντρες όσο και στις γυναίκες, δημιουργεί όλο και περισσότερο μια διαφοροποίηση στις σχέσεις τους, καταργεί σιγά – σιγά τη διάκριση των ρόλων και τη διπλή ηθική. Πρόκειται για την παιδεία γενικά, την καλλιέργεια, τη συνειδητοποίηση και για την απόκτηση γνώσεων και πτυχίων. Το γεγονός αυτό ότι συναντάται στις νεότερες ηλικίες είναι πολύ παρήγορο. Κι αυτό γιατί συχνά το σύγχρονο ζευγάρι ζει μια ουσιαστική σχέση στην αλληλοσυμπλήρωση και τη συντροφικότητα μοιράζοντας τις δουλειές του σπιτιού και όλες τις ευθύνες της κοινής ζωής. Έχουν αποβάλει όλες τις άχρηστες φιοριτούρες της αστικής ζωής, την ψευτιά και την πραγμάτωση των νέων ιδανικών της δημοκρατίας, της ελευθερίας και της ποιοτικής αναμόρφωσης του ανθρώπου. Αλλά αυτός ο τρόπος ζωής, που λύνει και το πρόβλημα της γυναίκας, απέχει πολύ από το να θεωρηθεί ως κανόνας, παρόλο που θεωρητικά φαίνεται απλός και αυτονόητος. Έτοιμος να δημιουργήσει οπαδούς όλους τους νέους ανθρώπους, στην πράξη συναντάει τεράστια εμπόδια.

Η θέση της γυναίκας μέσα στην οικογένεια προσδιορίζει και τη θέση της μέσα στην κοινωνία, στο βαθμό που η πρώτη αποτελεί το κύτταρο της δεύτερης και καθοριστικό παράγοντα των σχέσεων που αναπτύσσει. Η κοινωνικοποίηση λειτουργιών που σήμερα συντελούνται μέσα στην οικογένεια αποδεσμεύει τα μέλη της τελευταίας και έτσι οδηγεί στο δρόμο της λύσης των προβλημάτων, με την κατάργηση των αιτιών που προκαλούν.

Με την κοινωνικοποίηση πολλών από τα προβλήματα, μέχρι πριν μερικές δεκαετίες αποτελούσαν αποκλειστική οικογενειακή υπόθεση, ο θεσμός της οικογένειας αλλάζει όχι μόνο τη μορφή του αλλά και τις βάσεις του.

3.2 Η επίδραση της γυναικείας απασχόλησης στην οικογένεια

Όσον αφορά την αμφίδρομη σχέση μεταξύ οικογένειας και γυναικείας απασχόλησης η Μουσουρού (1993) και λόγο για την στρατηγική της οικογένειας προσανατολισμό της γυναίκας, η οποία είναι προσδιοριστική των επιλογών της και άλλο τόσο προσδιοριστική είναι η στρατηγική της οικογένειας της αναπαραγωγής.

Ακόμη υποστηρίζει ότι η συγκεκριμένη σχέση, αποτελεί μια σχέση, η οποία βρίσκεται σε συνεχή εξέλιξη, καθώς μεταβάλλονται τα οικογενειακά σχήματα όπως και αυτοί οι ίδιοι ρυθμοί μεταβολής τους και καθώς επιταχύνονται και πολλαπλασιάζονται οι καινοτομίες στον χώρο των μεθόδων και της οργάνωσης της παραγωγής.

Άρα, ο χρονικός ορίζοντας της οικογενειακής στρατηγικής έχει εκ των πραγμάτων περιορισθεί εξαιτίας της ταχύτερης μεταβολής των οικονομικών συνθηκών, της διαφοροποίησης των αναγκών και του περιορισμού της οικογενειακής ομάδας στην συχνά βραχύβια οικογενειακή μονάδα, τα οποία αφαιρούν από την στρατηγική τη διαγενεακή της σημασία, αλλά και την σπουδαιότητα της ως έκφραση και διασφάλιση της συλλογικής ύπαρξης και της συνέχειας της. Εξάλλου, η έμφαση στην σημασία της προσωπική ευθύνης και επιλογής που ο εκσυγχρονισμός συνεπάγεται, προϋποθέτει την υποχώρηση της συλλογικότητας και συμβάλλει στην υποχώρηση αυτήν η οικογενειακή στρατηγική, η οποία συστέλλεται και εν τέλει υποκαθίσταται από ατομικές στρατηγικές που αφορούν και την οικογενειακή ζωή. Πρόκειται για μια πλήρη ανατροπή του νοήματος της στρατηγικής και ιδιαίτερα της οικογενειακής στρατηγικής.

Έτσι, η σχέση μεταξύ οικογένειας και γυναικείας απασχόλησης διαφοροποιείται σημαντικά και αναγκαστικά ανάλογα με τον βαθμό εκσυγχρονισμού των κοινωνικοοικονομικών αλλά και των πολιτισμικών συνθηκών που προσδιορίζουν τα οικογενειακά σχήματα όπως και τα περιθώρια και το είδος των ατομικών επιλογών ως προς τα σχήματα αυτά και στα πλαίσιά τους.

Στην συνέχεια αναφέρεται στην «κρίση» της οικογένειας, η οποία συνοψίσθηκε στην μείωση των γάμων και των γεννήσεων, στην αύξηση των διαζυγίων και των εξώγαμων παιδιών, στην εμφάνιση οικογενειακών σχημάτων που συνιστούν παραλλαγές ή και εναλλακτικά σχήματα εκείνου της συμβατικής συζυγικής οικογένειας. Η δε γυναίκα «χρεώθηκε» το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης για την «κρίση» αυτή, κι' αυτό γιατί πράγματι οι δικές της συμπεριφορές και οι ρόλοι μεταβλήθηκαν περισσότερο από τις συμπεριφορές των ανδρών και τους ανδρικούς ρόλους.

Τέλος επισημαίνει τις διαφορές ανδρών – γυναικών που έχουν σημειωθεί στους τομείς της γαμηλιότητας, της γονιμότητας και του διαζυγίου σε συνάρτηση με την γυναικεία απασχόληση.

Όσον αφορά την γαμηλιότητα επισημαίνει ότι δεν μεταβάλλεται σημαντικά αν και ακολουθεί «ελαφρά ανοδική πορεία στους άνδρες και μέτρια καθοδική στις γυναίκες». Ακόμη ότι «στους άνδρες η ένταση γαμηλιότητας συνδέεται με την γαμήλια παράδοση, τη μόρφωση και το μέγεθος του ατομικού εισοδήματος, ενώ στις γυναίκες εξαρτάται από την γαμήλια παράδοση και ως ένα βαθμό από την οικονομική και κοινωνική ανεξαρτητοποίηση που εξασφαλίζει η έμμισθη ή κερδοφόρα συμμετοχή στην παραγωγική διαδικασία. Θετική είναι η επίδραση της γαμήλιας παράδοσης και του εισοδήματος και αρνητική της μόρφωσης και της αμειβόμενης απασχόλησης των γυναικών». Η επισήμανση της αρνητικής επίδρασης «της μόρφωσης και της αμειβόμενης απασχόλησης των γυναικών στην γαμηλιότητα τον παραπέμπει στην από μέρους τους αναβολή, διστακτικότητα ή και άρνηση σύναψης

ενός γάμου, σαν αποτέλεσμα της «οικονομικής και κοινωνικής ανεξαρτητοποίησής» τους.

Σχετικά με την γονιμότητα κάνει λόγο για την αύξηση των ελεύθερων ενώσεων, των πολλοστών γάμων, των άγαμων μητέρων και η διάδοση των μεθόδων αντισύλληψης, που έχουν αποσυνδέσει από καιρό την γεννητικότητα του πληθυσμού των σύγχρονων κοινωνιών από την γαμηλιότητά του. Η μείωση της γονιμότητας συνδέεται με φαινόμενα που έχουν σχέση με τον τρόπο οργάνωσης του ιδιωτικού βίου και συμπίπτει με την αύξηση των οικονομικά ενεργών εργαζόμενων γυναικών και των οικονομικά ενεργών μητέρων.

Άλλωστε η μείωση της γονιμότητας και η πτώση των γεννήσεων αποτελούν σύνδρομο της κοινωνικο - οικονομικής ανάπτυξης και οφείλονται σε κοινωνικο-πολιτιστικούς λόγους. Κύριος από τους λόγους αυτούς είναι το μορφωτικό του πληθυσμού, και κυρίως των γυναικών. Η παράταση της σχολικής ζωής την οποία συνεπάγεται η άνοδος του εκπαιδευτικού επιπέδου, οδηγεί πέρα από το ενδεχόμενο καθυστέρησης στην σύναψη γάμου ή και αγαμία: α) στην επιθυμία σύστασης μικρής οικογένειας και β) στη δυνατότητα σύστασης μικρής οικογένειας, την οποία δημιουργεί η γνώση αποτελεσματικών μεθόδων αντισύλληψης και η εφαρμογή τους». Είναι, δηλαδή, η μείωση της γονιμότητας συνδεδεμένη κυρίως με το εκπαιδευτικό επίπεδο των γυναικών. Το εκπαιδευτικό επίπεδο είναι αποφασιστικός παράγοντας αναζήτησης και διατήρησης θέσης εργασίας. Άρα, η πράγματι παρατηρούμενη μείωση γονιμότητας των οικονομικά ενεργών γυναικών συνδέεται κατά πρώτο λόγο με το εκπαιδευτικό επίπεδο και εν πάση περιπτώσει, καθόλου δεν αποτελεί απάντηση στο καιρίο ερώτημα του κατά πόσον οι οικονομικά ενεργές γυναίκες κάνουν λιγότερα παιδιά, οι γυναίκες με λιγότερα παιδιά είναι οικονομικά ενεργές ή η απόκτηση λιγότερων παιδιών, η εργασία των γυναικών συνιστούν επιλογές των σύγχρονων ατόμων.

Για το διαζύγιο επισημαίνει ότι με βάση τα αποτελέσματα όλων των σχετικών με το διαζύγιο ερευνών υπογραμμίζεται το γεγονός ότι στις σύγχρονες κοινωνίες αυτό αντιμετωπίζεται περισσότερο από τις γυναίκες παρά από τους άνδρες και ότι είναι πολύ πιθανότερο όταν η σύζυγος είναι οικονομικά ενεργή και είναι τόσο πιθανότερο όσο υψηλότερο είναι το ατομικό της εισόδημα. Άρα, πράγματι, η αύξηση των διαζυγίων σχετίζεται με τον περιορισμό της εξάρτησης της συζύγου από τον σύζυγο, «είναι συνάρτηση του γάμου στις σύγχρονες βιομηχανικές αστιακές κοινωνίες και αποτελεί το τίμημα για την ουσιαστικοποίηση των σχέσεων πάνω στις οποίες θεμελιώνεται ο γάμος αυτός».

Τέλος συμπεραίνει ότι τα κοινωνικο - δημογραφικά φαινόμενα, στα οποία αναφέρθηκε, δηλαδή η μείωση της γαμηλιότητας η μείωση της γεννητικότητας - γονιμότητας και η αύξηση των διαζυγίων εμφανίζονται ταυτοχρόνως με την αύξηση της νεωτερική απασχόλησης και όχι απλώς της απασχόλησης των γυναικών στις σύγχρονες κοινωνίες και εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλέγμα φαινομένων. Τα φαινόμενα αυτά συνδέονται με τον κοινωνικο - οικονομικό εκσυγχρονισμό και περιλαμβάνουν, την άνοδο του εκπαιδευτικού επιπέδου, την εξασθένηση της κοινότητας και της κοινωνικής ομάδας, της έμφαση στις αξίες της δημοκρατίας, της ισότητας, της αυτοδιάθεσης, της υπευθυνότητας του πολίτη αλλά και της παραγωγικότητας, την ρευστότητα του τρόπου οργάνωσης του ιδιωτικού βίου. Έτσι, η απόδοση ευθύνης στην γυναικεία απασχόληση για δυσάρεστες κοινωνικο - δημογραφικές εξελίξεις παρακάμπτει την ουσία των εξελίξεων αυτών και αποδεικνύει πόσο παραμένει επίκαιρη η γενικότερη αντίληψη γι' αυτό ευθύνεται η απασχόληση των γυναικών.

Η Νοβίκοβα (1984) υποστηρίζει ότι η επίδραση της επαγγελματικής δραστηριότητας της γυναίκας στην οικογένεια είναι πολύπλευρη και σε πολλά επίπεδα. Από τη μια πλευρά οδηγεί στο ανέβασμα του βιοτικού επιπέδου της οικογένειας στη διεύρυνση των κοινωνικών της επαφών. Από την άλλη πλευρά, βοηθώντας στην ανάπτυξη της προσωπικότητας της γυναίκας, ανεβάζοντας το κοινωνικό της κύρος, εμπλουτίζοντας την πνευματική ζωή, η επαγγελματική απασχόληση δυναμώνει σημαντικά το ρόλο της γυναίκας στην οικογένεια, στην καθημερινή ζωή του νοικοκυριού, αυτό με τη σειρά του συμβάλλει στην επίτευξη της ισότητας στην οικογένεια στον ορθολογικό καταμερισμό και στην συνεργασία στη δουλειά του νοικοκυριού.

Παράλληλα όπως αποδείχνουν πειστικά οι κοινωνιολογικές έρευνες, η λύση του προβλήματος της γυναικείας δουλειάς στις σύγχρονες συνθήκες συνδέεται με το ξεπέραςμα μια σειράς αντιθέσεων.

Η ουσιαστικότερη από αυτές, είναι η «διπλή» απασχόληση της γυναίκας, η παράλληλα εκπλήρωση του επαγγελματικού της ρόλου με το ρόλο της μητέρας και της συζύγου. Οι δυσκολίες που συνδέονται με την ταυτόχρονη, εκπλήρωση του επαγγελματικού ρόλου επιδρούν αρνητικά στην παραγωγική και κοινωνική δραστηριότητα της εργαζόμενης γυναίκας δεν συμμετέχουν αρκετά στη δημιουργική δραστηριότητα στη δουλειά των κοινωνικών οργανώσεων. Οι ίδιες αυτές δυσκολίες δημιουργούν συχνά διαφορές και ένταση στην οικογένεια.

Η επίλυση των παραπάνω αντιθέσεων είναι δυνατή, με τη δημιουργία συνθηκών για τον καλύτερο δυνατό συνδυασμό του επαγγελματικού και οικογενειακού ρόλου τόσο της γυναίκας όσο και του άνδρα. Γι' αυτό είναι αναγκαία η προσεκτική μελέτη της σφαίρας της ανθρώπινης δραστηριότητας, η οποία συνδέεται με τέτοιες έννοιες όπως «δουλειά του νοικοκυριού» και «οικογενειακές σχέσεις».

Κατά την άποψη της Δαράκη (1995) πολλές εργαζόμενες μητέρες νιώθουν ενοχές που δεν βρίσκονται κοντά στα παιδιά τους. Νιώθουν ότι έχουν την ανάγκη της και ότι η μάνα είναι, για τα μικρά ιδιαίτερα παιδιά, αναντικατάστατη. «Έχει θεωρητικά διατυπωθεί η άποψη ότι το παιδί χρειάζεται ψυχική συγχρότιση με τη μητέρα για να αναπτυχθεί συγκινησιακά και κοινωνικά υπάρχουν όμως και επιστημονικές μαρτυρίες πως οι γυναίκες είναι καλύτερες μητέρες αν έχουν δραστηριότητες και ενδιαφέρονται έξω από το σπίτι».

Σε όλες τις χώρες αναζητούνται τρόποι φύλαξης και διαπαιδαγώγησης των μικρών παιδιών των εργαζόμενων μητέρων. Το δίκτυο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη Μέριμνα του παιδιού κατάρτισε πρόσφατα ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης μητέρων και φροντίδα μικρών παιδιών. Η πρωτοβουλία αυτή του Ευρωπαϊκού Δικτύου εμπειρογνομόνων για τη φύλαξη των παιδιών άρχισε να εφαρμόζεται εδώ και χρόνια στις Ευρωπαϊκές ώρες Δανία, Σκοτία, Γαλλία και Ιρλανδία με μεγάλη επιτυχία. Παρόμοιο πρόγραμμα κατάρτισης μητέρων για φροντίδα μικρών παιδιών ανέλαβε να οργανώσει και το Ελληνικό κέντρο Μέριμνας Οικογένειας και Παιδιού. Είναι αναγκαίο να επισημανθεί ότι α) τα παιδιά δεν είναι μόνο της μητέρας αλλά και του πατέρα, β) αν δεν υπάρχει σοβαρή κρατική μέριμνα, τα παιδιά δεν μπορούν να φυλαχτούν, πολύ περισσότερο ν' αναπτυχθούν και να εκπαιδευτούν σωστά.

Παρ' όλο που η γυναίκα πήρε μέρος, με την εργασία της, στην παραγωγή, παρ' όλο που απέκτησε δικαιώματα και εκπαιδεύεται καλύτερα, οι αδικίες σε βάρος της συνεχίζονται. Και η πρώτη και μεγαλύτερη είναι ότι φορτώθηκε τριπλά βάρη ως εργαζόμενη, μητέρα και νοικοκυρά, με επακόλουθο να μην της μείνει καθόλου ελεύθερος χρόνος για να μπορεί να διεκδικήσει το δικό της. Η ίδια η πραγματικότητα μας αναγκάζει να επαναλαμβάνουμε και να υπερτονίζουμε αυτή την αδικία.

3.3 Προστασία της μητρότητας και μέριμνα για το παιδί

Στη βιολογική έννοια της μητρότητας εξετάζεται το βιολογικό φαινόμενο από τη σύλληψη ως τη γέννηση και ίσως ως το τέλος του θηλασμού, όταν σταματά ο οργανισμός να αντιδρά στα φαινόμενα μέσα από τις ορμόνες. Σε ότι αφορά τη βιολογική πλευρά της μητρότητας μέχρι πριν από είκοσι περίπου χρόνια, η δημιουργία της βασιζόταν σε έναν και μοναδικό τρόπο : τη γονιμοποίηση του ωαρίου στη μήτρα της γυναίκας με φυσικές διαδικασίες και τη συνακόλουθη εγκυμοσύνη. Ήδη είναι δυνατή όχι μόνο η γονιμοποίηση του ωαρίου στη μήτρα της γυναίκας αλλά και η γονιμοποίηση σε δοκιμαστικό σωλήνα καθώς και η μεταφορά του εμβρύου και η εμφύτευση του σε άλλη μήτρα.

Νομικά ως μητρότητα νοείται η σύνδεση της γυναίκας με το συγκεκριμένο τέκνο με το φυσικό γεγονός της γέννησης και μόνο με αυτό το συγκεκριμένο πρόσωπο, με συγγένεια πρώτου βαθμού σε ευθεία γραμμή ως γονέας και τέκνο. Το γεγονός αυτό έχει ως απώτερες νομικές συνέπειες το δικαίωμα και την υποχρέωση της συγκεκριμένης μητέρας να ασκεί τη γονική μέριμνα στο παιδί αυτό σε όλη την ανηλικότητα, με όλο το περιεχόμενο του λειτουργήματος. Η σχέση αυτή παράγει ακόμη και μετά την ενηλικίωση αμφίδρομο δικαίωμα και υποχρέωση διατροφής, αμοιβαίο κληρονομικό δικαίωμα και δικαίωμα σε νόμιμη μοίρα. Η σχέση γονέα τέκνου μπορεί να δημιουργηθεί και με καθαρά νομικές διαδικασίες, την υιοθεσία, η οποία δημιουργεί για τα πρόσωπα ακριβώς τις ίδιες υποχρεώσεις και δικαιώματα με τη φυσική μητρότητα.

Ψυχολογικά η μητρότητα αφορά είτε την έγκυο γυναίκα είτε τη σχέση μητέρας και τέκνου ως διαπροσωπική σχέση, κοινωνικό φαινόμενο ή ιδεολογία. Ως ψυχική μητρότητα νοείται και αυτή που δημιουργείται με την υιοθεσία ή την ιατρικά βοηθούμενη γονιμοποίηση ανεξάρτητα από την προέλευση του γενετικού υλικού. Η δημιουργία μητρότητας με αυτούς τους τρόπους μπορεί να καλύψει ψυχικά την πλευρά της αγάπης που η μητέρα αισθάνεται ότι θέλει να δώσει σε ένα παιδί.

Κοινωνικά οι σχέσεις, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις από τη μητρότητα παραμένουν ίδια με όποιο τρόπο και αν δημιουργηθεί αυτή. (Παπαζήση, 1999. Πρακτικά ευρωπαϊκού συνεδρίου 9-10 Φεβ. 1996).

Συνάρτηση, όσο και στοιχείο του κοινωνικο - οικονομικού εκσυγχρονισμού, η νεωτερική απασχόληση των γυναικών και ιδιαίτερα των μητέρων επιτείνει την παρατηρούμενη στις σύγχρονες κοινωνίες διαφοροποίηση του γυναικείου ρόλου. Η διαφοροποίηση αυτή εμφανίζεται εντονότερη όσον αφορά τον μητρικό ρόλο και τις σχέσεις μητέρας παιδιού. Αντιθέτως, η μητρότητα δεν συνιστά μόνον το κύριο εμπόδιο για αμειβόμενη απασχόληση έξω από το σπίτι αλλά αποτελεί και καθοριστικό παράγοντα τόσο των ωρών εργασίας της γυναίκας όσο και της δυνατότητάς της αν προσαρμόζεται στις απαιτήσεις χρόνου και χώρου εργασίας.

Οι αλλαγές που παρατηρούνται στον μητρικό ρόλο συνδέονται με εκείνες που αφορούν τον ανδρικό. Οι αλλαγές και των δύο ρόλων ενισχύονται όσο και υπογραμμίζονται λόγω της αυξανόμενης ανάγκης ανακατανομής της εργασίας στα πλαίσια της συρρικνωμένης οικογενειακής ομάδας που πλέον συνιστά η συμβατική συζυγική οικογένεια, μια ανάγκη που ενισχύει η εξωοικιακή εργασία της συζύγου μητέρας. (Μουσουρού 1993).

Όπως υποστηρίζει η Καλέγρα (1985) το κράτος δεν ανυψώνει, δεν υπερασπίζεται και δεν ενισχύει την μητρότητα. Άρα όλα όσα λέγονται περί της προστασίας της μητρότητας θα παραμείνουν ως θεωρίες. Ακόμη υποστηρίζει ότι όχι μόνο δεν την υπερασπίζεται αλλά παρακινεί την εργαζόμενη γυναίκα να κάνει

έκτρωση, αφού επιβάλλει από τον όγδοο μήνα της κυοφορίας της την απομάκρυνση από την εργασία και την περικοπή των αποδοχών της στο ήμισυ.

Ο Βουτυράς (1981) επισημαίνει ότι η διεθνής σύσταση 123 το 1965 που αφορά της απασχόληση των γυναικών που έχει οικογενειακές υποχρεώσεις κάνει γνωστό το γεγονός ότι η Διεθνής Οργάνωση εργασίας διαπίστωσε πως οι γυναίκες εργάζονται έξω από το σπίτι τους σε συνεχώς αυξανόμενο αριθμό. Οι περισσότερες από αυτές αντιμετωπίζουν ειδικά προβλήματα, τα οποία προκύπτουν από την ανάγκη συμβιβασμού των διπλών τους υποχρεώσεων, επαγγελματικών και οικογενειακών. Πολλά από τα προβλήματα αυτά, τα οποία επηρεάζουν ιδιαίτερα τις δυνατότητες απασχόλησης των γυναικών με οικογενειακές υποχρεώσεις, αφορούν και τους υπόλοιπους εργαζόμενους. Έτσι τα προβλήματα αυτά αφορούν εξίσου και τις οικογένειές τους και την κοινωνία στο σύνολό τους. Για την επίλυση όμως των προβλημάτων αυτών προς το συμφέρον όλων, απαιτείται συνεχής κοινωνική προσαρμογή.

Κατά τη σύσταση οι αρμόδιες Αρχές θα πρέπει: α) να επιδιώκουν την εφαρμογή της κατάλληλης πολιτικής, προς τον σκοπό, όπως να παρέχεται η ευχέρεια στις εργαζόμενες γυναίκες με οικογενειακές υποχρεώσεις να ασκούν το δικαίωμά τους να εργάζονται χωρίς να είναι εκτεθειμένες σε διακρίσεις και β) να διευκολύνουν ή να εξασφαλίζουν τη σύσταση υπηρεσιών που θα βοηθούν τις γυναίκες αυτές στην αρμονική εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους.

Επίσης πρέπει να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα α) για την προσωπική εξέταση των προβλημάτων των εργαζομένων γυναικών με οικογενειακές υποχρεώσεις, ώστε να βοηθηθούν να ενταχθούν αποτελεσματικά και με ίδια δικαιώματα στον ενεργό πληθυσμό β) την διεξαγωγή και την ενθάρρυνση σχετικών ερευνών, για τη συλλογή πληροφοριών, στις οποίες και θα βασισθεί η λήψη των σχετικών αποφάσεων και μέτρα, γ) τη διαφώτιση του κοινού σχετικά με τα προβλήματα των γυναικών αυτών, ώστε να υπάρξει ανάπτυξη της κοινωνικής γνώμης.

Συνεπώς οι αρμόδιες αρχές πρέπει να παίρνουν κάθε κατάλληλο μέτρο για την εξυπηρέτηση των αναγκών από τις υπηρεσίες παιδικής μέριμνας. Έτσι θα πρέπει α) να ενθαρρύνουν και να διευκολύνουν την κατάρτιση προγραμμάτων μεθοδικής ανάπτυξης υπηρεσιών και εγκαταστάσεων παιδικής μέριμνας και β) να εξασφαλίσουν και να ενθαρρύνουν την οργάνωση σε επαρκή αριθμό και σε κατάλληλη βάση υπηρεσιών και εγκαταστάσεων που να παρέχουν μέριμνα σε παιδιά, με μικρή επιβάρυνση εν ανάγκη δωρεάν και να λειτουργούν με τρόπο ώστε να προσαρμόζονται και να ανταποκρίνονται στις ανάγκες παιδιών διαφορετικής ηλικίας και των εργαζόμενων γονέων. Οι αρμόδιες αρχές πρέπει να παρέχουν επαρκή εκπαίδευση ή να βοηθούν να παρέχεται η εκπαίδευση αυτή, σε διάφορα επίπεδα, στο αναγκαίο προσωπικό για τη λειτουργία των υπηρεσιών και εγκαταστάσεων παιδικής μέριμνας.

Για την ένταξη των γυναικών που έχουν οικογενειακές ευθύνες στο εργατικό δυναμικό με ίσους όρους προς τους άλλους εργαζόμενους και την διευκόλυνσή τους να αναλάβουν εργασία ή να την επαναλάβουν μετά από μακρά σχετικά απουσία, οι αρχές πρέπει να παίρνουν όλα τα αναγκαία μέτρα α) για την εξασφάλιση στις νέες κοπέλες γενικής εκπαίδευσής καθώς και επαγγελματικού προσανατολισμού και απαλλαγμένης κάθε διακρίσεως που να βασίζεται στο φύλο τους, β) την ενθάρρυνσή τους να επιτύχουν μια σοβαρή επαγγελματική ζωή, γ) να πείθουν τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς για την αναγκαιότητα του να δίνουν στις κοπέλες αυτές μια σταθερή επαγγελματική προπαρασκευή.

Τέλος επισημαίνει ότι η επάνοδος ή επανένταξη της γυναίκας στη μισθωτή εργασία μετά από διακοπή ετών, που παρατηρείται συνήθως, οφείλεται και στο ότι

αισθάνεται να βυθίζεται σε ένα είδος τέλματος, μετά το μέγαλωμα των παιδιών. Με το μέγαλωμα των παιδιών, εκείνο που χρειάζεται η οικογένεια είναι περισσότερα χρήματα για τις αυξημένες ανάγκες των παιδιών και λιγότερο η φροντίδα για τα παιδιά αυτά. Ακόμη θα πρέπει να σημειωθεί ότι η επανένταξη της γυναίκας στη μισθωτή εργασία δεν είναι χωρίς δυσκολίες. Δυσκολίες, οι οποίες υπάρχουν λόγω ηλικίας αλλά και λόγω μεταβολών στους όρους, τις συνθήκες και την ειδίκευση της εργασίας.

Όσον αφορά την προστασία της μητρότητας το εγχειρίδιο δικαιώματα και υποχρεώσεις εργαζόμενης γυναίκας της γενικής Γραμματείας Ισότητας των δύο φύλων 1985 αναφέρει ότι η αρνητική στάση ορισμένων εργοδοτών/τριών Απέναντι στην απασχόληση εγκύων γυναικών και μητέρων κάνουν τη μητρότητα ανασταλτικό παράγοντα στην επαγγελματική αποκατάσταση των γυναικών. Παράλληλα, η αντίληψη ότι για την αντιμετώπιση κάθε σοβαρό πρόβλημα το σχετικό με την τροφή των παιδιών η γυναίκα θα πρέπει να παραμελήσει η και να εγκαταλείψει την εργασία της, έχει σοβαρές συνέπειες στην επαγγελματική εξέλιξη των εργαζόμενων μητέρων.

Για την προστασία της μητρότητας και την εφαρμογή της αρχής της ισότητας των δύο φύλων στις εργασιακές σχέσεις έχουν ψηφιστεί ορισμένοι νόμοι, με σκοπό την εξαφάνιση κάθε διάκριση στην πρόσληψη, απασχόληση και απόλυση των εγκύων γυναικών και μητέρων.

Σχετικά με την πρόσληψη της εγκύου, ο όταν η γυναίκα είναι έγκυος και ψάχνει να βρει δουλειά θα πρέπει να γνωρίζει ότι απαγορεύεται να αρνηθούν να την προσλάβουν επειδή είναι έγκυος. Στο βαθμό που ο/η εργοδότης/τρια δηλώσει ότι ο μόνος λόγος άρνησης πρόσληψη εγκύου είναι η εγκυμοσύνη της, παραβαίνει το νόμο και η έγκυος έχει το δικαίωμα να τον/την καταγγείλει στην Επιθεώρηση Εργασίας. Σε περίπτωση που δεν ειπωθεί ξεκάθαρα, αλλά υπάρχει βάσιμη υποψία ότι η κατάσταση εγκύου είναι ο λόγος που αρνείται να την προσλάβει, τότε είναι σκόπιμο η ενδιαφερόμενη να συμβουλευθεί την επιθεώρηση εργασίας, τη συνδικαλιστική της οργάνωση ή τη Νομαρχιακή Επιτροπή Ισότητας της περιφέρειας της, για το τι μπορεί να κάνει.

Για την απόλυση της εγκύου, αναφέρει ότι κάθε απόλυση που γίνεται στο διάστημα της κυοφορίας και εφόσον ο/η οι εργοδότης/τρια γνωρίζει την εγκυμοσύνη της είναι άκυρη. Για το χαρακτηρισμό της απόλυσης σαν άκυρης, δεν έχει καμία σημασία αν ο/η εργοδότης/τρια έμαθε από την έγκυο ή από τρίτους για την εγκυμοσύνη της, αλλά αρκεί το γεγονός ότι το ήξερε.

Οι μόνες περιπτώσεις που έχει δικαίωμα να την απολύσει είναι, όταν εργάζεται με σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου και η σύμβαση λήξει το διάστημα της κυοφορίας και όταν υπάρχει κάποιος σπουδαίος λόγος. Για το πότε ο λόγος απόλυσης μπορεί να χαρακτηρισθεί σαν σπουδαίος, είναι σκόπιμο να συμβουλευτεί την επιθεώρηση εργασίας ή την συνδικαλιστική της οργάνωση. Σε καμία περίπτωση όμως δεν αποτελεί σπουδαίο λόγο ο ισχυρισμός του/της εργοδότη/τριας ότι την απολύει επειδή λόγω της εγκυμοσύνης έχει μειωθεί αποδοτικότητα της στη δουλειά. Συνεπώς κάθε απόλυση για αυτό το λόγο, είναι άκυρη.

Όσον αφορά τις άδειες της μητρότητας κάθε εργαζόμενη έχει δικαίωμα να πάρει άδεια κυοφορίας, δηλαδή να απουσιάσει από την εργασία της πριν και μετά τον τοκετό. Η διάρκεια της άδειας αυτής για όλες τις εργαζόμενες με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορίζεται σε δέκα τέσσερις εβδομάδες, από τις οποίες οι επτά πρέπει να παίρνονται πριν από την πιθανή ημερομηνία τοκετού κι επτά μετά από αυτόν. Η μόνη προϋπόθεση για να πάρει είναι να προσκομισθεί στον/στην εργοδότη/τρια ένα πιστοποιητικό γιατρού που να αναφέρει την πιθανή ημερομηνία του τοκετού.

Ακόμη παρέχεται άδεια θηλασμού για ανταποκριθεί η μητέρα στις αυξανόμενες φροντίδες που το παιδί χρειάζεται το πρώτο χρονικό διάστημα μετά τον τοκετό, η μητέρα έχει το δικαίωμα να μειώσει το ωράριο εργασίας της κατά μια ώρα. Το δικαίωμα αυτό το έχει διάστημα ενός χρόνου από την ημέρα τοκετού. Έτσι η μητέρα μπορεί ή να πηγαίνει στην εργασία της μια ώρα αργότερα ή να φεύγει μια ώρα νωρίτερα.

Όσον αφορά τα επιδόματα μητρότητας αναφέρει ότι κατά το διάστημα της άδειας κυοφορίας, η εργαζόμενη δικαιούται ορισμένες αποδοχές, το ύψος των οποίων εξαρτάται απ' το αν είναι ασφαλισμένη ή όχι κι απ' το αν προβλέπονται επιδόματα μητρότητας από τον ασφαλιστικό οργανισμό στον οποίο είναι ασφαλισμένη. Το επίδομα μητρότητας δίνεται από το Ι.Κ.Α., από τον εργοδότη, από τον Ο.Α.Ε.Δ. και ακόμη δίνεται εφάπαξ επίδομα τοκετού από το Ι.Κ.Α.

Επίσης λόγω της μητρότητας δίνονται άδειες για την ανατροφή και επιμέλεια των παιδιών. Δίνονται γονικές άδειες ανατροφής και στους δύο γονείς, προκειμένου να αντιμετωπίσουν κάθε σοβαρό πρόβλημα σχετικό με ανατροφή των παιδιών τους. Η διάρκεια της άδειας αυτής είναι τρεις μήνες για κάθε γονέα, δηλαδή έχει δικαίωμα ο ένας γονέας να πάρει 3 μήνες και 3 μήνες άλλος γονέας, ανεξάρτητα απ' το αν εργάζονται στην ίδια επιχείρηση ή σε διαφορετική.

Δίνονται, ακόμη άδειες απουσίας που σημαίνει ότι οι γονείς έχουν δικαίωμα να ζητήσουν άδεια από την εργασία τους για να παρακολουθήσουν τη σχολική δραστηριότητα των παιδιών τους.

Τέλος οι γονείς οι οποίοι έχουν παιδιά με σωματική ή πνευματική αναπηρία μπορούν να έχουν μειωμένο ωράριο στην εργασία τους, έτσι ώστε να μπορούν να φροντίζουν το ανάπηρο παιδί τους. Η μείωση του ωραρίου που μπορεί να ζητηθεί από το γονέα είναι ίση με μια ώρα την ημέρα. Ο γονέας δεν έχει δικαίωμα να πληρώνεται για την ώρα που δε θα δουλεύει. Σε περίπτωση που θέλει να αρχίσει ξανά να εργάζεται με κανονικό ωράριο, μπορεί να ξανακάνει αίτηση στον εργοδότη και εφόσον υπάρχει κενή θέση είναι υποχρεωμένος να δεχθεί την αίτηση του.

Όπως ισχυρίζεται η Δαράκη (1995) τα κοινά προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα όλες οι εργαζόμενες γυναίκες : απαιτούν από την πολιτεία να εφαρμοστούν μέτρα που με τις ανακουφίζουν, όπως βρεφονηπιακοί σταθμοί, εστιατόρια, πλυντήρια, καθαριστήρια, υπηρεσίες συντήρησης νοικοκυριών. Εδώ θα προσθέταμε ότι και αν ακόμα δημιουργηθεί ένα τέτοιο καθεστώς που θα τα παρέχει όλα αυτά, πάντα θα μένουν ορισμένα οικογενειακά και οικιακά καθήκοντα που κάποιος θα πρέπει να τα εκτελεί. Πιο λογικό και πιο δημοκρατικό είναι η ευθύνη για τη διαβίωση μέσα στην οικογένεια να κατανέμεται ανάμεσα στους δύο συζύγους. Εξευτελισμός δεν είναι κανείς μια οποιαδήποτε δουλειά, που να είναι ανάγκη να γίνει, γιατί απ αυτήν εξαρτάται η υγεία και η καλή ζωή όλης της οικογένειας, αλλά να δέχεσαι να την κάνει προς όφελος σου κάποιος άλλος, στη θέση σου. Και αυτός ο άλλος να είναι πάντα μόνο η εργαζόμενη, η κουρασμένη μάνα και σύζυγος.

Κατά την άποψη της Τάκαρη (1984) οι εργαζόμενες γυναίκες, επειδή δεν έχουν όσο χρόνο θα επιθυμούσαν να έχουν για να ασχοληθούν με τα παιδιά τους λόγω της εργασίας τους επιθυμούν να υπάρχουν οι κατάλληλες υποδομές από το κράτος, οι οποίες θα τις βοηθήσουν να αντεπεξέλθουν στις ανάγκες των παιδιών τους. Το κράτος όμως δεν παρέχει αρκετούς παιδικούς σταθμούς για να αναλάβουν τα παιδιά των εργαζομένων τις ώρες που εκείνοι είναι απασχολημένοι.

Σύμφωνα με την (Μουσούρου 1993) οι γονείς, οι οποίοι εργάζονται και οι δύο σε μια οικογένεια, ανησυχούν πολύ για τις κοινωνικό - ψυχολογικές επιπτώσεις που μπορεί να έχει Στα παιδιά τους η πολύωρη απουσία τους λόγω της εργασίας τους. Όπως επίσης ανησυχούν και για τη φύλαξη των παιδιών τους, κι αυτό γιατί τα τοπικά

δίκτυα παροχής υπηρεσιών φροντίδας και φύλαξης είναι ανεπαρκή προς την έκταση, δεν έχουν την ποικιλία και την ελαστικότητα που απαιτούν οι καιροί και είναι ιδιαίτερα χαμηλής ποιότητας. Στο σχήμα της οικογένειας είναι ιδιαίτερα αισθητός ο βαθμός στον οποίο η κοινωνία αλλά και η πολιτεία στηρίζονται στην πλήρη απασχόληση της γυναίκας στη φροντίδα και προστασία των παιδιών της οικογένειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ Η ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΚΙΝΗΜΑ;

4.1 Φεμινισμός

Η Ντέιβις (1984) αναφέρει ότι οι γυναίκες αρχικά υποστήριζαν το κίνημα για την κατάργηση της δουλείας και υπερασπίστηκαν την υπόθεση των σκλάβων. Καθώς οι λευκές γυναίκες εργαζόταν στο κίνημα κατά της δουλείας μάθαιναν τη φύση της ανθρώπινης καταπίεσης και στην πορεία πήραν επίσης και σημαντικότερα μαθήματα για τη δική τους υποδούλωση. Διεκδικώντας το δικαίωμά τους να αντιταχθούν στη δουλεία, διαμαρτυρόταν άλλοτε αποκάλυπτα και άλλοτε συγκαλυμμένα - και για το δικό τους αποκλεισμό από τον πολιτικό στίβο. Μπορεί να μην γνώριζαν πως να προβάλλουν συλλογικά τα δικά τους παράπονα, ωστόσο μπορούσαν τουλάχιστον υποστηρίξουν την υπόθεση ενός λαού που ήταν κι αυτός καταπιεσμένος.

Ακόμη οι γυναίκες αντιστεκόταν σε μια καταπίεση που είχε μια κάποια ομοιότητα με την καταπίεση που υφίσταντο οι ίδιες. Επιπλέον μέσα στο κίνημα κατά της δουλείας έμαθα να αμφισβητούν την αντρική υπεροχή. Ανακάλυψαν ότι οι αντιλήψεις για αντρική υπεροχή που φαινόταν αμετάθετες μέσα στα πλαίσια του γάμου τους, μπορούσαν να αμφισβητηθούν και να καταπολεμηθούν στο πεδίο της πολιτικής πάλης. Οι γυναίκες προχώρησαν κι εκείνες στον αγώνα αυτόν, κατανοώντας ότι δική τους καταπίεση τρεφόταν και διαιωνιζόταν από τη συνεχιζόμενη ύπαρξη του δουλοκτητικού συστήματος.

Στη διάρκεια της δεκαετίας του '30 οι γυναίκες νοικοκυρές και εργάτριες πήραν ενεργά μέρος το κίνημα για την κατάργηση της δουλείας. Οι εργάτριες πρόσφεραν χρήματα από τους ισχνούς μισθούς τους κι οργάνωναν αγορές για να βρεθούν και άλλα κονδύλια, ενώ οι μικροαστές, υποκινούσαν και οργάνωναν την αντίδουλοκτητική εκστρατεία.

Όλη αυτή η συμμετοχή των γυναικών στον αγώνα κατά της δουλείας, υπήρχε γιατί είχαν αιτίες να προσομοιάσουν τους εαυτούς τους με τους σκλάβους. Παρ'όλο που τυπικά ήταν ελεύθερες, οι συνθήκες δουλειάς τους και τα χαμηλά μεροκάματα ήταν τόσο εκμεταλλευτικά, που προκαλούσαν αυτόματα τη σύγκριση με τη δουλεία.

Οι γυναίκες οι οποίες αγωνίστηκαν για την κατάργηση της δουλείας, προσέφεραν όφελος στο γυναικείο κίνημα και αυτό γιατί συγκέντρωσαν ανεκτίμητη πολιτική πείρα, όπου χωρίς αυτή δεν θα είχαν κατορθώσει να οργανώσουν αποτελεσματικά, περίπου μια δεκαετία αργότερα την εκστρατεία για τα δικαιώματα της γυναίκας. Οι γυναίκες ανέπτυξαν το ταλέντο της εξεύρεσης χρηματικών πόρων, έμαθαν να διανέμουν έντυπα, να οργανώνουν συνεδριάσεις και μερικές μάλιστα απ αυτές έγιναν και δεινές δημόσιες ομιλήτριες. Το κυριότερο έμαθαν να χρησιμοποιούν αποτελεσματικά τη συλλογή υπογραφών, μια μέθοδο που επρόκειτο να γίνει το κεντρικό τακτικό όπλο στον αγώνα για τα δικαιώματα της γυναίκας. Καθώς οι γυναίκες συγκέντρωσαν υπογραφές κατά της δουλείας, ήταν αναγκασμένες ταυτόχρονα να αγωνίζονται για το δικό τους δικαίωμα να ασχολούνται με την πολιτική δράση.

Η Θεοδωρόπουλου (1985) προσπάθησε να εξετάσει όσο πιο αντικειμενικά μπορεί τη θέση του φεμινισμού, όπως την παρουσίασε το συνέδριο που έγινε το καλοκαίρι του 1985 στο Παρίσι. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι η αδιαφορία, η οποία υπήρχε σε αρκετό μέρος του γυναικείου πληθυσμού, κατόρθωσε να ταραχθεί από το

συνέδριο του Παρισιού και να συγκεντρωθεί η προσοχή και το ενδιαφέρον από μεγάλο μέρος του κοινού και έπειτα να έχει για αρκετό καιρό απήχηση σε πολλούς κύκλους και σε διάφορα κοινωνικά στρώματα. Ακόμη σημαντικό είναι να καταπολεμηθεί η ενεργητική ή θεληματική αδιαφορία των αντρών και προπάντων των κυβερνήσεων.

Όλη εργασία των διαφόρων επιτροπών, που είχαν αναλάβει να μελετήσουν τα διάφορα θέματα του συνεδρίου, είχε κατά βάση τη μεταρρύθμιση της νομοθεσίας σύμφωνα με τις απόψεις του φεμινισμού. Τα θέματα αυτά ήταν: α) η θέση της ανύπαντρης μητέρας και του παιδιού της, β) ίσο μέτρο ηθικής και καταπολέμηση της σωματεμπορίας γυναικών και παιδιών, γ) ίσες ώρες εργασίας, δ) οικογενειακά επιδόματα, και ε) υπηκοότητα της παντρεμένης γυναίκας.

Επίσης γίνεται λόγος σχετικά με το γεγονός, ότι το κύριο σημείο που χωρίζει τις γυναίκες σε δύο στρατόπεδα, ακόμα και τις χειραφετημένες, είναι το ζήτημα της προστατευτικής νομοθεσίας για την εργαζόμενη γυναίκα. Η προστασία της μητρότητας είναι η μόνη μορφή προστατευτικής νομοθεσίας, την οποία δέχονται όλες, αντικρίζοντάς την σαν προστασία του παιδιού, που έχει υποχρέωση η πολιτεία να του εξασφαλίζει τις καλύτερες υγιεινές συνθήκες την εποχή που θα γεννηθεί. Αυτό, το οποίο απασχόλησε λιγότερο το συνέδριο, ήταν το ζήτημα της ψήφου κι' αυτό γιατί δεν υπάρχει πια έδαφος για συζήτηση σχετικά μ' αυτό το θέμα, αφού τα περισσότερα κράτη έχουν δώσει όλα τα πολιτικά δικαιώματα στη γυναίκα και εκείνα που δεν τα έχουν δώσει θα ακολουθήσουν αργά ή γρήγορα αναπόφευκτα.

Από το συνέδριο του Παρισιού έγιναν φανερά τα παρακάτω:

α) Ότι η Διεθνή Ένωση για τη γυναικεία ψήφο χωρίς να ανήκει σε κανένα πολιτικό κόμμα, αντιπροσωπεύει τη σημερινή αστική οργάνωση της κοινωνίας και σαν τέτοια πρέπει να αντικρίζεται και να κρίνεται. Κινείται μέσα στο πλαίσιο μιας αστικής δημοκρατίας, αποτελείται από εθνικά τμήματα, που κι' αυτά έχουν τον ίδιο χαρακτήρα, αλλά λίγο πιο συντηρητικά, πιο προοδευτικά, δημιουργώντας έτσι μέσα στη Δ.Ε. μια σύγκρουση ιδεών, που την σπρώχνει όλο και πιο αριστερά.

β) Ότι ο φεμινισμός δεν περιορίζεται στη Δ.Ε. και ότι δεν μπορεί σήμερα να χαρακτηριστεί σαν κίνητρο επαναστατικό γιατί τον βρίσκουμε τόσο στις συντηρητικότερες διεθνικές γυναικείες οργανώσεις, όσο και στις πιο επαναστατικές, επομένως πέφτει κάθε δικαιολογία των εχθρών του, που τον καταπολεμούν για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας ο καθένας διαφορετικός.

γ) Ότι το φεμινιστικό κίνημα, που έχει για κέντρο του και κύριο σκοπό του την πολιτική, οικονομική και κοινωνική χειραφέτηση της γυναίκας, είναι μια παγκόσμια πραγματικότητα, όσο κι αν είναι αλλού περισσότερο, αλλά λιγότερο συνειδητό και οργανωμένο ανάλογα με την πνευματική και κοινωνική εξέλιξη κάθε χώρας και ότι κανένα από τα μέσα, που μεταχειρίζονται για να σταματήσουν, δεν είχε ποτέ και πουθενά κανένα άλλο αποτέλεσμα παρά να επιβραδύνει την εξέλιξή του, ποτέ όμως να το καταπνίξει.

δ) Ότι, το αποτέλεσμα της ψυχικής απολύτρωσης στη χειραφετημένη γυναίκα είναι φανερά και σε τούτη ακόμα τη γενιά, όπως φάνηκε καθαρά στο συνέδριο.

ε) Ότι το ωρίμασμα των ιδεών και η πρόοδος προς μια κατεύθυνση αριστερότερη είναι φανερή σε όσους παρακολούθησαν και τα προηγούμενα συνέδρια, όσο κι αν είναι ακόμα αρκετά δυνατή η αντίδραση των συντηρητικών στοιχείων.

στ) Ότι η χειραφέτηση της γυναίκας, αντί να την κάνει να περιορίζεται εγωιστικά στα δικά της συμφέροντα, πλαταίνει τον ψυχικό της ορίζοντα και ξυπνά το ενδιαφέρον της για όλα τα ζωτικότερα κοινωνικά ζητήματα.

Όσον αφορά τον φεμινισμό η Δίπλα- Μαλάμου (1985) υποστηρίζει ότι η απόκτηση της ψήφου είναι δύναμη, η οποία βοηθάει τις γυναίκες να πετύχουν πράγματα που ενδιαφέρουν, που ενισχύουν και εξυψώνουν τη γυναίκα. Κι' αυτό γιατί η ψηφοφορία δεν είναι εκδήλωση ανδροπρεπισμού, αλλά δικαίωμα. Είναι το μέσον με το οποίο, η γυναίκα μπορεί να καλυτερέψει τη θέση της χωρίς παρακάλια και εξευτελισμούς. Με τη δύναμη της ψήφου οι γυναίκες μπορούν να πραγματοποιήσουν μια μόρφωση αληθινή από την έλλειψη της οποίας πηγάζουν οι αδυναμίες, οι οποίες υπάρχουν στη γυναίκα. Μόρφωση που να οπλίζει και να ετοιμάζει για οποιαδήποτε σταδιοδρομία, να μπορούν να ζητήσουν να ανοιχτούν πόρτες δουλειάς που τους είναι κλειστές από μια πρόληψη, να ζητήσουν μια δίκαιη ανάλογη αμοιβή της εργασίας τους. Έτσι ακολουθούν πολλά και ποικίλα ζητήματα παραμορφωμένα εις βάρος της Ελληνίδας, που μια αδικία διαρκής την παραλαμβάνει από την ώρα που γεννιέται, ζει μαζί της, την μειώνει, δεν αφήνει τον χαρακτήρα της να αναπτυχθεί που σιγά -σιγά γεννά μια κρυφή έχθρα ενάντια στο ανδρικό φύλο.

Η ανισότητα των φύλων είναι ένα από τα φανερά χαρακτηριστικά του καπιταλισμού και γενικότερα της ταξικής κοινωνίας. Οι άνδρες είναι τα αφεντικά της οικονομικής, πολιτιστικής, πολιτικής και διανοητικής ζωής, ενώ οι γυναίκες παίζουν ένα δευτερεύοντα υποτακτικό ρόλο. Μόνο τώρα τελευταία οι γυναίκες έχουν βγει από τις κουζίνες τους κι έχουν αρχίσει να προκαλούν το ανδρικό μονοπώλιο. Αλλά η ουσιαστική ανισότητα συνεχίζει να υπάρχει.

Έτσι έχουν διαδοθεί ορισμένοι λανθασμένοι ισχυρισμοί σχετικά με την κοινωνική ανωτερότητα του ανδρικού γένους. Πολύ συχνά έχουμε να αντιμετωπίσουμε το μόνιμο αξίωμα ότι οι άνδρες είναι κοινωνικά ανώτεροι επειδή είναι από τη φύση τους ανώτεροι. Σύμφωνα μ' αυτό το μύθο η ανδρική ανωτερότητα δεν είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο σε κάποιο ιδιαίτερο στάδιο της ιστορίας αλλά ένας φυσικός νόμος. Υποτίθεται ότι οι άνδρες είναι προικισμένοι από τη φύση με περισσότερη φυσική δύναμη και νοητικές ικανότητες. Για να υποστηριχτεί αυτή η αντίληψη έχει διαδοθεί ένας αντίστοιχος μύθος για τις γυναίκες. Έχουμε να αντιμετωπίσουμε ένα εξίσου αμετάβλητο αξίωμα που λέει ότι οι γυναίκες είναι κοινωνικά κατώτερες επειδή είναι από τη φύση τους κατώτερες από τους άνδρες. Υποτίθεται ότι η φύση έχει καταδικάσει το θηλυκό γένος σε κατώτερη θέση επειδή είναι μητέρες.

Αυτό είναι μια διαστρέβλωση της φυσικής και κοινωνικής ιστορίας. Εκείνη που έβαλε τις γυναίκες σε κατώτερη μοίρα και εξύψωσε τους άνδρες δεν είναι η φύση αλλά η ταξική κοινωνία. Οι άνδρες κέρδισαν την κοινωνική τους ανωτερότητα με πάλη ενάντια στις γυναίκες. Αλλά αυτή η σεξουαλική πάλη συμβαδίζει με μία μεγάλη κοινωνική πάλη την αλλαγή από την πρωτόγονη κοινωνία και την εγκαθίδρυση της ταξικής κοινωνίας. Η κατώτεροτητα των γυναικών είναι προϊόν κοινωνικού συστήματος που έχει παράγει και θρέψει αμέτρητες άλλες ανισότητες, διακρίσεις και εξευτελισμούς. Αλλά αυτή η κοινωνική ιστορία έχει καλυφθεί πίσω από το μύθο ότι οι γυναίκες είναι από τη φύση τους κατώτερες από τους άνδρες.

Δεν είναι η φύση, αλλά η ταξική κοινωνία, που έκλεψε από τις γυναίκες το δικαίωμά τους να συμμετέχουν στις ανώτερες λειτουργίες της κοινωνίας. Αυτή έδωσε έμφαση στις ζωώδεις λειτουργίες της μητρότητας. Κι' αυτή η απάτη διαιωνίστηκε με τη βοήθεια ενός διπλού μύθου. Από την μία παρουσιάζεται η μητρότητα σαν μια συμφορά που προέρχεται από τα μητρικά όργανα των γυναικών. Μαζί μ' αυτό τον χοντροκομμένο υλισμό η μητρότητα παρουσιάζεται σαν να είναι κάτι το μυστικιστικό. Για να προηγηθούν οι γυναίκες για τη θέση δεύτερης κατηγορίας πολίτη, οι μητέρες έχουν θεοποιηθεί, έχουν περιβληθεί με φωτοστέφανα κι έχουν ευλογηθεί με ειδικά «ένστικτα» συναισθήματα και γνώσεις, πέρα από την

κατανόησης των ανδρών. Η θεοποίηση και ο υποβιβασμός είναι απλώς δύο πλευρές του ίδιου νομίσματος. Η ταξική κοινωνία αφαιρεί από τις γυναίκες τα κοινωνικά δικαιώματα.

Η ταξική κοινωνία δεν υπήρχε πάντα, αλλά μόνον εδώ και μερικές χιλιάδες χρόνια. Οι άνδρες δεν ήταν πάντα το ανώτερο φύλο, γιατί δεν ήταν πάντα οι βιομηχανικοί, διανοητικοί και πολιτιστικοί αρχηγοί. Τελείως το αντίθετο μάλιστα. Στην πρωτόγονη κοινωνία όπου οι γυναίκες ούτε θεοποιούντουσαν ούτε υποβιβάζοντουσαν, εκείνοι που ήταν οι κοινωνικοί και πολιτιστικοί αρχηγοί ήταν οι γυναίκες.

Η πρωτόγονη κοινωνία ήταν οργανωμένη σαν μητριαρχία που, όπως υποδηλώνει και το όνομά της, ήταν ένα σύστημα που αρχηγοί και οργανωτές ήταν οι γυναίκες κι όχι οι άνδρες. Αλλά η διαφορά ανάμεσα στα δύο κοινωνικά συστήματα δεν βρίσκεται μόνο στην αντιστροφή του ηγετικού ρόλου των δύο φύλων. Η ηγεσία των γυναικών στην πρωτόγονη κοινωνία δεν βασιζόταν στον παραμερισμό των ανδρών. Αντίθετα μάλιστα, η πρωτόγονη κοινωνία δεν γνώριζε καμία ανισότητα, κατωτερότητα ή διάκριση. Στην πρωτόγονη κοινωνία τα φύλα ήταν εντελώς ίσα. Με την αρχηγία των γυναικών οι άνδρες πέρασαν από μια πιο καθυστερημένη κατάσταση σε έναν ανώτερο κοινωνικό και πολιτιστικό ρόλο.

Σ' αυτήν την αρχική κοινωνία η μητρότητα αντί αν είναι μια συμφορά ή ένα έμβλημα κατωτερότητας, θεωρούνταν σαν ένα μεγάλο δώρο της φύσης. Η μητρότητα περιέβαλε τις γυναίκες με δύναμη και κύρος για πολλούς λόγους. (Πριν 1980)

Σύμφωνα με την Καλκάνη (1989) ο αγώνας των γυναικών της χώρας μας ξεκίνησε, όπως κι αλλού, από τη διεκδίκηση του δικαιώματος στη μόρφωση και αργότερα στη δουλειά. Στις μέρες μας επεκτάθηκε στη διεκδίκηση της ισότητας με τον άνδρα απόλαυσης όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σήμερα ο αγώνας αυτός περνάει σε μια νέα φάση. Οι γυναίκες διεκδικούν την ισότητα απόλαυσης κάθε δικαιώματος, αρνούνται όμως να δεχτούν σαν όρο για την απόλαυση αυτή την προσαρμογή τους στην ανδροκρατική άποψη για τη ζωή. Μέσα από τη στάση τους γίνεται φανερό η σταθερή τους απόφαση να μην ενταχθούν σε κάθε ανταγωνιστική κοινωνία, όπου η ζωή ανδρών και γυναικών χειραγωγείται και οργανώνεται σύμφωνα με τις ανάγκες και τις προτεραιότητες της οικονομίας, ενώ αντίθετα θα έπρεπε αυτή να προσαρμόζεται και να υπηρετεί τη ζωή των άλλων ανθρώπων.

Ο φεμινισμός σήμερα δεν αρκείται σε μια κοινωνία ισότιμων πολιτών. Απαιτεί αλλαγή ολόκληρης της οργάνωσης της κοινωνικής ζωής και των θεσμών της με τέτοιο τρόπο, ώστε να κυριαρχούν σε κάθε έκφραση της ζωής οι χαμένες ανθρώπινες αξίες.

Όλο και περισσότερες γυναίκες στον τόπο μας, αλλάζοντας στάση απέναντι στη ζωή, αποκτούν χωρίς να το συνειδητοποιούν φεμινιστική συνείδηση. Κάτω όμως από την αντιφεμινιστική στάση του κοινωνικού συνόλου και την πρόσφατη αναζωπύρωση της απορρίπτουν κι αυτές με πάθος ότι αποκαλείται φεμινιστικό. Στην καλύτερη περίπτωση απαιτούν με εμπάθεια από τις στρατευμένες αγωνίστριες περισσότερη και πιο αποτελεσματική δράση, χωρίς ποτέ να ομολογούν πως το γυναικείο κίνημα τις εκπροσωπεί και τις εκφράζει. Με συνέπεια να εμποδίζεται για το λόγο αυτό στις μέρες μας το δυνάμωμα του φεμινιστικού κινήματος.

Επίσης αναφέρει ότι για να ωριμάσει συνειδητά μια ολοκληρωμένη φεμινιστική άποψη για τη ζωή και την οργάνωσή της, πρέπει μέσα από τις ίδιες σημερινές γυναίκες, να ξεπηδήσει πέρα από την αμφισβήτηση και την ατομική και αυθόρμητη αντίδραση και η αποδοχή μιας ολοκληρωμένης φεμινιστικής θέσης και θεωρίας.

Όπως ισχυρίζεται η Αβραμίδου (1988) το πρώτο ουσιαστικό φεμινιστικό κίνημα, διότι κατά καιρούς εμφανίστηκαν πολλά αλλά διαφορετικής μορφής κινήματα, αρχίζουν στα μέσα του 18^{ου} αιώνα στο Παρίσι, όπου η γυναίκα, κυρίως των ανωτέρων τάξεων βρίσκεται στο κέντρο των συζητήσεων. Η εξυπνάδα και η ευστροφία του πνεύματος της ξαφνιάζει τους άνδρες, που μέχρι τότε τη θεωρούσαν κατώτερη πνευματικά. Η διαπίστωση ότι η γυναίκα μπορεί να είναι το ίδιο έξυπνη με έναν άνδρα, όταν τις δοθούν οι ίδιες ευκαιρίες μόρφωσης, τους ενοχλεί και τους χωρίζει ανάλογα με τις δικές τους φοβίες και αβεβαιότητες σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα που υποστηρίζουν ή απορρίπτουν την ισότητα μεταξύ των δύο φύλων.

Τη θεωρία για τη χειραφέτηση της γυναίκας αναπτύσσουν και προωθούν κυρίως γυναίκες των γραμμάτων της μεσαίας τάξης με την υποστήριξη προοδευτικών ανδρών, φιλοσόφων και συγγραφέων. Στην προώθηση της συμβάλλουν και οι δημοκρατικές τάσεις του 18^{ου} αιώνα, που ευνοούν την ισότητα και την θεωρούν σαν δίκαιο αίτημα της γυναίκας.

Η Γαλλική Επανάσταση πάνω στην οποία οι γυναίκες στήριξαν τις ελπίδες τους για δικαιοσύνη και ισότητα και στην οποία αγωνίστηκαν, όπως και οι άνδρες, με το ίδιο θάρρος, τόλμη και αυτοθυσία τις πρόδωσε. Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου περιλαμβάνει ελάχιστες μεταρρυθμίσεις σ' ότι αφορά τη διαφοροποίηση της θέσης της γυναίκας. Οι γυναίκες αγανακτούν, την καταγγέλλουν δημόσια και ζητούν νέα διακήρυξη για τα δικαιώματα της γυναίκας. Όμως η πρώτη προσπάθεια για πυροδότηση του κινήματος για τα δικαιώματα της γυναίκας διαλύεται.

Η δεύτερη σοβαρή προσπάθεια για διεκδίκηση δικαιωμάτων της γυναίκας ξεκινάει σχεδόν ταυτόχρονα σ' όλο τον κόσμο στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και είναι στενά συνδεδεμένη με διεκδίκηση εκπαιδευτικών και πολιτικών δικαιωμάτων. Μέσα από τους αγώνες για την απελευθέρωση των σκλάβων, τη διεκδίκηση πολιτικών δικαιωμάτων, τη γενίκευση της ψήφου και την καλύτερευση συνθηκών εργασίας, όπου η γυναίκα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, συνειδητοποιεί ξαφνικά και τη δική της δουλειά και αρχίζει να διεκδικεί δικαιώματα για να βελτιώσει και τη δική της θέση.

Η λέξη φεμινισμός προέρχεται από την λατινική λέξη femina, γυναίκα, εμφανίζεται και χρησιμοποιείται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, αλλά δεν χρησιμοποιείται από το γυναικείο κίνημα παρά μόνο το 1892 για να δώσει όνομα στο συνέδριο που οργανώνεται στις 27 Απριλίου στο Παρίσι, το «Φεμινιστικό Συνέδριο». Τη λέξη φεμινισμό συναντούμε άλλη μια φορά λίγα χρόνια αργότερα, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Έκτοτε τη βλέπουμε να χρησιμοποιείται συχνότερα, να ταυτίζεται με τον αγώνα για τα δικαιώματα της γυναίκας και τελικά να δίνει το όνομά της στο πολυσυζητημένο αλλά και παρεξηγημένο παγκόσμιο κίνημα που εξαπλώνεται κατά καιρούς σ' όλες τις γωνιές του πλανήτη μας.

Στην πραγματικότητα όμως ο φεμινισμός είναι μια φιλοσοφική κοινωνικό-πολιτική θεωρία, που υποστηρίζει την αντιμετώπιση των δύο φύλων σ' όλους τους τομείς και εκδηλώσεις της κοινωνίας. Η θεωρία του φεμινισμού, που ξεκίνησε μέσα από τη γυναικεία καταπίεση εξελίχθηκε, αναπτύχθηκε, εμπλουτίστηκε με νέες ιδέες και κατάληξε σε μία πολιτική κοσμοθεωρία που περιλαμβάνει σήμερα όλες τις πτυχές της ανθρώπινης ζωής.

Το κίνημα που την προωθεί αποσκοπεί στο να ευαισθητοποιήσει τους ανθρώπους για την καταπίεση που υφίστανται από τους πατριαρχικούς θεσμούς και να τους κινητοποιήσει για να αγωνιστούν για την κατάργηση όλων εκείνων των φραγμών που τους εμποδίζουν να εξελιχθούν και να ολοκληρωθούν σαν άτομα. Σε κάθε βήμα του το κίνημα βρίσκεται αντιμέτωπο με την εξουσία και τους

συντηρητικούς αντιδραστικούς, που με τη βοήθεια των μέσων επικοινωνίας που τα ελέγχουν, καταβάλουν κάθε προσπάθεια να ανακάμψουν την πορεία του, για να μειώσουν και να διαστρεβλώσουν τους σκοπούς του, να γελοιοποιήσουν τον αγώνα και να τον υποβιβάσουν στο επίπεδο του αισχρού, να διασπάσουν τις γυναίκες και να αποθαρρύνουν ακόμα και τους πιο ένθερμους υποστηρικτές του, να ταυτίζονται μαζί του, από το φόβο της κοινωνικής απόρριψης.

Η άδικη αντεπίθεσή τους, απορρέει από το φόβο τους για τη δύναμή του αλλά κυρίως από την αλλαγή που θα επιφέρει και που απειλεί άμεσα τη δική τους θέση και συμφέροντα. Είναι λοιπόν φυσικό, κάτω από το φόβο της απώλειας της εξουσίας τους να αρνούνται να εξετάζουν το θέμα με σοβαρότητα, να αποφεύγουν να αγγίζουν την ουσία του και να αρνούνται να βλέπουν ότι οι ανδρικοί θεσμοί που επιβλήθηκαν πριν τέσσερις χιλιάδες χρόνια είναι θεσμοί κοινωνικά επιβλαβείς, που δημιουργούν πολλά προβλήματα διότι καταπιέζουν και αποξενώνουν τους ανθρώπους από τη φύση τους και δεν τους επιτρέπουν να συμβάλλουν ισότιμα και σύμφωνα με τις ικανότητές τους, στη διαμόρφωση της κοινωνίας.

Εκτός αυτού, για λόγους δικής τους σκοπιμότητας και για να καθυστερούν την αλλαγή που θέτει σε κίνδυνο τη θέση τους, το απομονώνουν χαρακτηρίζοντάς το γυναικείο, το υποτιμούν, όπως κάθε γυναικείο, κι υποστηρίζουν ότι ο φεμινισμός είναι πολυτέλεια όταν υπάρχουν άλλα προβλήματα.

Δεν θέλουν να καταλάβουν ότι ο φεμινισμός είναι ένας νέος τρόπος σκέψης, ένας νέος τρόπος αντιμετώπισης κι επίλυσης συγκρούσεων κι άλλων τοπικών και διεθνών προβλημάτων, ότι είναι στενά συνδεδεμένος με το γυναικείο τρόπο σκέψης που είναι διαφορετικός από τον ανδρικό, κι ότι άπτεται ολόκληρου του φάσματος των κοινωνικών και πολιτικών εκδηλώσεων, που τώρα ρυθμίζονται από τις αποφάσεις των ανδρών και που είναι προϊόν του δικού τους τρόπου σκέψης, αντίληψης και αντιμετώπισης της ζωής, που αποκλείει το γυναικείο.

Η έννοια του φεμινισμού είναι τόσο πλατιά που είναι πλέον αδύνατον να καθοριστεί. Κι η θεωρία του, αν και ακόμα ασυμπλήρωτη, πλαταίνει με τις νέες αμφισβητήσεις και σκέψεις που την εμπλουτίζουν καθημερινά.

Έτσι προτού τοποθετηθεί οποιοσδήποτε εναντίον του φεμινισμού οφείλει να πληροφορηθεί σωστά και να κατανοήσει τον αγώνα που διεξάγει και τους λόγους που συνέλαβαν στην ανάπτυξή του και όχι να παρασύρεται από την πολεμική των εχθρών του, που φανατικά τον καταδικάζουν και τον θεωρούν υπεύθυνο για όλα τα κοινωνικά κακά. Κι όταν πληροφορηθεί κάποιος, τότε θα αντιληφθεί ότι δεν είναι ο φεμινισμός που κατέστρεψε την σημερινή κοινωνία, όπως ισχυρίζονται πολλοί. Ούτε είναι ο φεμινισμός που ανάγκασε τις γυναίκες να βγουν έξω από το σπίτι για να αναζητήσουν εργασία, ούτε είναι ο φεμινισμός που κατέστρεψε την οικογένεια, κι ούτε ζητά ο φεμινισμός να κάνει τη γυναίκα άνδρα.

Ο φεμινισμός γεννήθηκε για να απαιτήσει να πάψει η εκμετάλλευση και ο εξευτελισμός του μισού πληθυσμού της γης, καθώς και η άδικη επιφόρτιση του άλλου μισού, με όλα τα βάρη και τις ευθύνες της προστασίας και της συντήρησης της οικογένειας, που πολλές φορές είναι πέρα από τις δυνάμεις του. Ακόμα γεννήθηκε για να αποκαταστήσει την αλήθεια, τη δικαιοσύνη, την ειρήνη και την αξιοκρατία και να διεκδικήσει αλλαγές σ' όλους τους τομείς και εκδηλώσεις της ζωής για την ευτυχία όλων των ανθρώπων. Διότι ο φεμινισμός δεν δέχεται ότι η μια κοινωνική ομάδα είναι ανώτερη από την άλλη. Ο φεμινισμός πιστεύει ότι τα δύο φύλα είναι ισότιμα, αλλά διαφορετικά κι ότι το κάθε φύλο έχει διαφορετικά αλλά εξίσου σημαντικά χαρακτηριστικά. Γι' αυτό και η συνεργασία των δύο φύλων σ' όλους τους τομείς είναι απαραίτητη, διότι το ένα συμπληρώνει τις ελλείψεις του άλλου. Πιστεύει στη

φυσικότητα και σε μια κοινωνία χωρίς βία και καταπίεση, όπου τα δύο φύλα θα ζουν ειλικρινά, θα επικοινωνούν, θα αλληλοσυμπληρώνονται και θα αλληλοεκτιμούνται.

Όμως παρά την τεράστια και παγκόσμια κινητοποίηση, ακόμα και σήμερα ο αγώνας παραμένει δύσκολος και σκληρός και η ευθύνη των φεμινιστριών μεγάλη. Διότι οφείλουν να εξηγούν ακούραστα κι ασταμάτητα το πραγματικό νόημα, τις επιδιώξεις και τους σκοπούς του, για να λύσουν την παρεξήγηση και να εξασφαλίσουν την εσφαλμένη εικόνα που δημιουργήθηκε γύρω από την έννοιά του. Ότι, δηλαδή, ο φεμινισμός δεν θέλει να καταστρέψει την οικογένεια αλλά ότι αγωνίζεται να προστατεύσει τις πραγματικές ανθρώπινες αξίες και να δημιουργήσει ένα καλύτερο μέλλον για τους ανθρώπους.

Παρά τα εμπόδια που ανακάμπτουν κατά καιρούς την πορεία του, το φεμινιστικό κίνημα εξαπλώνεται συνέχεια. Η εξαπλώσή του αυτή οφείλεται στην παγκόσμια κινητοποίηση της γυναίκας, που αρχίζει πλέον να συνειδητοποιεί την καταπίεσή της κι αρχίζει να βλέπει τον εαυτό της, όλο και περισσότερο ως δημιουργό και συνεργάτη παρά στον απλό και παθητικό παρατηρητή.

Το φεμινιστικό κίνημα γνώρισε τον τελευταίο αιώνα τρεις εποχές έξαρσης με αποκορύφωμα το 1850, το 1900 και το 1960 την περίοδο που διαδέχεται την έξαρση που παρατηρείται βελτίωση στη θέση της γυναίκας. Η γενιά που ακολουθεί απολαμβάνει τα αγαθά που κερδίθηκαν από τον αγώνα των μητέρων του.

Οι νέες γυναίκες βρίσκουν το πεδίο ελεύθερο κι ομαλό κι ορμούν σε νέους τομείς και νέες κατακτήσεις. Γίνονται επιστήμονες, διακρίνονται στον επαγγελματικό τομέα. Η ήσυχη περίοδος, που συνήθως εμφανίζεται μετά το θυελλώδη αγώνα εκλαμβάνεται από τους παρατηρητές σαν παρακμή του κινήματος που το χαρακτηρίζουν ξεπερασμένο.

Ο φεμινισμός, η επανάσταση των γυναικών που έχει σήμερα διευρυνθεί για να συμπεριλάβει και τους άνδρες, θα συνεχίσει την πορεία του. Ο αγώνας θα γνωρίζει έξαρση και ύφεση, θα απλώνεται άλλοτε με βήμα αργό κι άλλοτε γρήγορο, όμως ποτέ δε θα σβήσει μέχρι που να εξαφανιστεί και το τελευταίο ίχνος καταπίεσης και εκμετάλλευσης από τον πλανήτη μας.

Αν και η πολυμορφία κι η ανομοιογένεια των κινήματων καθιστά την κατάταξή τους δύσκολη, οι μελετητές τα κατατάσσουν σε διάφορες κατηγορίες βασισμένοι σε ιστορικά, ιδεολογικά και άλλα κριτήρια. Σύμφωνα με τα κριτήρια αυτά η πλειοψηφία των κινήματων εμπίπτουν στις εξής κατηγορίες:

Ριζοσπαστικά κινήματα: είναι τα κινήματα που εμπίπτουν στην κατηγορία αυτή, εμφανίζονται κάτω από διάφορες μορφές. Όμως όλα πιστεύουν και επιμένουν στην αυτονομία του γυναικείου κινήματος. Η ιδεολογία των κινήματων υποστηρίζει ότι οι άνδρες σαν τάξη, αλλά και σαν άτομα καταπιέζουν τις γυναίκες κι ότι η γυναικεία απελευθέρωση δεν έχει καμία σχέση με την ταξική. Κύριο μέλημα των κινήματων θα πρέπει να είναι η κατάργηση της πατριαρχίας που καταπιέζει τις γυναίκες σαν τάξη.

Αριστερά και Σοσιαλιστικά κινήματα: είναι συνήθως προσκολλημένα στα πολιτικά κόμματα της Αριστεράς, που υποστηρίζουν ότι η καταπίεση της γυναίκας είναι ταξική κι η απελευθέρωσή της θα επιτευχθεί μόνο μέσα από την απελευθέρωση του προλεταριάτου και της κατάργησης του καπιταλισμού. Τα περισσότερα κινήματα της μορφής αυτής είναι μεταρρυθμιστικά. Τα αιτήματά τους περιορίζονται γύρω από τους όρους εργασίας, την ισομοσθία, την αναγνώριση του λειτουργήματος της μητρότητας, την ίδρυση παιδοκομικών σταθμών, την ισότητα στην εκπαίδευση, την ειρήνη. Τις περισσότερες φορές τα κινήματα ελέγχονται και χρησιμοποιούνται από το κόμμα.

Σοσιαλιστικός Φεμινισμός: εμφανίζεται γύρω στο 1970 υποστηρίζει ότι η καταπίεση της γυναίκας περνά μέσα από τις τάξεις κι επομένως ο αγώνας των γυναικών είναι διπλός. Πρέπει ν' αποβλέπει στην ταξική απελευθέρωση αλλά και στην κατάργηση του πατριαρχικού συστήματος που κρατεί τις γυναίκες στο περιθώριο της κοινωνίας.

Ομάδες προσωπικής απελευθέρωσης: είναι ομάδες γυναικών που προωθούν την ομαδική τους ψυχανάλυση. Στις ομάδες αυτές συμμετέχουν άτομα που έχουν συνειδητοποιήσει την προσωπική τους καταπίεση μέσα στην κοινωνία που συζητούν ανοικτά τα προβλήματά τους κι ανταλλάσσουν εμπειρίες. Μέσα από τις ομαδικές αυτές συζητήσεις προσπαθούν να ανακαλύψουν τον πραγματικό τους εαυτό και να απελευθερωθούν από την πατριαρχική νοοτροπία και τις κοινωνικές προκαταλήψεις. Υποστηρίζουν ότι η κοινωνία είναι οικοδομημένη πάνω στην ανδρική κυριαρχία κι ότι πρέπει να καταστραφεί. Όμως δεν αντιμετωπίζουν τον ανδρικό σοβινισμό συλλογικά και πολιτικά.

Ψυχανάλυση και πολιτική: είναι το γνωστό κίνημα που εμφανίστηκε στη Γαλλία γύρω στο 1972, που υποστηρίζει ότι οι γυναίκες δεν καταπιέζονται αλλά καταστέλλονται ψυχικά. «Αν ο καπιταλισμός βασίζεται στο σεξικό διαχωρισμό της εργασίας, ο αγώνας της γυναίκας βασίζεται στις σεξουαλικές διαφορές. Ο μόνος διάλογος που υπάρχει για τη σεξουαλικότητα είναι ο διάλογος που βγαίνει μέσα από την ψυχανάλυση. Γι' αυτό κι ο αγώνας των γυναικών πρέπει από ανάγκη να ασχοληθεί με τη διαλεκτική σχέση μεταξύ του ιστορικού υλισμού και της ψυχανάλυσης. Επίσης οι άνδρες αρνήθηκαν κάθε μορφή έκφρασης στη γυναίκα γι' αυτό κι η απελευθέρωση της πρέπει να αρχίσει με την επιβεβαίωση της για τη γυναικεία της φύση. Οι πολιτικές συνέπειες της ανάλυσης αυτής στην πράξη είναι ότι οι γυναίκες δεν χρειάζεται να αγωνίζονται εναντίον των υλικών συνθηκών της καταπίεσής τους. Το κίνημα γενικά υποστηρίζει μια συμβολική επανάσταση γι' αυτό κι η ιεροτελεστία γύρω από κάθε παραδοσιακή θηλυκή αξία γίνεται αντικείμενο υποψίας στη Γαλλία.

Διαφωτισμένος Φεμινισμός: είναι ο φεμινισμός που περιορίζεται στην αμφισβήτηση των πατριαρχικών θεσμών μέσω του γραπτού λόγου: άρθρων, μελετών, βιβλίων. Οι συγγραφείς τους προέρχονται κυρίως από την αστική τάξη, είναι πνευματικοί άνθρωποι που προβληματίζονται από την αδικία των κοινωνικών θεσμών κι αναλαμβάνουν αγώνα γράφοντας. Διαμαρτύρονται για την αδικία μέσα από τα συγγράμματά τους, αλλά ο αγώνας τους μένει μέχρι εδώ. Τα έργα τους όμως εμπνέουν άλλους που συνεχίζουν τον αγώνα σε άλλη βάση.

Μεταρρυθμιστικός Φεμινισμός: είναι η οργανωμένη αντίδραση των φεμινιστριών εναντίον των καταπιεστικών πατριαρχικών θεσμών. Ο αγώνας τους διεξάγεται με υπομνημάτων, αιτήματα, πορείες, και άλλα μέτρα που στοχεύουν στην εξάσκηση πίεσης πάνω στην εξουσία. Τα κυριότερα αιτήματά τους είναι καλύτερες ευκαιρίες μόρφωσης, πιο υγιεινές συνθήκες εργασίας, καλύτερη αμοιβή, ίσα πολιτικά δικαιώματα, με έμφαση στην ψήφο, που θεωρείται το πιο σημαντικό αίτημά τους, κι αυτό διότι πιστεύουν ότι όταν αποκτήσουν το δικαίωμα να εκτελούν και να εκλέγονται και όταν φθάσουν στη Βουλή, στην πολιτική αρένα απ όπου παίρνονται οι σημαντικότερες αποφάσεις για τη διαμόρφωση της κοινωνίας, θα μπορούσαν να επιφέρουν τις μεταρρυθμίσεις που επιδιώκουν.

Ηθικός φεμινισμός: είναι η οργανωμένη προσπάθεια για καλύτερευση της κοινωνίας και των κοινωνικών θεσμών, όμως ο φεμινισμός αυτός δεν εξετάζει το θέμα σε βάθος. Οι οπαδοί του αν και είναι συντηρητικοί στη σκέψη και στον τρόπο ζωής, συνειδητοποιούν την περιθωριακή θέση της γυναίκας και ζητούν από την πολιτεία και από την Εκκλησία να αντιμετωπίσουν τη γυναίκα πιο δίκαια. Τα θέματα

που απασχολούν αυτή τη μορφή φεμινισμού είναι η δουλεία, η ηθική ισότητα, ο περιορισμός της μοιχείας των ανδρών που είναι κοινωνικά αποδεκτός, ακόμα και όταν απαγορεύεται νομικά, ο περιορισμός της πορνείας, ο αλκοολισμός και η σεξουαλική εγκράτεια.

Βολνταρισμός: Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τα πιο επαναστατικά κινήματα γι αυτό και ο αριθμός τους είναι μικρός. Η θεωρία του, υποστηρίζει η κατάργηση της οικογένειας και την κατάργηση κάθε σεξουαλικού περιορισμού.

Ανδρικά κινήματα: Πολλά ανδρικά κινήματα κυρίως στην Αμερική και Ευρώπη εμφανίζονται και όπως τα γυναικεία στρέφονται εναντίον του Πατριάρχικού συστήματος και ιδεολογίας. Τα κινήματα αυτά δέχονται τον αγώνα των γυναικών αλλά ταυτόχρονα τονίζουν και προσπαθούν να ευαισθητοποιήσουν και για την καταπίεση των ανδρών. Πολλά οργανώνουν συνέδρια που έχουν σκοπό να βοηθήσουν τους άντρες να δεχθούν την κοινωνική αλλαγή που επέφερε η επανάσταση των γυναικών και να επανατοποθετηθούν στη σημερινή κοινωνία, που συνεχώς διαφοροποιείται, για να δεχτεί πλέον ισότητα όλα τα μέλη της. (Αβραμίδου 1988).

4.2. Τα κοινωνικά αίτια του φεμινισμού

Η Αντωνιάδου (1985) κάνει λόγο για τα κοινωνικά αίτια του φεμινισμού και ισχυρίζεται ότι η γυναίκα αρχίζει και στον τόπο μας να αισθάνεται την πίεση της εκμετάλλευσης που υφίστανται, άρχισε να βλέπει τις ανάγκες της να αυξάνονται ενώ τα μέσα της ικανοποίησης αυτών να λιγοστεύουν ή να μένουν τα ίδια. Είναι και αυτό μια μορφή της γενικής ανισότητας που υπάρχει ως προς την ικανοποίηση των αναγκών των ανθρώπων στη σημερινή κοινωνία.

Το γεγονός ότι υπάρχει εμμονή στις παραδόσεις που πολλές φορές ασκούν βλαβερή επίδραση για τους ανθρώπους και στις αντιθέσεις των συμφερόντων μεταξύ κοινωνικών ομάδων και τάξεων και η ικανότητα ορισμένων από τις κοινωνικές αυτές ομάδες να διατηρούν και να εκμεταλλεύονται τις προσλήψεις των γυναικών.

Έτσι η γυναίκα βρίσκεται σε κατώτερη θέση από τον άνδρα στον αγώνα της ζωής. Η γυναίκα που καταπνίγεται μέσα το σπίτι δεν επικοινωνεί όπως άνδρας με τους λοιπούς ανθρώπους, τα οικιακά έργα, η απαγόρευση του πατέρα, του αδερφού του, του συζύγου, οι συνθήκες της από παράδοση, οι προλήψεις της κ.λ.π. την κρατούν σε αυστηρή απομόνωση. Ο κύκλος της δράσης της δεν αυξάνει όπως ο κύκλος της δράσης του άντρα ανάλογα με τη κοινωνική εξέλιξη.

Η άσκηση της μένει περιορισμένη, συνεπώς και η σωματική και πνευματική ανάπτυξη της. Αναπτύχθηκαν οι συναισθηματικές της λειτουργίες, δεν αναπτύχθηκε όμως ανάλογα ο νους της, δε δυνάμωσε η θέλησή της. Δημιουργήθηκαν σε αυτήν ιδιότητες που την κάνουν να υπομένει μοιρολατρικά την πιο δυστυχημένη ζωή του σπιτιού και να μην έχει εμπιστοσύνη στην έξω από το σπίτι δουλειά της. Αδιαφορεί για το τι γίνεται έξω από το σπίτι της στο δημόσιο βίο. Κρύβει κάθε ευγενικό αίσθημα και σκέψη που έρχεται σε αντίθεση με τον ανδρικό εγωισμό.

Η κατάσταση αυτή εμποδίζει τη γυναίκα να συναγωνιστεί τον άντρα στη βιοπάλη και την αναγκάζει να προσφέρεται ως φθηνότερη εργατική δύναμη και ως αντικείμενο ηδονής. Έτσι εξευτελιστική αμοιβή της δουλειάς της δεν αρκεί στη συντήρηση της και οι κακοί όροι της ζωής της επιδρούν καταστρεπτικά και τον οργανισμό και τις ιδιότητές της. Για ίση εργασία η γυναίκα πληρώνεται το λιγότερο που τον άνδρα. Εκτός από πολλά κοινωνικά δικαιώματα γυναίκα στερείται και από τα στοιχειώδη πολιτικά δικαιώματα όπως ψήφο, κατάληψη ανωτέρων διοικητικών δημοσίων θέσεων κ.λ.π.

Συμπερασματικά δημιουργούνται κάποιες συνέπειες για την παραπάνω κατάσταση, η οποία περιγράφηκε. Η ατομικές συνέπειες δημιουργούνται, αφού η γυναίκα οπουδήποτε και αν εργάζεται είτε μέσα στο σπίτι, είτε έξω από αυτό, δεν αποκτά ανάλογα με τον άνδρα τα μέσα της ικανοποίησης των αναγκών της. Οι οικογενειακές, είναι ότι εξαιτίας της άμεσης άσκησης επέρχεται και ανόμοια ανάπτυξη και μόρφωση ανδρών και γυναικών. Η ανομία ανάπτυξη και μόρφωση δεν επιτρέπουν τη φυσική ένωση που επιτυγχάνεται από πνευματική έλξη, από συμφωνία χαρακτήρων και αμοιβαία αγάπη και εκτίμηση. Εμποδίζουν τον άντρα και τη γυναίκα να συζητήσουν ειρηνικά να εκτιμήσουν και να αγαπήσουν ο ένας τον άλλον.

Με βάση όλα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω σχετικά με την κατάσταση την οποία βιώνουν οι γυναίκες, θεωρήθηκε επιτακτική η ανάγκη δημιουργίας της ιδεολογίας του φεμινισμού και της συμμετοχής των γυναικών σε αυτή με πράξεις.

Όπως υποστηρίζει η Παπαρήγα (1986) το πιο σημαντικό είναι πως σήμερα ο αγώνας για τα γυναικεία προβλήματα δεν αναφέρεται σε μία ή σε μερικές πλευρές του γυναικείου ζητήματος, όπως παλιότερα π.χ. μόνο με την ίση αμοιβή ή την ισονομία αλλά διεξάγεται σε σημαντικό βαθμό για προβλήματα δεμένα με το σύνολο των

εκδηλώσεων της ζωής, δηλαδή για τις διακρίσεις στη δουλειά, στη μόρφωση, στη ψυχαγωγία για προβλήματα που συνδέονται με τη μητρότητα, τις προσωπικές σχέσεις των δύο φύλων, την οικογένεια, τις προκαταλήψεις.

4.3 Οι επιδράσεις του Φεμινισμού

Ο φεμινισμός είναι ένα από τα σπουδαιότερα ζητήματα της εποχής μας. Έχει ως σκοπό την άρση της κακοδαιμονίας της γυναίκας και την καλύτερευση της τύχης της. Αγωνίζεται να εξασφαλίσει ένα καλύτερο είδος ζωής και να συμβαδίζει περισσότερο με τις πνευματικές και ψυχικές ανάγκες της, οι οποίες μέχρι σήμερα έχουν παραγκωνισθεί οικτρά. Η ειρηνική γυναικεία επανάσταση, η οποία παρατηρείται σ' όλη την εμφύλιο και η οποία έλαβε τα τελευταία χρόνια μέγιστες διαστάσεις εισχώρησε και στα κράτη που βρίσκονται σε πρωτογενή κατάσταση, είναι μεγαλύτερη απόδειξη της πραγματική κακοδαιμονίας της γυναίκας, στην οποία η σκληρή αδιαφορία και η μεγάλη περιφρόνηση της κοινωνίας την βύθισε. Η συναίσθηση κάποιας οφειλής προς τη γυναίκα αυξάνει με τον χρόνο. Αναγνωρίστηκες και τώρα η εξύψωση της γυναίκας θεωρείται ως μια κοινωνική δικαιοσύνη.

Ακόμη ο φεμινισμός επιζητά την δημιουργία καλύτερης ζωής για την γυναίκα με ίσα κοινωνικά και φυσικά δικαιώματα προς τον άνδρα, δεν μεριμνά αποκλειστικά γι' αυτήν αλλά έχει και απώτερο σκοπό. Στο βάθος όλων των προγραμμάτων δράσεων που χαράσσει, και για όλες τις αξιώσεις, τις οποίες επιζητά, ως κύριο και τελικό σκοπό έχει την αρμονία.

Η αρμονία μεταξύ των δύο φύλλων μπορεί αν υπάρξει αν είναι ενωμένοι μεταξύ τους όχι από συμφέρον και από αισθήσεις όπως δυστυχώς συμβαίνει αλλά δια του πνεύματος και της ψυχής. Η αρμονία του ανθρώπινου ζεύγους, το οποίο οφείλει να αποτελείται από δύο όντα εξίσου ευσυνειδήτα και ελεύθερα και τα οποία με πλήρη εαυτό και συναίσθηση πρέπει να αλληλοεκτιμώνται, να αλληλοσέβονται και να αλληλοβοηθούνται. Αμοιβαία υποστηριζόμενοι και χωρίς διαβαθμίσεις ιεραρχίας, αλλά με ομοφωνία σκέψεων και αισθημάτων, με πλήρη ειλικρίνεια και εμπιστοσύνη να βαδίζουν προς περισσότερο φως. Αυτή είναι η ιδεολογία του φεμινισμού, η οποία παρεξηγήθηκε και καταπολεμήθηκε όσο καμία άλλη κι' αυτό διότι έχει σχηματιστεί ψευδής ιδέα για τις θεωρίες του φεμινισμού και απεδόθησαν σ' αυτόν σκοποί και προθέσεις, τις οποίες δεν έχει.

Εάν υπάρχουν γυναικείοι τύποι οι οποίοι ερμηνεύουν κακώς τις αρχές του φεμινισμού, ενστερνίζονται ανδρικές συνήθειες που δημιουργούν ανδροπρεπείς και αρρενωπούς χαρακτήρες αυτό εν πάση περιπτώσει είναι ξένο προς τις προθέσεις του αληθινού και καλώς εννοούμενο φεμινισμού, του οποίου μόνο και κύριο μέλημα δεν είναι να απομακρύνει την γυναίκα από το φύλο της, αλλά αντιθέτως για απόκτηση μόρφωσης και τελειοποίηση του σύγχρονου γυναικείου τύπου.

Ο φεμινισμός επιθυμεί την φυσική και κοινωνική ισότητα των δύο φύλων. Όπως δηλαδή ο άντρας και η γυναίκα να έχει το δικαίωμα να επιδιώξει την πλήρη ανάπτυξη του ατόμου της, να έχει το δικαίωμα να ζήσει σύμφωνα με την αντίληψή της, αντίληψη υγιή και να διακατέχεται από ηθική βάση, για την οποία αγωνίζεται ο φεμινισμός να δημιουργήσει στην παρούσα και μέλλουσα γενεά με ωραίο τρόπο και να ζήσει όλη την δυνατή ευτυχία, η οποία συνίσταται στην εκπλήρωση των τριπλών αναγκών παντός ατόμου, είτε σωματικών, είτε πνευματικών και ηθικών και αφ' ετέρου να συμμετάσχει παράλληλα με τον άνδρα στην διοργάνωση της κοινωνίας, της οποίας αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα όπως και ο άνδρας. Με την εμέμβαση της γυναίκας στην κοινωνική οργάνωση, θα επιτευχθεί η επαναφορά της κοινωνίας στην τάξη και τη δικαιοσύνη, από την οποία η μονομερής και μεροληπτική ανδρική ενέργεια επί αιώνες της απομάκρυνε, έτσι θα τεθούν οι βάσεις νέας οργάνωσης, περισσότερο σύμφωνες με τις απαιτήσεις της κοινωνική προόδου της εποχής μας και

του σύγχρονου πολιτισμού οργάνωσης , η οποία θα συντελέσει καλύτερα στην εξυπηρέτηση των τριπλών αναγκών, κοινών και στα δύο φύλα, τα οποία αν και ετερογενή είναι ισοδύναμα, έχουν ίσα δικαιώματα προς τους εαυτούς τους και τα δικαιώματα τους.

Έπειτα παραξενεύεται η κοινωνία, όταν μερικές γυναίκες έχουν συναίσθηση της πραγματικής καταστάσεως, εξανίστανται κατά της αδικίας, αντικρίζουν αυτήν κατά πρόσωπο και θεωρούν τους εαυτούς τους ικανούς να την επανορθώσουν, κατέρχονται θαρραλέα σε σκληρό και απέλπιν αγώνα, όπως είναι ο αγώνας κατά των κοινωνικών νόμων, του δογματισμού και των προλήψεων. Οι αδικίες της κοινωνίας προς την γυναίκα δημιούργησαν τον φεμινισμό. Ο φεμινισμός δεν υποχρεώνει όλες τις γυναίκες να εγκαταλείψουν τις εστίες τους και να επιδοθούν σε κάποιο έργο, θέλει μόνο ελευθερία εκλογής, κι' αυτό διότι η κάθε ανθρώπινη ύπαρξη γνωρίζει καλύτερα από κάθε άλλον τι πρέπει να κάνει.

Ο φεμινισμός ως καθαρός ατομικισμός, επιθυμεί κάθε άτομο να έχει το δικαίωμα και τα μέσα να ζήσει με όλη τη σημασία της λέξεως, να αναπτύξει και καλλιεργήσει όλα τα προσόντα της και να δημιουργήσει μια αξιόλογη θέση. Αλλά και η θεωρία γενικού συμφέροντος και δικαιοσύνης, διότι ονειρεύεται καλύτερη κοινωνία, για την οποία ζητάει την συνεισφορά όλων των κοινωνικών παραγόντων. Την ένωση όλων των πηγών των ανθρώπινων δυνάμεων. Θέλει την πλήρη και ολοσχερή χειραφέτηση και ελευθερία, από την οποία απορρέει η ευθύνη των πράξεων. Επιζητεί ισορροπία μεταξύ δικαιωμάτων και καθηκόντων, μεταξύ αμοιβών και κόπων, επιδιώκει κοινωνική αξία και εκτίμηση ίση προς τον άνδρα και τη γυναίκα αφού προσφέρει ίσες και μεγάλες υπηρεσίες όπως αυτόν. Θέλει την γυναίκα στο πλευρό του άνδρα πραγματική και ισότιμη σύντροφο και όχι κτήμα ή υπάλληλο αυτού, μέχρι σήμερα.

Η επικράτηση του φεμινισμού και η τέλεια μόρφωση της γυναίκας, η πλήρης κοινωνική και ηθική χειραφέτηση αυτής είναι η παύση της εκμετάλλευσης, μ' αυτόν η εκείνον τον τρόπο, του αδυνάτου υπό του ισχυρού, είναι η πλήρης ηθική συναίσθηση της γυναίκας και η απελευθέρωση αυτής από την πορνεία, την αισχρή αυτή βιοποριστική σωματεμπορία και αμειβόμενη κραυγάλη. Είναι η αδελφοποίηση της ανθρωπότητας δια της ειρηνικής διευθετήσεως όλων των διαφορών, ο αφοπλισμός αυτής και η επωφελέστερη χρήση των υλικών και ηθικών κεφαλαίων, των αφθόνως σπαταλούμενων εις καταστρεπτικούς εξοπλισμούς. (Τούρτουλη 1985).

Όσον αφορά το ζήτημα της εργασίας η Ρουσοπούλου (1985) αναφέρει ότι η γυναίκα δεν εμποδίζει να εξασκεί οποιοδήποτε επάγγελμα, αλλά μεταξύ της πραγματικότητας και του γραπτού νόμου παρεμβάλλεται δυστυχώς ένα μεγάλο χάσμα. Στη χώρα μας, όπως σε όλο τον κόσμο, η οικονομική κρίση απειλεί την εργασία των γυναικών.

Ο κυριότερος σκοπός του φεμινιστικού κινήματος όσον αφορά την εργασία ήταν να αποκτήσει η γυναίκα το δικαίωμα να διαθέτει μόνη της το εαυτό της. Να έχει ένα επάγγελμα που μόνη της το εξέλεξε, της εξασφαλίζει υλική ανεξαρτησία και την ελεύθερη διάθεση του εαυτού της.

Το παγκόσμιο φεμινιστικό κίνημα στα πρώτα του βήματα δε συμπεριλάμβανε μέσα στις επιδιώξεις του την αλλαγή του παραδοσιακού ρόλου της γυναίκας, όπως τον είχαν προσδιορίσει μακράιωνες πατριαρχικές αντιλήψεις: νοικοκυρά - σύζυγος - μητέρα.

Τα μέτρα, κατά συνέπεια, που απαιτούσε να πάρει η πολιτεία ήταν αυτά που θα διευκόλυναν τη γυναίκα να τα βγάλει πέρα σ' αυτούς τους τρεις παραδοσιακούς ρόλους της. Η ίδια η γυναίκα ως ένα χρονικό διάστημα, συναινούσε και αποδεχόταν τον προορισμό που άλλοι είχαν ορίσει για τη ζωή της. Αργότερα προστέθηκε και ο

ρόλος της «εργαζόμενης.»

Το σύγχρονο όμως διεθνικό γυναικείο κίνημα επαναπροσδιορίζει το ρόλο της γυναίκας και προσθέτει νέους ρόλους: επιδιώκει τη συνειδησιακή αφύπνιση της γυναίκας παρακινώντας τη σε αγώνες επιζητεί να τη βοηθήσει να συνειδητοποιήσει τη μειονεκτικότητά της, να αντιληφθεί ποιοι και γιατί την αδίτησαν και την αδικούν και πόσες χαρές της ζωής είναι απαγορευμένες γι' αυτήν. Να φέρει τις γυναίκες αντιμέτωπες με μια αλήθεια: να δουν το ζήτημά τους ως πρόβλημα σωστής λειτουργίας των δημοκρατικών θεσμών στον τόπο τους, της αντιμετώπισης τους ως ισοτίμων πολιτών από το κοινωνικό κατεστημένο και της σωστής λειτουργίας της ίδιας της γυναικείας τους ύπαρξης ως αυτόνομα ανθρώπινα όντα. Τα επιτεύγματα των σύγχρονων γυναικών που ασκούν σήμερα με επιτυχία όλα σχεδόν τα επαγγέλματα και έχουν αποδείξει στη πράξη ότι και ευφυΐα έχουν και ικανότητες, όσες τουλάχιστον και οι άντρες, αποτελούν ενθαρρυντικά παραδείγματα ιδιαίτερα για τα νέα εκείνα κορίτσια που αμφισβητούν τις αξίες τους και διστάζουν να τις εκφράσουν και να τις ασκήσουν για να ολοκληρώσουν την προσωπικότητά τους και να δημιουργήσουν ένα μέλλον όπως οι ίδιες το ονειρεύονται.

Η δικαιοσύνη, η ελευθερία, ο σεβασμός στην προσωπικότητα του ανθρώπου έχουν σήμερα αποκτήσει και για την γυναίκα οικουμενική αξία. Γι' αυτό ο ρόλος κάθε γυναικείου κινήματος είναι να υπενθυμίζει αδιάκοπα στις κυβερνήσεις το χρέος τους να αντιμετωπίζουν την γυναίκα ως πολίτη ισότιμο με τον άντρα. Να υπενθυμίζει το χρέος τους να εφαρμόζουν μια σειρά από σύγχρονα μέτρα που θα συμβάλλουν στην ουσιαστική απελευθέρωση της γυναίκας από τις αδικίες και τους κοινωνικούς παραγκωνισμούς. (Δαράκη, 1995)

4.4 Φεμινισμός και εργασία

Από την εποχή που ο άντρας ανέμιζε τα ρόπαλα του πολεμώντας τα άγρια θηρία, η φυσική αδυναμία της γυναίκας ήταν ολοφάνερη. Αν το εργαλείο απαιτούσε μυϊκή δύναμη λίγο ανώτερη απ' όση διέθετε η γυναίκα, ήταν αρκετό αυτό για να την κάνει να εμφανίζεται τελείως ανίσχυρη. Η τεχνική όμως καταργεί την μυϊκή ανισότητα των δύο φύλων. Η αφθονία δημιουργεί υπεροχή μονάχα στην προοπτική μιας ανάγκης. Έτσι ο χειρισμός ενός μεγάλου αριθμού μηχανών της εποχής μας μονάχα ένα μέρος απαιτεί αντρική δύναμη. Αν το αναγκαίο κατώτερο όριο δεν ξεπερνά τις δυνατότητες της γυναίκας, εξασφαλίζεται μονομιάς η ισότητα των δύο φύλων στην εργασία.

Η κοινωνική καταπίεση της γυναίκας είναι συνέπεια του οικονομικού της καταναγκασμού. Η ισότητα των δύο φύλων είναι δυνατή χωρίς την εξίσωση δικαιωμάτων. Η αποκατάσταση όμως των δικαιωμάτων απαιτεί το πέρασμα του γυναικείου φύλου στη βιομηχανική παραγωγή. Η γυναίκα θα χειραφετηθεί μονάχα με την συμμετοχή της στην παραγωγή. Και η συμμετοχή της δεν είναι δυνατή στην νεότερη μεγάλη βιομηχανία που όχι μονάχα δέχεται σε μεγάλη κλίμακα γυναικεία εργατικά χέρια αλλά και τα αξιώνει.

Έτσι η τύχη της γυναίκας και η τύχη του σοσιαλισμού είναι σφιχτοδεμένες. Από την εξέλιξη της οικονομίας θα εξαρτηθεί η απελευθέρωσή τους. Και οι δυο θα απελευθερωθούν μέσα από την κοινωνική ανάπτυξη που προέκυψε από την κοινωνική αναστάτωση που έφερε η μηχανή.

Το πρόβλημα της γυναίκας συμπυκνώνεται στην ικανότητά της για εργασία. Ισχυρή η γυναίκα στην εποχή που οι τεχνικές συνθήκες ήταν προσαρμοσμένες στις δυνατότητές της, εκθρονισμένη όταν δεν μπορούσε να τις εκμεταλλευτεί, ξαναβρίσκει στους νεότερους χρόνους την ισότητα πλάι στον άντρα. Μονάχα οι αντιδράσεις του γερασμένου πατριαρχικού καπιταλισμού εμποδίζουν στις περισσότερες χώρες την πραγμάτωση αυτής της ισότητας. Θα ολοκληρωθεί την ημέρα που θα συντριβούν αυτές οι αντιδράσεις. (Κιτσάκης)

Σύμφωνα με την Καλκάνη (1989) η αναμόρφωση του εργατικού δικαίου και η αλλαγή της οικονομικής πολιτικής στο θέμα της εργασίας είναι απαραίτητες προϋποθέσεις, αλλά όχι εγγύηση για την εφαρμογή της ισότητας των φύλων στον τομέα της εργασίας. Η παράλογη πραγματικότητα, η τεράστια διάσταση ανάμεσα σε θεωρία και πράξη και το γεμάτο διακρίσεις κατά των γυναικών καθεστώς που κυριαρχεί και διατηρείται στον χώρο της εργασίας, είναι αποτέλεσμα του κοινωνικοοικονομικού συστήματος ελεύθερης οικονομίας που υπάρχει στη χώρα μας, αλλά και της δοσμένης αντρικής αντίληψης για την εργασία, όπως διαμορφώθηκε μέσα στα πλαίσια του ίδιου ανταγωνιστικού συστήματος.

Η σημερινή κατάσταση της γυναίκας στην εργασία οφείλεται στην οργάνωση των εργασιακών σχέσεων όπως εκφράζεται στο εργατικό δίκαιο, στον εκμεταλλευτικό χαρακτήρα των παραγωγικών μας σχέσεων και στην οικονομική γενικότερα πολιτική της πολιτείας, που έχοντας άλλες προτεραιότητες προσπαθεί να εντάξει τις γυναίκες στη δοσμένη μορφή των σχέσεων αυτών, αντί να προσαρμόσει την εργασία στον τρόπο ζωής που διεκδικούν εκείνες. Τρόπο ζωής που θα διεκδικούσαν όλοι οι εργαζόμενοι, αν δεν κυριαρχούσε η ανδροκρατική νοοτροπία που έντεχνα διατηρείται.

Οι εργασιακές σχέσεις όμως, αλλά και η οικονομική πολιτική της πολιτείας έχουν άμεσο αντίκτυπο και είναι συνάρτηση των κοινωνικών σχέσεων και της δοσμένης ανδροκρατικής μορφής τους, την οποία και προϋποθέτουν, αν θέλουν να διατηρηθούν. Όσο οι κοινωνικές σχέσεις κρατιούνται σε σχέσεις εξουσιαστή και

εξουσιαζόμενου από την γέννηση κιάλας των ανθρώπων, ευκολότερα άντρες και γυναίκες τη δοσμένη δομή των εργασιακών σχέσεων, αλλά και δυσκολότερα μπορεί η γυναίκα να ξεφύγει από την αντρική εξάρτηση και επιβολή.

Μέσα σ' αυτό το πατριαρχικό, ανδροκρατικό περιβάλλον, που σκόπιμα διατηρείται, δύσκολα μπορεί να διαφανεί ακριβώς και να αμφισβητηθεί η συμβιβαστική στάση της πολιτείας στην προσπάθεια του εργοδότη να συνεχίζει να υπερεκμεταλλεύεται τη γυναικεία εργασία. Δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί ακριβώς και να διεκδικηθεί αλλαγή της θέσης της γυναίκας στην παραγωγή. Ακόμα, λοιπόν και αν αλλάξει ο εκμεταλλευτικός χαρακτήρας των εργασιακών σχέσεων και δοθεί μεγαλύτερη σημασία στη σχετική με την ισότητα οικονομική πολιτική, δύσκολα θα μπορέσει να επέλθει ισότητα στην εργασία στην πράξη, όσο δεν αλλάζει και η ανδροκρατική μορφή και οργάνωση ολόκληρου του πλέγματος των κοινωνικών σχέσεων. Αλλαγή που θα σημαίνει ότι όλες πια οι κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων θα διαμορφωθούν σύμφωνα και με τις αντιλήψεις των γυναικών όπως έχουν αρχίσει να διαμορφώνονται.

Είναι φανερό πως μόνο με τον τρόπο αυτό θα μπορέσει να γίνει ισότιμη η γυναίκα με τον άντρα σε κάθε έκφραση της ζωής. Μόνο έτσι θα μπορέσει να επιδιωχθεί με επιτυχία η αναβάθμιση της ιδιωτικής ζωής και η διεκδίκηση της δυνατότητας πλήρους και ισότιμης συμμετοχής σ' αυτή ανδρών και γυναικών. Μόνο έτσι πιστεύει ότι θα σπάσει η αλλοτριώση του άντρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ

5.1 Η συμμετοχή της γυναίκας στη πολιτική.

Η πολιτική αναφέρει στις προσπάθειες μιας κοινωνίας, τις οποίας καταβάλλει για την καλύτερευση της ζωής το ατόμου, που υπολογίζεται ως ηθική προσωπικότητα, η οποία έχει την ικανότητα να προσαρμόζεται, με βάση τη διαδικασία της πληροφορικής και προβλεπτικής, στους διαρκώς αναθεωρούμενους και μεταβαλλόμενους κοινωνικούς θεσμούς, όπου οι ικανοποιήσεις των ατόμων κρίνονται στα μέτρα του συνολικού κοινού αγαθού. Με την πολιτική υλοποιείται το δικαίωμα του ατόμου ή της ομάδας του, να κρίνει τι είναι συμφέρον γι αυτήν και να επιβάλει κατά το δυνατό τα αποτελέσματα αυτής της επιλογής στην πράξη, χάρη της ευημερίας του συνόλου.

Το Δεκέμβριο του 1952, ψηφίστηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών η Διεθνής Σύμβαση, που καθιερώνει ίσα δικαιώματα των φύλων στην άσκηση πολιτικών δικαιωμάτων της γυναίκας και στην κατάληψη οποιουδήποτε δημοσίου λειτουργήματος. Επικυρώθηκε και επισημοποιήθηκε από τη γενική συνέλευση του Ο.Η.Ε. στη νέα Υόρκη το 1953. Η σύμβαση υποχρεώνει τα κράτη - μέλη να δώσουν πλήρη νομικά δικαιώματα στις γυναίκες καθώς και ίσα δικαιώματα με τους άνδρες στην κατάληψη ανώτερων δημοσίων αξιωμάτων.

Τελευταία, οι γυναίκες όλο και περισσότεροι συνειδητοποιούν την ανάγκη για μια συμμετοχή τους σε ένα μαζικό αγώνα για την κοινωνική ανάπτυξη και πρόοδο που συνεπάγεται και την αντίστοιχη πρόοδο και ανάπτυξη των πολιτών. Ζητούν νέους ορίζοντες στα ενδιαφέροντά τους που θα τις οδηγήσουν έξω από τη ρουτίνα της καθημερινής απασχόλησης στο σπίτι. Ζητούν να ασχοληθούν με κάτι πλατύτερο από την οικογένεια, να συμβάλλουν σε ένα κοινό σκοπό, σε μια μαζική δημιουργία.

Η γυναίκα, παρ' όλο που κατέκτησε το δικαίωμα ψήφου και συμμετέχει στην πολιτική ζωή, δεν έχει αποκτήσει πολιτική αγωγή. Αυτό είναι κάτι που την μειώνει και το οποίο εκμεταλλεύονται οι άντρες για να στηρίξουν τις απόψεις τους που υποστηρίζουν σε βάρος της. Μια ουσιαστική πολιτικοποίηση μπορεί να της δώσει τις δυνατότητες ώστε να τολμήσει να λάβει μέρος στην ενεργητική πολιτική, σε μια προεκλογική εκστρατεία για να ζητήσει την ψήφο των γυναικών και να τις εκπροσωπήσει στο Κοινοβούλιο.

Εξαιτίας αυτής της κατάστασης έγινε στην Αγγλία το 1981 μια εκστρατεία φεμινιστριών για μια ουσιαστικότερη πολιτικοποίηση της γυναίκας. Για το σκοπό αυτό ίδρυσαν την «ομάδα των 300». Μέσω αυτής απομυθοποιήθηκε ο ισχυρισμός ότι οι γυναίκες δεν ενδιαφέρονται για την πολιτική. οι γυναίκες όλες έδειξαν προθυμία να πάρουν μέρος στις τοπικές πολιτικές ομάδες. Η φήμη ότι οι γυναίκες δεν υποστηρίζουν πολιτικά τις άλλες γυναίκες και ότι είναι υπολογίστριες, κακεντρεχείς και αναξιόπιστες, ενώ πολλές γυναίκες που δεν φιλοδοξούν προσωπικά να ασχοληθούν με την πολιτική υποστηρίζουν πολιτικά κάποια άλλη γυναίκα, όχι μόνο από φιλικά αισθήματα, αλλά και από την πεποίθηση, όλο και περισσότερων γυναικών ότι τα συμφέροντά τους μπορούν να προστατευθούν και να προωθηθούν μόνο με τη συμμετοχή αντιπροσώπων του φύλου τους στο κοινοβούλιο.

Οι γυναίκες με την είσοδό του στα Κοινοβούλια προσδοκούν να πάρουν στα χέρια τους τη μοίρα τους να φέρουν και να ακούσουν, αλλά και να μάθουν όλοι οι άνθρωποι την αλήθεια, την πραγματικότητα, την αληθινή ψυχολογική και κοινωνική κατάσταση της γυναίκας.

Όσον αφορά την πολιτική συνειδητότητα της γυναίκας δηλαδή το πως σκέπτεται και συμπεριφέρεται πολιτικά αναφέρει ότι έχει σχέση με τις υποχρεώσεις και τις ευθύνες της στον οικογενειακό, κοινωνικό και επαγγελματικό τομέα: στην τοποθέτηση της στο γάμο και στην οικογένεια σε σχέση με τον άνδρα, την ελλιπή συμμετοχή της στην ενεργή δράση, την έλλειψη πληροφόρησης σε σημείο να αγνοεί τα βασικά πράγματα που αφορούν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις της, την αφομοίωσή της, στη θρησκεία, τις αντιφεμινιστικές αντιλήψεις και προκαταλήψεις που δεν αφήνουν να εκφράσει τις απόψεις και κρίσεις της πάνω στο θέμα που την αφορά άμεσα και αναφέρεται στην αδικία που ο άντρας διαπράττει σε βάρος της.

Ωστόσο, η απουσία μιας πολιτικής παιδείας αφήνει περιθώρια στην παράδοση, ώστε να εξακολουθεί να κατευθύνει τα ενδιαφέροντα των γυναικών κυρίως στα πρακτικά προβλήματα της καθημερινότητας και τα οικονομικοεπαγγελματικά ενδιαφέροντα του συζύγου, τα οποία αποτελούν τα ενδιαφέροντα ολόκληρης της οικογένειας. Σε κάθε περίπτωση, η σύζυγος έχει την κοινωνικοεπαγγελματική θέση του συζύγου ή δέχεται συνήθως την επίδραση του τόσο στον κοινωνικό, όσο και τον πολιτικό ορίζοντα, μέσα στη γενική έννοια εξάρτησης και ανελευθερίας της γυναίκας.

Ακόμη η ιδιότητα της ψηφοφόρου δίνει στη γυναίκα μια δύναμη που μπορεί να ασκήσει για να αλλάξει όχι μόνο τη δική της ζωή αλλά και των παιδιών της και να ξεφύγει από την δεσποτεία και την καταλυτική επίδραση του άντρα στην όλη της δραστηριότητα και προσωπική ανάπτυξη για το κοινωνικό συμφέρον. Όμως δεχόμενη και ακολουθώντας την πολιτική του συζύγου διαιωνίζει μια απαράδεκτη κατάσταση κοινωνικής ανισότητας επιζήμιας για το σύνολο των ανθρώπων.

Επίσης αναφέρει ότι οι επιτροπές των γυναικών των κομμάτων, πρέπει να πάρουν στα χέρια τους όλα τα ζητήματα που αφορούν την πάλη των γυναικών, για μια δικαιότερη εκτίμηση της συμμετοχής τους, στον πολιτικό τομέα, ο οποίος αποτελεί και το κλειδί της γυναικείας απελευθέρωσης και όχι κατά τρόπο ατομικό και απομονωμένο αλλά μαζικό.

Τέλος σημαντικό ρόλο παίζει η ικανότητα να συνειδητοποιήσουν οι κοινωνίες τις σύγχρονες ανάγκες των ανθρώπων, να συλλάβουν, να κατανοήσουν και να εμβαθύνουν στο πνεύμα της σημερινής εποχής, ώστε να εκσυγχρονιστούν με βάση μια βαθιά, ριζική και καθολική αλλαγή, που κύρια και πρωταρχικά θα απελευθερώσει το τεράστιο επαναστατικό δυναμικό των γυναικών, που δεν είναι απλά ο μισός πληθυσμός της γης, αλλά αυτός ο πληθυσμός που καθορίζει την μοίρα και την ποιότητα του άλλου μισού πληθυσμού. Πρώτα απ' όλα, θα πρέπει οι κοινωνίες να δουν το πρόβλημα σε όλη του την έκταση, να συζητήσουν δημόσια με τη συμμετοχή των αντρών και γυναικών την εκμετάλλευση και τη στέρηση των γυναικών, χωρίς το φόβο μιας προσωπικής μείωσης που θα επιφέρει η παραδοχή του «κατεξακουλούθησης» μοιραίου και αιώνιου σφάλματος του αρσενικού σε βάρος του θηλυκού. Αυτό θα συμβεί, αλλά όσο πιο γρήγορα τόσο το καλύτερο για τους άντρες και ιδιαίτερα για τις κοινωνίες που θα αρχίσουν να αναπτύσσονται σωστά, στηριζόμενες σε ηθικές βάσεις και αληθινές αξίες. (Τάκαρη, 1984).

Η Δαράκη (1995) υποστηρίζει ότι η πολιτική ισοτιμία έχει γίνει σήμερα στη χώρα μας πραγματικότητα. Όμως όσο μεγάλη φαντασία και αν διαθέτει κανείς, είναι αδύνατον να φανταστεί γυναίκα Πρόεδρο της Δημοκρατίας ούτε και γυναίκα Ακαδημαϊκό. Παρά τη ισονομία όμως οι άντρες πλειοψηφούν συντριπτικά παντού και σε όλα όπως στο Ελληνικό κοινοβούλιο, στη τοπική Αυτοδιοίκηση, στις δημαρχίες, στα εργατικά συνδικάτα.

Οι δημοκρατικοί θεσμοί, σ' όλο τον πολιτισμένο κόσμο, απαιτούν την ισόβαθμη, ισότιμη συμμετοχή αντιπροσώπων και από τα δύο φύλα, σε όλους τους

καίριους τομείς της διοίκησης, της πολιτικής, οικονομικής δραστηριότητας και ανάπτυξης.

Μόνο κάτω από γνήσιες δημοκρατικές συνθήκες μπορεί η γυναίκα και να αξιοποιεί κοινωνικά τις ικανότητές της και με τη δημιουργική της δράση να εκμηδενίζει τις προκαταλήψεις που λειτουργούν ακόμη και σήμερα και μέσα στην οικογένεια και μέσα στην κοινωνία. Με την κοινωνική ενεργοποίηση της θα πέσουν οι τελευταίοι φραγμοί στην προσπάθεια της να εκφραστεί και να θέσει τις αξίες της στην εξυπηρέτηση του κοινωνικού συνόλου. Να πάρει μέρος στις ευθύνες για την ανάπτυξη του τόπου και στην βελτίωση των ανθρώπινων συνθηκών ζωής με τον δικό της ξεχωριστό γυναικείο τρόπο που τον χαρακτηρίζει η συναίνεση, η συνεργασία, η αγάπη, η αλληλεγγύη, η αμοιβαία κατανόηση και η δικαιοσύνη.

Τα τελευταία χρόνια οι γυναικείες οργανώσεις και τα γυναικεία τμήματα όλων των πολιτικών κομμάτων ζητούν συμμετοχή των γυναικών στη Βουλή και στην Αυτοδιοίκηση με ποσοστό 35%. Στο ζήτημα αυτό θα περίμενε κανείς να δώσουν λύση οι ίδιοι οι άντρες, μιας και ισχυρίζονται ότι είναι δημοκράτες και σοσιαλιστές. Αλλά η ισοτιμία των γυναικών δεν εντάσσεται, φαίνεται, στις παραπάνω ιδεολογίες τους.

Και ούτε φαίνεται να βασανίζεται το αντρικό γένος και το κοινωνικό κατεστημένο τους από αναδρομικές ενοχές και από το γεγονός ότι την προνομιούχα θέση τους, μέσα στην κοινωνία, σε όλες τις εκδηλώσεις της, την κατακτήσανε και την στεριώσανε αφού εξαπολύσανε πυκνά νεφελώματα από προκαταλήψεις, για την κατωτερότητα της γυναίκας. Με την κατάλληλη διαπαιδαγώγησή της, την εκπαίδευση, τους νόμους, τη θρησκεία, το κοινωνικό σύστημα την περιόρισαν μόνο στο ρόλο της νοικοκυράς, της συζύγου και της μητέρας, για να εξυπηρετείται καλύτερα το αντρικό κατεστημένο.

Το χαμηλό ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα που παίρνονται οι αποφάσεις δεν είναι τυχαίο γεγονός. Για να πάρει μέρος και η γυναίκα στις κοινωνικές και πολιτικές ευθύνες και να αποδώσει στους δύσκολους αυτούς τομείς, προϋποθέτει ότι θα έχει τα κατάλληλα πνευματικά προσόντα, αλλά και πολλές άλλες ικανότητες που δημιουργούν στο άτομο κοινωνικό κύρος.

Τα προσόντα αυτά τα έχουν ελάχιστες γυναίκες. Γι' αυτό και ελάχιστες εκλέγονται στη Βουλή, στην Τοπική Αυτοδιοίκηση και σε άλλους νευραλγικούς τομείς της λειτουργίας του κοινωνικού συστήματος.

Η πολιτική δραστηριότητα και σταδιοδρομία απαιτεί ισχυρό πνευματικό εξοπλισμό, οικονομική ανεξαρτησία, ελεύθερο χρόνο, πολύωρες απουσίες από το σπίτι. Ο καθένας, λοιπόν, καταλαβαίνει πόσο ανέφικτη είναι μια τέτοια δυνατότητα για την πλειονότητα των γυναικών του τόπου μας.

Η τόσο υποβαθμισμένη αντιπροσώπευση των γυναικών στο διοικητικό και πολιτικό χώρο, που κι αυτό, άλλωστε, με τόσους αγώνες πέτυχαν οι γυναίκες, δεν προβληματίζει την πολιτεία, δηλαδή τους άντρες, θα μπορούσε κανείς να το χαρακτηρίσει ως ένα φαινόμενο που ανακαλύπτει την αναπηρία της ίδιας της δημοκρατίας.

Οι γυναίκες συμμετέχοντας στο κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι θα περνούν σιγά-σιγά στην εμπροσθοφυλακή για τη δημιουργία ενός νέου πολιτισμού που θα βασίζεται, με τη συμμετοχή της γυναίκας, στον αμοιβαίο σεβασμό, στην αμοιβαία εμπιστοσύνη, στην κατανόηση και στην συνεργασία.

Οι νόμοι θα επιβάλλονται με το διάλογο και με δημοκρατικές διαδικασίες, με την πειθώ και την καλή θέληση και όχι με την βία, τους πολέμους, την βαναυσότητα και τον εξαναγκασμό.

Η γυναίκα με την ίδια της τη φύση, τη συμπεριφορά της και τις πράξεις της

ασκεί στο περιβάλλον της μια εξανθρωπιστική επιρροή. Από την ίδια τη γυναικεία φύση διαθέτει κάποιες μυστικές δυνάμεις, που εξωτερικεύοντάς τις και αξιοποιώντας τις μπορεί να απαντά σ' ένα πλήθος ερωτήματα, ακόμα να δίνει λύσεις σε δυσεπίλυτα προβλήματα, να απαντά στο μίσος με αγάπη, στη βία με την συμφιλίωση. Και μ' αυτή τη συμπεριφορά της σίγουρα ο κόσμος να οδηγηθεί σ' έναν ευγενέστερο και ανθρωπιστικότερο πολιτισμό.

Όπως αναφέρει η Αντωνιάδου (1985) η είσοδος της γυναίκας στην πολιτική είναι ένα δικαίωμα, το οποίο όσο κι αν είναι περιορισμένο σε έκταση πάρηκε με εντατικούς αγώνες των γυναικείων οργανώσεων. Ιδιαίτερα ο Σύνδεσμος για τα δικαιώματα της γυναίκας αποτέλεσε την πρωτοπορία και αγωνίστηκε δέκα χρόνια, για να ανοίξει στις Ελληνίδες τον δρόμο προς την απελευθέρωση. Η πρώτη αυτή νίκη έχει ανυπολόγιστη αξία αφού καθιερώνει έμπρακτα τη συμμετοχή της γυναίκας στην τοπική αυτοδιοίκηση και της εξασφαλίζει ένα αναφαίρετο δικαίωμα.

Κάθε ιδεολογία μόνο με αγώνα στο πολιτικό επίπεδο μπορεί να πραγματοποιηθεί, γι' αυτό και η γυναίκα θα ωφεληθεί απ' αυτό, το δικαίωμα που της δίνεται καθώς πάντα ήταν σε θέση κατώτερη και εξαρτημένη. Με το δικαίωμά της αυτό μπορεί να ρυθμίζει την τύχη της και την τύχη των παιδιών της, να εξυψωθεί με τις ίδιες τις δυνάμεις και να φτάσει σε ανώτερο επίπεδο ανθρωπισμού. Ταυτόχρονα εξυψώνεται και στα μάτια του άντρα, που βλέποντας ότι η Πολιτεία τη θεωρεί ισότιμή του και την επιτρέπει να συμμετέχει στη διοίκηση των κοινών. Ένας σπουδαίος λόγος που η γυναίκα βρισκόταν χαμηλά στη συνείδηση των αντρών ήταν ο αποκλεισμός της από την διακυβέρνηση.

Επιτακτικά λοιπόν να προβάλλεται είναι το καθήκον κάθε γυναίκας, να έχει συναίσθηση των δικαιωμάτων της στη ζωή.

Σύμφωνα με την Παπαρήγα (1986) η συμμετοχή των γυναικών στην άσκηση της εξουσίας είναι σημαντική. Η πείρα των σοσιαλιστικών χωρών το αποδειχνει όσο μεγαλώνει η γυναικεία συμμετοχή στα όργανα διακυβέρνησης, τόσο διευκολύνεται πρακτικά η μείωση της απόστασης ανάμεσα στα δύο φύλα και προϋποθέτει καλύτερα και γρηγορότερα η δημιουργία ενός καινούργιου οικοδομήματος ηθικών, πνευματικών και πολιτιστικών αξιών για το σεβασμό της προσωπικότητας και του ισότιμου ρόλου της γυναίκας. Όσο ενθαρρύνεται και αξιοποιείται η συμμετοχή των γυναικών στα αρμόδια όργανα, τόσο πιο γρήγορα προχωράει η οικονομική πολιτική και πολιτιστική ανάπτυξη.

5.2 Πολιτικά Δικαιώματα της γυναίκας

Τα πολιτικά δικαιώματα της γυναίκας διατυπώθηκαν με την Οικουμενική Διακήρυξη του Ο.Η.Ε., ΤΟ 1948. Το συμπέρασμα της διάσκεψης αυτής ήταν, ότι παρά τις τυπικές αυτές παραχωρήσεις πολιτικών δικαιωμάτων, οι γυναίκες εξακολουθούν να μην έχουν σχεδόν καμία ενεργή συμμετοχή στον τομέα της πολιτικής. Οι άντρες θεωρούν την εξουσία μοναδικό τους προνόμιο και πιστεύουν ότι αυτή χρειάζεται ιδιαίτερες ικανότητες που δεν έχουν οι γυναίκες.

Σήμερα, σε όλες σχεδόν τις χώρες του κόσμου, όπως στην Ελλάδα, αναγνωρίζονται από το σύνταγμα τα πολιτικά δικαιώματα σε όλους τους πολίτες, χωρίς διάκριση φύλου. Εντούτοις, ο αριθμός των γυναικών στα πολιτικά κινήματα, στα κόμματα, η θέση τους στα συμβούλια αποφάσεων όπως και στα εθνικά κοινοβούλια είναι κάπως περιορισμένη. Η κατάληψη από τους άντρες των θέσεων – κλειδιά, οι παραδοσιακές αντιλήψεις σχετικά με την ισότητα των δύο φύλων στην κοινωνία και με μια κάποια καθυστέρηση στην πολιτική εξέλιξη, όλα αυτά τις εμποδίζουν να ανταποκριθούν στην πράξη μ' ένα συγκριτικό μέτρο. Οι γυναίκες ακόμη και σήμερα ζουν σε μια κατάσταση εξάρτησης σε σχέση με τον άντρα. Στον γάμο τους βρίσκονται κάτω από την επιτροπεία του άντρα. Στον οικονομικό τομέα, η εξάρτησή τους είναι φανερή: μικρότεροι μισθοί, εργασία στις κατώτερες θέσεις με συμπληρωματικές ευθύνες της μητρότητας και του νοικοκυριού.

Η σημερινή εποχή παρουσιάζει ένα διπλό χαρακτήρα. Από τη μια πλευρά η νομοθετική ρύθμιση της ισότητας άντρα και γυναίκας έχει κάνει αποφασιστικές προόδους και ο οικονομικός σχεδιασμός προβλέπει κάποια ολοκληρωμένη συμμετοχή της γυναίκας στις δραστηριότητες της χώρας. Αλλά, άλλη πλευρά είναι αυτή που παρουσιάζει τις αμετάβλητες παραδοσιακές απόψεις, αξίες και προλήψεις, που εξακολουθούν να στέκουν εμπόδιο σε κάθε ενεργό προγραμματισμό. Η γυναίκα δεν είναι στις περισσότερες περιπτώσεις μια αυτόνομη προσωπικότητα και το πο παράδοξο συχνά δεν θέλει να είναι. Έτσι έχουν δημιουργηθεί δύο ειδών κοινωνικές σχέσεις ανάμεσα στον άντρα και τη γυναίκα.

Ωστόσο, οι γυναίκες οφείλουν να συμμετέχουν στην κοινωνική και πολιτική ζωή, γι' αυτό πρέπει να τους δοθούν τα μέσα. Να καταλάβουν ότι μέσω της πολιτικής συνειδητοποιούν τη θέση τους. Τον 20^ο αιώνα έχει αφιερωθεί ένα μεγάλο μέρος για τη χειραφέτηση της γυναίκας, όμως πολλές γυναίκες εξακολουθούν να μη γνωρίζουν τα δικαιώματά τους και κυρίως τα πολιτικά.

Η γυναίκα βρίσκεται σε σύγχυση, γιατί ενώ από τη μια πλευρά τους μιλούν για δικαιώματα, από την άλλη πλευρά οι άντρες δεν παύουν να τους υπενθυμίζουν ότι «δεν ξέρουν τίποτα» για οποιοδήποτε θέμα και ιδιαίτερα την πολιτική και ότι μόνον αυτοί έχουν το δικαίωμα να ασκούν την πολιτική, γιατί αυτοί γνωρίζουν τα πάντα.

Τελικά, οι γυναίκες αποδέχονται την «πολιτική» που έχουν δημιουργήσει οι άντρες. Δεν έχουν άμεση επίδραση στα περισσότερα μεγάλα ιστορικά γεγονότα. Οι συζητήσεις πάνω σε πολιτικά θέματα είναι κυρίως υπόθεση των αντρών. Οι γυναίκες εισερχόμενες στην πολιτική ζωή βρίσκονται αντιμέτωπες με τις υπάρχουσες καταστάσεις, τα κόμματα, τις ιδεολογίες, τα πολιτικά έθιμα για την ύπαρξη των οποίων αυτές δεν έχουν καμία πραγματική και άμεση δράση.

Την εξάρτηση των γυναικών από τους άντρες θεμελίωσε η αντίληψη «της γυναικείας φύσης». Αυτή την ιδέα παρουσιάζουν όλοι εκείνοι, οι οποίοι έφεραν άρνηση στο δικαίωμα ψήφου της γυναίκας, ενώ αποσιωπούσαν τη μεγάλη και ξαφνική συμμετοχή της το 19^ο αιώνα στο κάλεσμα που δέχτηκε από τη βιομηχανική επανάσταση και γέμισαν τα εργοστάσια εργάτριες. Έτσι, απόδειξε η γυναίκα ότι δεν

υπάρχει ιστορική αδυναμία και η «κατώτερη θέση» που της αποδίδουν οι άντρες δεν είναι πραγματικότητα. Άλλωστε η είσοδος των γυναικών στην πολιτική μπορεί να φέρει σπουδαίες αλλαγές γιατί οι υπηρεσίες της ταιριάζουν στη φύση της. Οι αλλαγές αυτές είναι δυνατό να γίνουν, εφόσον η πολιτική ξεφεύγει από την απόλυτη προστασία, την επιρροή και τον χειρισμό των αντρών.

Όταν οι άνδρες δεχτούν να αντιμετωπίζουν με τις γυναίκες τα πολιτικά προβλήματα, τότε θα εκλείψει σιγά – σιγά το παραδοσιακό πρότυπο που ακολουθεί τις γυναίκες, γιατί θα έχουν κάποια σχέση με το αντρικό πρότυπο. Η σχέση θα αυξάνει όσο περισσότερο πραγματώνουν την αυτονομία τους. Οι άντρες υποστηρίζουν συνήθως, ότι ο πολιτικός ορίζοντας των γυναικών είναι περιορισμένος, όταν επί αιώνες αρνιόταν να δώσουν δικαίωμα ψήφου στη γυναίκα και την κρατούσαν μακριά από κάθε δραστηριότητα. (Τάκαρη, 1984)

5.3 Γυναίκα και πολιτικά κόμματα.

Το μεγαλύτερο μέρος των εκλογέων αποτελείται από γυναίκες. Σύμφωνα μ' αυτό τον συλλογισμό, εάν η πολιτική δυνατότητα του γυναικείου εκλογικού δικαιώματος ήταν όμοια με αυτή του αντρικού, τότε θα έπρεπε η συμμετοχή των γυναικών στο κοινοβούλιο να ήταν περίπου ίδια με των αντρών. Όμως ο αριθμός των γυναικών που βρίσκονται στο κοινοβούλιο, εκλεγμένων από το λαό, είναι πολύ μικρός σε σχέση μ' αυτών που θα έπρεπε να ήταν με βάση τον αριθμό των εκλογέων, αντρών και γυναικών. Αυτό συμβαίνει γιατί πέραν από τις όποιες προκαταλήψεις που λειτουργούν σε βάρος της γυναίκας για την αντίληψη υψηλών κυβερνητικών αξιωμάτων, δεν περισσεύει χρόνος στη γυναίκα εξαιτίας των πολλών και σοβαρών απασχολήσεών της, για να αφιερώσει στον αγώνα που θα πρέπει να κάνει ένας υποψήφιος βουλευτής στον πολιτικό στίβο, ώστε να μπορέσει να πετύχει την εκλογή του.

Εάν οι γυναίκες έχουν ένα πολύ μικρό αριθμό συμμετοχής στα κοινοβούλια, είναι γιατί έχουν επίσης μια μικρή συμμετοχή στους επίσημους οπαδούς του κόμματος. Έπειτα οι γυναίκες συμμετέχουν στην ενεργή δράση σε μεγάλη αναλογία ως υπάλληλοι δημόσιοι ή ιδιωτικοί κι επομένως οι γυναίκες αντιπρόσωποι έχουν συνήθως ένα μέτριο οικονομικό επίπεδο. Συχνά εκφράζονται με αγανάκτηση για τις οικονομικές δυσκολίες που συναντούν κυρίως για να οργανώσουν τις προεκλογικές περιόδους. Ακόμα, τα οικονομικά βάρη και η μητρότητα είναι γι' αυτές ένα σημαντικό εμπόδιο, που δεν γνωρίζουν οι άντρες, αλλά η μεγάλη αναλογία γυναικών-μητέρων δείχνει ότι αποφασίζουν να ξεπεράσουν αυτό το εμπόδιο χάρη της πολιτικής καριέρας, όπως άλλωστε γίνεται και με τα άλλα επαγγέλματα.

Η γυναικεία αντιπροσώπευση στα δημοτικά συμβούλια δεν απαιτεί ιδιαίτερες ιδιότητες γιατί είναι ένα είδος πολιτικής δραστηριότητας ειδικά προσαρμοσμένης στις ικανότητες και τις ασχολίες των γυναικών. Η δημοτική δραστηριότητα είναι μια πρώτη βαθμίδα μέσα στην πολιτική καριέρα περισσότερο παρά ένα ιδιαίτερο είδος της πολιτικής. Είναι ίδια βαθμίδα τόσο για τις γυναίκες όσο και για τους άντρες. Η δημοτική δραστηριότητα είναι φανερό ότι δεν αποτελεί για τις γυναίκες μια λύση μικρότερης συμμετοχής, μόνο ότι ασκούνται συγχρόνως οι ρόλοι στην οικογένεια και στην πολιτική ζωή. Η αντιπροσώπευση στον πολιτικό σχεδιασμό είναι καλή για τις γυναίκες, όπως και για τους άντρες, ως πρώτο βήμα στην πολιτική τους καριέρα, παρά σαν μια προέκταση της παραδοσιακής τους αποστολής κι ένας συμβιβασμός.

Το ποσοστό των γυναικών στους οπαδούς και τους υποψήφιους των πολιτικών κομμάτων είναι μικρό με αυτό των αντρών. Έπειτα, υπάρχει όπως και στους άντρες μια μεγάλη διαφορά ανάμεσα στη συμμετοχή των γυναικών στην ψηφοφορία και τη συμμετοχή στην πολιτική τους αγωνιστικότητα. Στην πραγματικότητα, η πολιτική τους δραστηριότητα ενώ είναι αυτή που κρίνει και προσδιορίζει τις πιθανότητες μιας καριέρας στο κοινοβούλιο περιορίζεται στη στοιχειώδη ενέργεια της ψηφοφορίας.

Είναι γεγονός ότι στους καταλόγους των πολιτικών κομμάτων που συμπεριλαμβάνονται οι υποψήφιοι, ο αριθμός των γυναικών είναι πολύ μικρός σε σχέση με αυτόν των αντρών όπως και το ποσοστό των αντρών που εκδηλώνονται ως μέλη ενός κόμματος ή και αγωνίζονται, είναι ασυγκρίτως μεγαλύτερο από αυτό των γυναικών, ενώ οι γυναίκες αποφεύγουν όχι μόνο να αγωνίζονται φανερά, αλλά ακόμα και να εκδηλώνονται. Η γυναίκες βασικά την προτίμησή τους σ' ένα κόμμα την εκφράζουν σιωπηλά με το σταυρό προτίμησης στο ψηφοδέλτιο ή μόνο με το ψηφοδέλτιο, την ημέρα των εκλογών. Όμως η σιωπηλή στάση του γυναικείου

πληθυσμού, χωρίς φανατισμούς, πολιτικές ακρότητες και πάθη, αποτελεί τον τελικό ρυθμιστή των εκλογικών αποτελεσμάτων. Το λιγότερο δείχνει πολιτική ωριμότητα και αυτοέλεγχο και ότι δεν χρειάζεται προεκλογικούς λόγους για να διαμορφώσει τη γνώμη του. Είναι σε θέση να γνωρίζει τα όρια ανάμεσα στις προεκλογικές υποσχέσεις και τις πιθανότητες πραγματοποίησής τους.

Τα κόμματα που δεν έχουν σχεδόν καμία συμμετοχή των γυναικών στην εκτελεστική εξουσία και στα ψηφοδέλτια τους είναι κυρίως αυτά των αγροτικών περιοχών. Αυτές που τυχόν προσχωρούν είναι κατά κανόνα παλιές αγωνίστριες που η εμφάνισή τους στον πολιτικό στίβο προέρχεται από προηγούμενους αγώνες. Είναι φανερό ότι οι γυναίκες έχουν να προσφέρουν πολλά στη διοίκηση και ανάπτυξη των κομμάτων. Αυτό το γνωρίζουν καλά τόσο οι γυναίκες, όσο και οι άντρες οι οποίοι εξακολουθούν να τις κρατούν έξω από την εξουσία, τη διοίκηση, αναθέτοντας τους επουσιώδη δραστηριότητες.

Οι άντρες που κρατούν κάποιες σημαντικές θέσεις μέσα στα κόμματα, δεν πρόκειται να παραχωρήσουν κάτι το αξιόλογο στις γυναίκες και ακόμα να τις προωθήσουν. Ο αριθμός των υποψηφίων γυναικών στα κόμματα είναι μικρός, κάτι το οποίο μπορεί να εξηγηθεί με την προηγούμενη νομική ρύθμιση της θέσης της γυναίκας. Πριν από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο σπάνια η γυναίκα είχε συμμετοχή σε πολιτικά κόμματα. Έπειτα από τη λήξη του πολέμου οι γυναίκες αρχίζουν να εντάσσονται σε γυναικείες οργανώσεις και διεκδικούν τα δικαιώματά τους, απαιτώντας την εφαρμογή των διεθνών διακηρύξεων και των νόμων της χώρας τους.

Σιγά-σιγά γίνεται η πολιτικοποίηση τους. Εντάσσονται σε κόμματα, χωρίς ουσιαστική ή αγωνιστική συμμετοχή σ' αυτόν. Δεν αποδέχονται εύκολα και ανοιχτά ένα πολιτικό σχεδιασμό δράσης. Αποφεύγουν να εκδηλώνουν τις πολιτικές τους πεποιθήσεις και προτιμήσεις και εξακολουθούν να είναι δέσμιες των παραδοσιακών και θρησκευτικών προκαταλήψεων. Η προσχώρησή τους είναι αργή και αγωνίζονται ελάχιστα, γιατί το καθετί ρυθμίζεται από τη διεύθυνση του κόμματος.

Ο μικρός αριθμός των γυναικών στα κόμματα εξηγείται από το γεγονός ότι: α) οι λαοί είναι πολύ συντηρητικοί και πολύ αργά υιοθετούν νέες ιδέες και μεθόδους, β) τα λίγα χρόνια που έχουν περάσει από την παραχώρηση των πολιτικών δικαιωμάτων τους, γ) τα πολιτικά κόμματα διευθύνονται από τους άντρες, οι οποίοι περιορίζουν τις γυναίκες από τις συζητήσεις και αποφάσεις των κομμάτων και δ) η μάζα των γυναικών έχει το αίσθημα ότι τα σοβαρά προβλήματα αυτά της καθημερινότητας, που απαιτούν αμεσότητα και ταχύτητα λύνονται από τους άντρες.

Ωστόσο στα κόμματα έχουν δημιουργηθεί γυναικείες επιτροπές. Μπορεί αυτές οι επιτροπές να μην είναι πολιτικά ανεξάρτητες, εντούτοις τα κόμματα έχουν αναγνωρίσει την ύπαρξη ιδιαίτερων γυναικείων προβλημάτων, τα οποία θέτουν, μελετούν και αντιμετωπίζουν οι γυναίκες των επιτροπών. Αυτό αποτελεί νεότερη κατεύθυνση των γυναικών και προήλθε από μια αναγκαιότητα για την αποτελεσματική προώθηση των δικαιωμάτων τους μέσα από τους μηχανισμούς των πολιτικών κομμάτων.

Πριν λίγα χρόνια όλα τα πολιτικά κόμματα συνειδητοποίησαν ότι η είσοδος των γυναικών σ' αυτά, ως οπαδοί ή ψηφοφόροι, θα βοηθούσε στην ανάπτυξη και εξέλιξη τους και στη συνέχεια στην κατάκτηση της κυβέρνησης. Αποφάσισαν να τις δεχτούν στις τάξεις τους και να τους δώσουν κάποιες ασήμαντες, τις τελευταίες θέσεις που δεν δέχονται οι άντρες, μέσα στις συνελεύσεις και τα συνέδρια τους. Οι γυναίκες προσχώρησαν και εντάχθηκαν στα πολιτικά κόμματα με το βασικό υπολογισμό, ότι όταν θα βρίσκονται κοντά στα πολιτικά στελέχη και την κομματική εξουσία, αυτούς που καθορίζουν και προγραμματίζουν την τύχη τους, όταν παίρνουν την εξουσία στα χέρια και πραγματοποιούν τα προγράμματα, θα μπορέσουν να τους

πείσουν ότι υπάρχει κοινωνική αναγκαιότητα να συμφωνήσουν στην απόδοση δικαιωμάτων στις γυναίκες και να επιβάλουν την εφαρμογή τους.

Τα αποτελέσματα, όμως αυτής της στρατηγικής ήταν στις περισσότερες περιπτώσεις η αποτυχία. Οι βουλευτές συχνά υπόσχονται την προώθηση των θεμάτων που αφορούν τις γυναίκες, αλλά αρκούνται σε μια απλή συζήτηση ανάμεσα τους, όχι για να προωθήσουν αλλά περισσότερο για να εμποδίσουν κατά το δυνατό κάθε μεταρρύθμιση, αποβλέποντας σε μια τυπική παρουσίαση τους σε δημόσια συνεδρίαση που θα αποδεικνύει το ενδιαφέρον τους, το οποίο έχει σαν αντιστάθμιση την ψήφο των γυναικών.

Γι' αυτό οι γυναίκες κατέβαλαν προσπάθειες μέσα στα κόμματα για να συμπεριληφθούν στα ψηφοδέλτια τους, παρά τις μεγάλες αντιστάσεις και αντιρρήσεις των αντρών, προκειμένου να πετύχουν τη συμμετοχή τους στην αντιπροσώπευση του κοινοβουλίου, για να μπορέσουν οι ίδιες να υποστηρίξουν και τις απόψεις των γυναικείων ομάδων των κομμάτων καθώς και αυτές των γυναικείων συλλόγων, ξεπερνώντας τον μεγάλο κίνδυνο της γυναικείας ευπάθειας που εκμεταλλεύονται με υποσχέσεις οι πατέρες του έθνους.

5.4 Γυναίκα και συνδικαλισμός

Ο Συνδικαλισμός διαμορφώθηκε κυρίως στη Γαλλία την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα με κέντρο τη Γενική Συνομοσπονδία εργατών της Γαλλίας και από εκεί μεταφέρθηκε σε πολλές άλλες χώρες. Εμφανίζεται κυρίως με δύο σημασίες: α) ως κίνημα, που πιστεύει ότι οι ενώσεις των εργατών πρέπει να αποτελούν το θεμέλιο της κοινωνικής και βιομηχανικής διοίκησης σε μία σοσιαλιστική κοινωνία, β) ως μαχητική δραστηριότητα των ενώσεων στις βιομηχανικές σχέσεις. Προέκυψε από τα συνδικάτα που ιδρύθηκαν στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, ως οι πρώτες τοπικές εργατικές ενώσεις. Αναπτύχθηκαν στην Αγγλία, όπου οι εργατικές ενώσεις αποτέλεσαν τη βάση της δημιουργίας του εργατικού κόμματος.

Στους διεθνείς οργανισμούς υπάγεται η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Συνδικάτων, η οποία αναπτύσσει δραστηριότητες για λογαριασμό των συνδικάτων των κρατών – μελών, σε μια προσπάθεια εξομοίωσης των μισθών και ημερομισθίων όλων των εργαζομένων, αντρών και γυναικών, με βάση την αρχή της ισότητας των δύο φύλων. Η συμμετοχή των γυναικών στην παραγωγή συνεχώς αυξάνει και σταθεροποιείται, όπως στο συνδικαλιστικό κίνημα, από το οποίο οι γυναίκες ζητούν την προστασία της εργασίας τους. Επίσης, η Διεθνής Ομοσπονδία Ελεύθερων Συνδικάτων για την κατάσταση της γυναίκας στην εργασία, επειδή τα τελευταία χρόνια δημιουργούνται πολλά προβλήματα σχετικά με την εργασία των γυναικών, ψήφισε απόφαση με την οποία ζητά από όλα τα ελεύθερα συνδικάτα μέλη να προωθήσουν τη συμμετοχή των γυναικών στις συνδικαλιστικές δραστηριότητες σε όλα τα πεδία.

Είναι γενικά παραδεκτό ότι οι εκατοντάδες χιλιάδων γυναίκες εργάτριες χρησιμοποιούνται από τη βιομηχανία ως εφεδρικός εργατικός στρατός, που παραμένει στην αγορά εργασίας έτοιμος σε κάθε ζήτηση να καλύψει τα απαραίτητα και καθορισμένα κενά της παραγωγής, σε μια ρυθμισμένη οικονομία ώστε οι βιομήχανοι να μην χάνουν ποτέ.

Γι' αυτό, οι ομοσπονδίες συνδικάτων προσπαθούν με κάθε τρόπο να εδραιώσουν τη θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας με τη συνεργασία και βοήθεια των κρατικών υπηρεσιών, ώστε να μην γίνονται οι γυναίκες αντικείμενο εκμετάλλευσης και χρησιμοποίησης ανάλογα με τα συμφέροντα των επιχειρήσεων, πολλές φορές σε βάρος και του αντρικού εργατικού δυναμικού. Οι σημερινές γυναίκες έχουν συνειδητοποιήσει τα προβλήματά τους, καθώς και ότι η λύση τους μπορεί να επιτευχθεί με τη μαζική αντιμετώπισή τους, που εξασφαλίζει το συνδικαλιστικό κίνημα στο οποίο και προσχωρούν.

Τα τελευταία χρόνια το συνδικαλιστικό κίνημα έχει συνειδητοποιήσει την ανάγκη να δώσει στις γυναίκες τη θέση που τους ανήκει, ακολουθώντας ιδιαίτερη πολιτική στις δραστηριότητες της διοίκησης, αναφορικά με την συμμετοχή των γυναικών στον συνδικαλισμό, γιατί πιστεύεται πια ότι οι γυναίκες έχουν μέσα στην κοινωνία, στον τομέα της εργασίας, στα ήθη και έθιμα μια ιδιαίτερη θέση από αυτή του άντρα.

Πραγματική πρόοδο, στην εσωτερική και εξωτερική δραστηριότητα του συνδικαλιστικού κινήματος, αποτελεί το ότι το γυναικείο πρόβλημα σήμερα δεν μπορεί να τεθεί μέσα στα ίδια πλαίσια άλλων εποχών. Οι συνδικαλιστές δέχονται τις απαιτήσεις των γυναικών για την ιδιαιτερότητα της θέσης τους, γιατί αποτελούν μια μεγάλη εργατική μάζα που αναλαμβάνει τις ευθύνες της εργασίας της και αποδίδει στην παραγωγή.

Ωστόσο, η Γυναικεία Επιτροπή της Ευρωπαϊκής Συνομοσπονδίας Συνδικάτων προβληματίζεται σχετικά με τη θέση και το ρόλο των γυναικών στη

σύγχρονη συνδικαλιστική ζωή. Οι συνθήκες άλλαξαν. Οι πολυάριθμοι αγώνες των γυναικών στους κόλπους των επιχειρήσεων, για τη βελτίωση συνθηκών εργασίας τους απέδειξαν ότι οι γυναίκες ξέρουν να συμμετάσχουν στην συνδικαλιστική δράση. Και κάτι περισσότερο, κανένα συνδικαλιστικό μαζικό διάβημα δεν μπορεί πλέον να γίνει χωρίς τη γυναικεία συμμετοχή.

Στη χώρα μας με βάση το άρθρο 4 του νόμου 1264\82, το οποίο αναφέρεται στη λειτουργία των συνδικαλιστικών οργανώσεων καθορίζονται οι στόχοι των ενώσεων αυτών: 1) Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις απαγορεύεται να ασκούν κερδοσκοπική δραστηριότητα, μπορούν όμως χωρίς επιδίωξη κέρδους να συνιστούν καταναλωτικούς ή πιστωτικούς συνεταιρισμούς.

2) Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις για την πραγματοποίηση των σκοπών τους δικαιούνται μεταξύ άλλων:

A) Να αναφέρονται στις διοικητικές και άλλες αρχές για κάθε ζήτημα που αφορά τους σκοπούς τους, τα μέλη τους, τις εργασιακές και γενικότερα τις επαγγελματικές σχέσεις και τα συμφέροντα των μελών τους.

B) Να καταγγέλλουν και να εγκαλούν στις διοικητικές και δικαστικές αρχές τις παραβιάσεις της εργατικής και ασφαλιστικής νομοθεσίας και των κανονισμών ή οργανισμών που αφορούν τις ίδιες ή τα μέλη τους.

Η προσπάθεια συγκρότησης του συνδικαλιστικού κινήματος ολοκληρώθηκε το 1918 με την ίδρυση της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδας. Από τότε και ως σήμερα το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα ακολούθησε ένα δρόμο δύσκολο που καθορίστηκε σε μεγάλο βαθμό από την καθυστέρηση ανάπτυξης και την ανώμαλη πολιτική κατάσταση της χώρας.

Η συμμετοχή της εργαζόμενης Ελληνίδας στο συνδικαλιστικό κίνημα είναι ακόμα πιο απογοητευτική. Δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία για το ποσοστό συμμετοχής της, αλλά συμπεραίνεται ότι είναι πάρα πολύ χαμηλό σε σχέση με αυτό των αντρών, παρά το γεγονός ότι οι συνθήκες εργασίας της γυναίκας είναι πολύ χειρότερες από εκείνες του άντρα.

Η άποψη και προκατάληψη ότι «ο συνδικαλισμός είναι αντρικός τομέας» εξακολουθεί να κυριαρχεί ακόμα κι ανάμεσα στις ίδιες τις γυναίκες. Φυσικά, η συνδικαλιστική δραστηριότητα συναντά ορισμένα εμπόδια, όπως η πραγματική έλλειψη χρόνου καθώς και η προκατάληψη ότι οι γυναίκες δεν διαθέτουν συνδικαλιστικές ικανότητες, δηλαδή ότι δεν έχουν το αναγκαίο δυναμικό που απαιτεί η ιδιότητα του συνδικαλιστικού στελέχους. Ωστόσο, πρόσφατα παρουσιάστηκαν γυναίκες συνδικαλίστριες που φτάνουν ως τις ανώτατες συνδικαλιστικές βαθμίδες και εκπροσωπούν ορισμένες φορές ακόμα και σύνολα εργαζομένων, όπου οι άντρες αποτελούν την πλειοψηφία.

Επίσης τα τελευταία χρόνια έχει γίνει κατανοητή απ' όλους τους εργαζόμενους, άντρες και γυναίκες, η σημασία του σωματείου ή της ένωσης και ο λόγος της ύπαρξής τους που δεν είναι άλλος παρά η υπεράσπιση των κατακτήσεων των εργαζομένων, ο αγώνας για την προώθηση αυτών των κατακτήσεων καθώς και ο χώρος μέσα στον οποίο γίνεται κατανοητή η σημασία της ισότητας όλων των εργαζομένων για να μπορέσουν να παίξουν το ρόλο τους στις μεγάλες κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές, στην προσπάθεια κατάργησης της εκμετάλλευσης του ανθρώπου από τον άνθρωπο.

Όλο και περισσότεροι πλαισιώνουν ομάδες εργασίας των διαφόρων συλλόγων και σωματείων με σκοπό την κοινή διεξαγωγή των αγώνων τους. Δυστυχώς, αυτό δεν έχει γίνει κατανοητό από το σύνολο των εργαζομένων γυναικών και αποτελούν σημαντική αριθμητική δύναμη στην τάξη των εργαζομένων. Η συμμετοχή τους στις κινητοποιήσεις του σωματείου τους και προσφορά δουλειάς στο

σωματείο γίνεται από πολύ μικρό αριθμό και συμβαίνει το μεγαλύτερο ποσοστό που δουλεύει για τα «κοινά» να μην είναι παντρεμένες ή δεν έχουν παιδιά. Έτσι αυτόματα προβάλλεται το επιχείρημα για την αρνητική συνδικαλιστική συμπεριφορά της γυναίκας, η ύπαρξη της οικογένειας και των παιδιών.

Ωστόσο όλο και περισσότερες γυναίκες συνειδητοποιούν ότι έχουν κοινά συμφέροντα και προβλήματα και όχι ανταγωνιστικά με τους άντρες. Η επαγγελματική απασχόληση έπαψε κυρίως για τις νέες γυναίκες να έχει επικουρικό χαρακτήρα. Δεν δουλεύει απλά και μόνο για τη συμπλήρωση του οικογενειακού προϋπολογισμού. Ο αγώνας κάθε χρόνο χιλιάδων νέων κοριτσιών να εισαχθούν στο πανεπιστήμιο και στις άλλες ανώτατες σχολές είναι μια απόδειξη ότι η σύγχρονη γυναίκα, η σύγχρονη Ελληνίδα αντιμετωπίζει το θέμα δουλειάς και της επαγγελματικής της εξέλιξης όχι σαν μια προσωρινή κατάσταση και την απασχολεί το ίδιο σοβαρά με τον άντρα η επαγγελματική της σταδιοδρομία.

Αυτό την βοηθά για να διεκδικήσει τη σωστή τοποθέτηση της μέσα στην κοινωνία. Συνειδητοποιεί τη θέση της. Στέκεται πλάι στον άντρα ελεύθερη και ίση. Διεκδικεί την ίση μεταχείριση και τις ίδιες ευκαιρίες στην εκπαίδευση, στην δουλειά για να μπορεί να αποδώσει όσο και ο άντρας. Γιατί, διεκδικώντας η γυναίκα ισότητα μέσα στην κοινωνία και ειδικότερα στον τομέα της εργασίας είναι υποχρεωμένη να δουλεύει όπως και ο άντρας, χωρίς να είναι ξεκομμένη από το κίνημα των εργαζομένων, από την πάλη τους, αλλά και αγωνίζεται μαζί με τον άντρα για τα κοινά συμφέροντα και προβλήματα και την κατάσταση της γυναικείας απελευθέρωσης.

Η γυναίκα τα τελευταία χρόνια έχει συνειδητοποιήσει ότι για να μπορέσει να αναπτυχθεί σωστά πρέπει να βγει έξω από τον περιορισμένο χώρο του σπιτιού και να ζητήσει τη δράση στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο με τη συμμετοχή της στα «κοινά». Η τοπική αυτοδιοίκηση και τα εργατικά, υπαλληλικά, επαγγελματικά ή φοιτητικά σωματεία είναι χώρος που η γυναίκα μπορεί να δοκιμάσει τις δυνάμεις της και χώρος πιο οικείος, γνώριμος που μπορεί να κινηθεί με άνεση, σιγουριά και αυτοπεποίθηση, ώστε ενδυναμωμένη να προχωρήσει στην κατάληψη των ανώτερων πεδίων της πολιτικής.

Σήμερα τα εργατοϋπαλληλικά σωματεία είναι οι μεγαλύτερες οργανώσεις της εργατικής τάξης, που έχουν ως σκοπό την υπεράσπιση των συμφερόντων των εργατών και όλων των εργαζομένων και τη διασφάλιση των δικαιωμάτων. Κύριο έργο τους είναι η διοργάνωση των αγαθών της εργατικής τάξης για τα καθημερινά οικονομικά, κοινωνικά, πολιτικά συμφέροντα των εργαζομένων, το ανέβασμα της ταξικής τους συνείδησης και τη μεγαλύτερη, μαζικότερη συμμετοχή των εργαζομένων στα σωματεία τους. Στη σκληρή πορεία του εργατικού συνδικαλιστικού κινήματος της χώρας μας έχουν και οι γυναίκες το μερίδιό τους τόσο στις επιτυχίες του, όσο και σε επιπτώσεις από τις επιθέσεις που κατά καιρούς δέχεται.

Οι γυναίκες, συμμετέχοντας όλο και περισσότερο στην παραγωγή, έχουν τη δυνατότητα να παίρνουν ενεργό μέρος όχι μόνο στην οικονομική αλλά και στην κοινωνική και πολιτική ζωή, τους δίνεται η δυνατότητα να ανοίξουν τους ορίζοντες τους, να πλουτίσουν τα ενδιαφέροντα τους και να οδηγούνται στη σωστή λύση όλων των αιτημάτων τους, γενικών και γυναικείων. Έτσι οι περισσότερες γυναίκες με την προσχώρηση στη δουλειά των σωματείων προσφέροντας ουσιαστική εξυπηρέτηση πρώτα στον εαυτό τους και ύστερα σ' ολόκληρο τον κλάδο που υπάγονται. Ακόμα, με τον τρόπο αυτό οι ίδιες οι εργαζόμενες θα προσπαθήσουν να βρουν λίγο χρόνο για να βοηθήσουν στην επίλυση των προβλημάτων τους και να δεθούν με τα σωματεία τους. Μ' αυτό τον τρόπο θα αρχίσουν να λύνονται τα γυναικεία προβλήματα, τα οποία παρουσιάζουν ορισμένες ιδιαιτερότητες. (Τάκαρη 1984)

Σύμφωνα με το εγχειρίδιο Δικαιώματα και υποχρεώσεις της εργαζόμενης γυναίκας της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των δύο φύλων (1985) όλοι οι εργαζόμενοι/μένες έχουν δικαίωμα να συνδικαλίζονται. Μπορούν να συμμετέχουν ελεύθερα στην ίδρυση, την οργάνωση, τη λειτουργία και τη δράση συνδικαλιστικών οργανώσεων και να αγωνίζονται μέσα από αυτές για την υπεράσπιση των εργατικών συμφερόντων τους, και τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και της οικονομικής και κοινωνικής θέσης τους. Τα συνδικαλιστικά δικαιώματα και οι συνδικαλιστικές ελευθερίες προστατεύονται από το Σύνταγμα και την εργατική νομοθεσία.

Μέλη συνδικαλιστικών οργανώσεων μπορούν να γίνουν οι εργαζόμενοι που συμπληρώνουν ένα δίμηνο απασχόλησης σε μια επιχείρηση ή σ' ένα επαγγελματικό κλάδο. Μπορούν ακόμα να γίνουν μέλη συνδικαλιστικών οργανώσεων και όσες είναι ανήλικες ή αλλοδαπές, εφόσον όμως εργάζονται νόμιμα. Αν στην επιχείρηση που εργάζεται ή στον επαγγελματικό κλάδο που ανήκει δεν υπάρχει καμία συνδικαλιστική οργάνωση, μπορεί να πάρει πρωτοβουλία ο εργαζόμενος να την ιδρύσει.

Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις διακρίνονται σε πρωτοβάθμιες, δευτεροβάθμιες ή τριτοβάθμιες.

Πρωτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις είναι τα σωματεία, τα τοπικά παραρτήματα των περιφερειακών ή πανελλαδικών συνδικαλιστικών οργανώσεων και οι ενώσεις προσώπων.

Δευτεροβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις είναι οι ομοσπονδίες και τα Εργατικά Κέντρα. Δύο τουλάχιστον σωματεία του ίδιου ή συναφών κλάδων επαγγελματικής δραστηριότητας μπορούν να ενωθούν σε μια ομοσπονδία. Επίσης δύο τουλάχιστον σωματεία και τοπικά παραρτήματα που έχουν την έδρα τους σε μια ορισμένη περιφέρεια μπορούν να ενωθούν σ' ένα Εργατικό κέντρο.

Τριτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις είναι οι συνομοσπονδίες που αποτελούνται από Ομοσπονδίες και Εργατικά κέντρα.

Μέσα από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις μπορεί ο εργαζόμενος να εκφράζεται συλλογικά για κάθε πρόβλημα που ανακύπτει στην εργασία του και να αγωνίζεται για την προώθηση των εργασιακών, οικονομικών, ασφαλιστικών δικαιωμάτων.

Η Πανταζή- Τζίφα (1984) αναφέρει ότι η συμμετοχή της ελληνίδας εργαζόμενης στο Συνδικαλιστικό κίνημα εξακολουθεί να βρίσκεται σε χαμηλό επίπεδο παρά το γεγονός ότι οι συνθήκες εργασίας της είναι πολύ δυσμενέστερες από εκείνες του άντρα.

Η άποψη ότι «ο Συνδικαλισμός είναι αντρική δουλειά» εξακολουθεί να κυριαρχεί ακόμα ανάμεσα στις ίδιες τις γυναίκες. Φυσικά, η συνδικαλιστική συνειδητοποίηση των γυναικών προσκρούει σε ορισμένα αντικείμενα αλλά όχι φυσιολογικά εμπόδια. Το κυριότερο από αυτά είναι η πραγματική έλλειψη χρόνου καθώς και η προκατάληψη ότι οι γυναίκες δεν διαθέτουν συνδικαλιστικές ικανότητες, ότι δεν έχουν δηλαδή το αναγκαίο δυναμικό που απαιτεί η ιδιότητα του συνδικαλιστικού στελέχους. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια πρέπει να πούμε ότι οι γυναίκες συνδικαλίστριες φτάνουν μέχρι τις ανώτατες συνδικαλιστικές βαθμίδες και να εκπροσωπούν ορισμένες φορές ακόμα και σύνολα εργαζομένων όπου οι άντρες είναι η πλειοψηφία.

Σύμφωνα με το εγχειρίδιο της ένωσης γυναικών Ελλάδος (1981) η χαμηλή συμμετοχή στον συνδικαλισμό οφείλεται κυρίως σε τρεις λόγους: έλλειψη χρόνου, φόβο και αδιαφορία. Η παντρεμένη γυναίκα, φορτωμένη όπως είναι με τις δουλειές τους σπιτιού και με την ευθύνη των παιδιών, δεν έχει καιρό για σωματεία και οργανώσεις. Φτάνει σίτι εξαντλημένη με μόνη σκέψη να αναλάβει το δεύτερο

φορτίο της. Είναι όμως και ο σύζυγος που συνήθως δεν εγκρίνει τέτοιες δραστηριότητες και της απαγορεύει να ασχολείται.

Μετά υπάρχει ο δικαιολογημένος φόβος. Η εργαζόμενη γυναίκα φοβάται την απόλυση που συνέχεια την απειλεί, φοβάται να διαμαρτυρηθεί και να αντιδράσει. Τέλος διακρίνεται μια αδιαφορία κυριαρχεί η εντύπωση ότι ο συνδικαλισμός είναι αντρική ευθύνη. Και η γυναίκα πολλές φορές το δέχεται γιατί τη βολεύει απόλυτα. Πολύ πιο εύκολο και άνετο είναι να κάθεται στο σπίτι σου παρά να συμμετέχεις σε μια πορεία για τα δικαιώματα σου. Ο αγώνας δεν είναι εύκολος χρειάζεται δύναμη και αφοσίωση και πάνω από όλα θυσίες για να πετύχει.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Μετά από τη βιβλιογραφική μας έρευνα καταλήξαμε στα παρακάτω συμπεράσματα.

Παρά την αναγνώριση από την πολιτεία ίσων δικαιωμάτων και τη καταχώρησή ισοδύναμων ευκαιριών και δυνατοτήτων και στα δύο φύλα διαπιστώθηκε ότι υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ ανδρών και γυναικών στο χώρο της εργασίας, της εκπαίδευσης, της οικογένειας και της πολιτικής.

Όσον αφορά την εργασία παρά το γεγονός ότι όλο και περισσότερες γυναίκες καταλαμβάνουν θέση στην αγορά εργασίας, εξακολουθούν να μην έχουν τις ίδιες ευκαιρίες και προοπτικές με τους άνδρες. Αυτό γίνεται φανερό από το γεγονός ότι οι γυναίκες συνήθως δεν καταλαμβάνουν ανώτερες θέσεις, συγκεντρώνονται σε ορισμένα γυναικεία επαγγέλματα λαμβάνοντας χαμηλότερες αμοιβές σε σχέση με τους άνδρες. Τέλος, σχετικά με το φαινόμενο της ανεργίας που υπάρχει στην εποχή μας διαπιστώνεται ότι ο πληθυσμός των γυναικών πλήττεται περισσότερο απ' αυτό.

Επίσης σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι η εργασία ενώ το πρώτο βήμα για την απελευθέρωση της γυναίκας και μέσω αυτής μπορεί να διεκδικήσει τα δικαιώματά της. Γι' αυτό η γυναίκα είναι αναγκαίο να αρνηθεί τις συνθήκες καταπίεσης και αλλοτρίωσης που υπάρχουν στο εργασιακό χώρο για να υπάρξει οριστική χειραφέτηση. Πρέπει ακόμα να σημειωθεί ότι οι περισσότερες γυναίκες δέχονται να εργαστούν κάτω από σκληρές συνθήκες, γιατί έχουν βασική προτεραιότητα την εξασφάλιση καλών συνθηκών διαβίωσης αλλά και γιατί ξέρουν να συνδυάσουν τις οικογενειακές με τις επαγγελματικές υποχρεώσεις. Απόρροια όμως των παραπάνω είναι να δημιουργείται η άποψη ότι οι γυναίκες αποδίδουν λιγότερο στο επάγγελμά τους και προσαρμόζονται δυσκολότερα.

Τα συμπεράσματα προκύπτουν σχετικά με τη θέση της γυναίκας στο χώρο της εκπαίδευσης είναι κατ' αρχάς ότι υπάρχουν συγκεκριμένες ανισότητες και διακρίσεις σε βάρος του γυναικείου φύλου που δεν υπαγορεύονται από διάφορες σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις, αλλά σε μεγάλο βαθμό οφείλονται στις παραδοσιακές στερεότυπες αντιλήψεις που οι γονείς, οι εκπαιδευτικοί, οι υπεύθυνοι της εκπαίδευσης έχουν για τα φύλλα, καθώς και τα βιβλία.

Με βάση την ισότητα των δύο φύλων στην εκπαίδευση, προδιαγράφεται διαφορετική τόσο στη συμμετοχή όσο και ως προς τα επαγγέλματα. Παρ' όλα αυτά στην εποχή μας η πρόσβαση του γυναικείου φύλου σε διάφορες βαθμίδες εκπαίδευσης παρουσιάζει αύξηση συγκριτικά με τα παλαιότερα χρόνια.

Σχετικά με το ρόλο της γυναίκας στην οικογένεια συνάγεται το συμπέρασμα ότι ο καταμερισμός των ρόλων ανάμεσα στα δύο φύλα γίνεται με βάση τα πατριαρχικά παραδοσιακά πρότυπα. Βέβαια όταν η γυναίκα εργάζεται υπάρχει κάποια παρέκκλιση όμως αυτό δεν σημαίνει ότι δεν έχουν την κύρια ευθύνη για τις δουλειές του νοικοκυριού και τη φροντίδα των παιδιών.

Σημαντικό ρόλο όμως παίζει παιδεία, η οποία εξαλείφει τη διάκριση των ρόλων στην οικογένεια. Κάτι το οποίο παρατηρείται κυρίως τα νεότερα ζευγάρια.

Η γυναικεία εργασία έχει επιδράσει θετικά και αρνητικά στην οικογένεια. Αφενός μεν αποτελεί σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης του βιοτικού επιπέδου της οικογένειας, διεύρυνσης των κοινωνικών της επαφών, δυναμώνει το ρόλο της γυναίκας στην οικογένεια και αυτό με τη σειρά του συμβάλλει στην επίτευξη της ισότητας της μέσα στην οικογένεια. Αφετέρου δε η γυναίκα έχει επωμιστεί πολλές υποχρεώσεις ως εργαζόμενη, μητέρα και νοικοκυρά με αποτέλεσμα να μην έχει ελεύθερο χρόνο. Επίσης με την εργασία της γυναίκας δημιουργούνται εναλλακτικά οικογενειακά σχήματα, αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι συμπεριφορές και οι ρόλοι

της γυναίκας μεταβλήθηκαν περισσότερο τις συμπεριφορές και τους ρόλους των αντρών. Τέλος σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι εξαιτίας της γυναικείας απασχόλησης παρατηρείται αύξηση των διαζυγίων και μείωση της γονιμότητας και της γαμηλιότητας. Οι γυναίκες με την οικονομική τους ανεξαρτησία μπορούν πιο εύκολα να φύγουν από ένα γάμο στον οποίο δεν αισθάνονται ολοκληρωμένες προσωπικότητες και ελεύθερες. Επίσης έχουν μειώσει τις γεννήσεις των παιδιών λόγω των απαιτήσεων της εργασίας τους και συχνά παρατείνουν το γάμο εξαιτίας των σπουδών τους και της επαγγελματικής καριέρας.

Αν και έχουν ψηφιστεί νόμοι για την προστασία της μητρότητας στην πράξη δεν εφαρμόζονται και ένας εργοδότης δύσκολα θα προσλάβει μια μητέρα μικρών παιδιών ή μια έγκυο γυναίκα. Η πολιτεία δεν διευκολύνει τις εργαζόμενες γυναίκες εφόσον δεν παρέχει αρκετούς δήμους τους παιδικούς σταθμούς για να αναλάβουν τα παιδιά τους, τις ώρες που εκείνες είναι απασχολημένες και όταν αυτοί υπάρχουν, συνήθως δεν είναι επαρκείς οι υπηρεσίες τους.

Συμπεραίνεται ότι το φεμινιστικό κίνημα έχει επιδράσει θετικά στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική χειραφέτηση της γυναίκας σε παγκόσμιο επίπεδο, παρόλο που υπήρξαν αντιδράσεις για το φεμινιστικό κίνημα κυρίως από τους συντηρητικούς, είναι αναμφισβήτητο ότι μέσω του φεμινισμού οι γυναίκες απέκτησαν το δικαίωμα της ψήφου, το οποίο τις βοήθησε στην απόκτηση του δικαιώματος για εργασία και μόρφωση.

Η γυναίκα κατόρθωσε να αποκτήσει πολιτικά δικαιώματα και να συμμετέχει στα πολιτικά κόμματα. Παρατηρούμε όμως ότι οι γυναίκες είναι πολύ λιγότερες αναλογικά με τους άνδρες στο Κοινοβούλιο και σε πολύ λίγες περιπτώσεις καταλήγουν σε ύψιστα πολιτικά κόμματα π.χ. γυναίκες πρωθυπουργοί.

Παρ' όλο που κάποιοι άνδρες θεωρούσαν ότι οι γυναίκες δε διαθέτουν συνδικαλιστικές ικανότητες, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ότι οι συνδικαλίστριες φτάνουν μέχρι τις ανώτατες συνδικαλιστικές βαθμίδες και εκπροσωπούν ορισμένες φορές ακόμα και σύνολα εργαζομένων.

Τελειώνοντας την εργασία μας θα θέλαμε να προτείνουμε κάποια μέτρα.

Η αύξηση του πολιτιστικό επίπεδο μιας κοινωνίας διαφαίνεται, εκτός των άλλων, από την αντιμετώπιση της γυναίκας και τη γενικότερη θέση τους στον εργασιακό χώρο, στο πλαίσιο της οικογένειάς, στην πολιτική και κοινωνική ζωή.

Κατ' αρχάς, για να αναβαθμίσει τη θέση της γυναίκας είναι αναγκαίο να υπάρξει πραγματική ισοτιμία μεταξύ των δύο φύλων, αφού παρά τη θεσμοθέτηση της στην πραγματικότητα δεν υπάρχει. Η επίτευξη της πραγματικής ισοτιμίας απαιτεί, αρχικά, τη συνειδητή αντιμετώπιση του θέματος από την ίδια τη γυναίκα. Επιβάλλεται, γι' αυτό, η ίδια να προσδιορίσει τις αιτίες που υποβιβάζουν το ρόλο της στην κοινωνική και πολιτική ζωή και περιορίζουν τις δυνατότητες της. Επίσης, πρέπει να διαλύσει κάθε αντίληψη για αδυναμίες ή γνωρίσματα υποτιμητικά του φύλου της. Η γυναίκα πρέπει να διαμορφώσει μια ενεργητική διεκδικητική στάση σε όλα τα επίπεδα. Δεν πρέπει να δέχεται παθητικά την κοινωνική της υποβάθμιση ούτε να εναποθέτει ευθύνες μόνο στην πολιτεία, γιατί, αυτό οδηγεί στη διαίωνιση του προβλήματος.

Πέρα όμως από τα παραπάνω κρίνεται αναγκαία η συμμετοχή της σε συλλογικές δραστηριότητες. Τέτοιες είναι, τα κινήματα απελευθέρωσης της γυναίκας, τα οποία αποβλέπουν στην κατάκτηση συγκεκριμένων δικαιωμάτων αλλά και η συμμετοχή της στα κοινά, κυρίως στα κέντρα όπου λαμβάνονται αποφάσεις που αφορούν τη ζωή της. Η μη συμμετοχή της σ' αυτά διατηρεί το δευτερεύοντα ρόλο της.

Σημαντικός όμως είναι και ο διαπαιδαγωγικός ρόλος της οικογένειας. Είναι

γνωστό πως η αντίληψη περί ανισότητας των φύλων έχει δημιουργηθεί στο πλαίσιο της οικογένειας μέσα στο οποίο αναπαράγονται ανδροκρατικές αντιλήψεις και στερεότυπα όσον αφορά τους ρόλους των δύο φύλων. Γι' αυτό η οικογένεια πρέπει να παρέχει σωστή αγωγή, για να καταπολεμήσει παρόμοιες αντιλήψεις.

Η παιδεία από την άλλη λόγω του ρόλου της για τη διαμόρφωση ολοκληρωμένων προσωπικοτήτων, μπορεί να συντελέσει καθοριστικά στην καλλιέργεια πνεύμα ισοτιμίας. Μια φιλελεύθερη παιδεία μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην αναθεώρηση ενός συστήματος αξιών που υποβιβάζει το γυναικείο φύλο. Ο αλληλοσεβασμός και η αναγνώριση των ιδιαιτεροτήτων στα δύο φύλα πρέπει να αποτελούν στόχους του εκπαιδευτικού συστήματος.

Τέλος, δεν πρέπει να αγνοηθεί και ο ρόλος της πολιτείας, η οποία πρέπει να παρέμβει δυναμικά για τον εκσυγχρονισμό του εργατικού και οικογενειακού δικαίου. Πρώτιστα πρέπει να ενταθεί ο έλεγχος από την πολιτεία έτσι ώστε να εφαρμόζονται οι νομοθετικές ρυθμίσεις. Επίσης να κάνει πράξη την προστασία της μητρότητας και να τις αναγνωρίσει την οικιακή απασχόληση. Πρέπει ακόμη, να δίνει ίσες ευκαιρίες στην εργασία, γιατί, μέσω αυτής η γυναίκα μπορεί να επιτύχει την οικονομική της ανεξαρτησία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Άλζον Κλωντ "Η διπλή καταπίεση της γυναίκας", μ.τ.φ. Μαρτίνου Σοφία, εκδόσεις Ράππα, Αθήνα 1997.
2. Αντωνοπούλου Χριστίνα, "Κοινωνικοί ρόλοι των δύο φύλων", εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1999.
3. Αυδή – Καλκάνη Ίρις "Φεμινισμός και εργασία στην Ελλάδα σήμερα", εκδόσεις Νέοι καιροί, Αθήνα, 1989.
4. Βαρίκα Ελένη, "Η εξέγερση των κυριών", εκδόσεις Ίδρυμα Έρευνας και παιδείας Εμπορικής Τράπεζας Ελλάδος, Αθήνα, 1996.
5. Βαρίκα Ελένη, "Με διαφορετικό πρόσωπο. Φύλο, διαφορά και Οικουμενικότητα" Αθήνα, 2000.
6. Βουτυράς Σταύρος, "Η γυναίκα στη μισθωτή εργασία", εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1981
7. Γενική Γραμματεία Ισότητας των δύο φύλων, "Δικαιώματα και υποχρεώσεις της εργαζόμενης γυναίκας, 1985.
8. Δαράκη Πέπη, "Το όραμα της ισότητας της γυναίκας", εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1995.
9. Ένωση γυναικών Ελλάδος, "Η φωνή της εργαζόμενης γυναίκας, 1981.
10. Επιμέλεια: Αβδελά Έφη – Ψαρρά Αγγελική "Σιωπηρές ιστορίες". Γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Α' έκδοση. 1997.
11. Επιμέλεια: Λάουρα Μαράτου – Αλιμπράντη, Χατζηγιάννη Ανδρομάχη. "Ανεργία, εργασία, εκπαίδευση – κατάρτιση στην Ελλάδα και στη Γαλλία". Πρακτικά ελληνογαλλικού Συνεδρίου, Αθήνα, 1998.
12. Επιμέλεια: Παρασκευόπουλος Ιωάννης, Μπεζεβέγκης Ηλίας, Γιαννίτσας Νικόλαος, Καραθανάση Αρετή, "Διαφυλικές σχέσεις", εκδόσεις Ελληνικά γράμματα, Α' τόμος, Αθήνα, 1995.
13. Επιμέλεια: Παρασκευόπουλος Ιωάννης, Μπεζεβέγκης Ηλίας, Γιαννίτσας Νικόλαος, Καραθανάση Αρετή, "Διαφυλικές σχέσεις", εκδόσεις Ελληνικά γράμματα, Β' τόμος, Αθήνα, 1995.
14. Η Ελλάδα των γυναικών. Διαδρομές στο χώρο και τον χρόνο, επιμέλεια έκδοσης, Λεοντίδου Ευτυχία, Sigrid E Ammen Εναλλακτικές εκδόσεις Γαία, 1992.
15. Κακλαμανάκη Ρούλα, "Η θέση της Ελληνίδας στην οικογένεια, στην κοινωνία, στην πολιτεία, εκδόσεις Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1984.
16. Καρζής Θεόδωρος, "Η γυναίκα στον 20ο αιώνα. Βιομηχανική επανάσταση, Μάχη της ψήφου, οι γυναίκες στον πόλεμο, κοινωνική επανάσταση, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1993.
17. Κείμενα των S.Orther, M. Strathern, M.Rosaldo, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1994.
18. Κιτσάκης Αθανάσιος, "Νεοελληνικές αντιφάσεις ερμηνείες και παρερμηνείες.
19. Κιτσάκης Αθανάσιος, "Προβλήματα της εποχής μας".
20. Κοντογιαννοπούλου – Πολυδωρίδη, "κοινωνιολογική ανάλυση της ελληνικής εκπαίδευσης. Οι εισαγωγικές εξετάσεις" εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1995.
21. Κωνσταντοπούλου Χρυσούλα, "Για μια κοινωνιολογία της εργασίας", εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994
22. Λεντάκης Ανδρέας, "Είναι η γυναίκα κατώτερη από τον άνδρα;" 1986
23. Μαγγανάρα Ιωάννα, "Εργασία, συνδικαλισμός και ισότητα των φύλων", εκδόσεις Οδυσσεάς, Αθήνα, 1998.
24. Μαραγκουδάκη Ελένη, "Εκπαίδευση και διάκριση των φύλων, εκδόσεις Οδυσσεάς, Αθήνα, 1993.

25. Μαρματάκη Μ., Πετρινώτη Ξ, "Γυναίκες, εργασία, νέες τεχνολογίες", έκδοση του συνδέσμου για τα δικαιώματα της γυναίκας, Αθήνα, 1989.
26. Μουσούρου Λουκία, "Γυναίκα και απασχόληση, δέκα ζητήματα", Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1993.
27. Μουσούρου Λουκία, "Γυναικεία απασχόληση και οικογένεια στην Ελλάδα και αλλού", Εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 1985.
28. Νικολαΐδου Μάγδα, "Η γυναίκα στην Ελλάδα", εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1981.
29. Νοβίκοβα, "Γυναίκα, δουλειά, οικογένεια", μ.τ.φ. Κρουσταλάκη Στέλλα, εκδόσεις Σύγχρονη εποχή, Αθήνα, 1984.
30. Πανταζή – Τζίφα Κωνσταντίνα, "Η θέση της γυναίκας στην Ελλάδα", εκδόσεις Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1984.
31. Παπαρήγα Αλέκα, "Για την απελευθέρωση της γυναίκας", εκδόσεις Σύγχρονη εποχή, Αθήνα, 1986
32. Στρατηγάκη Μαρία, "Φύλο, εργασία, τεχνολογία", εκδόσεις πολίτης, Αθήνα, 1996.
33. Συμβούλιο Ισότητας των δύο φύλων, "Συνέδριο με θέμα ισότητα και εκπαίδευση 2 έως 5 του Μάη", 1985.
34. Σφήκα Έφη, "Η σοσιαλιστική επανάσταση και ο αγώνας για την απελευθέρωση των γυναικών", Γυναικείες μελέτες, Αθήνα, 1989.
35. Τάκαρη Ντίνα, "Η γυναίκα από την αρχαιότητα ως την τεχνολογική επανάσταση, εκδόσεις [χ.ε.], Αθήνα, 1984.
36. "Το φύλο των δικαιωμάτων. Εξουσία, γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη", Ευρωπαϊκό Συνέδριο 9-10 Φεβρουαρίου. Πρακτικά, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα, 1999.
37. Τσιρώνης Νίκος, "Το χάρισμα να είσαι γυναίκα".
38. Francois Poulain De La Barre "Για την ισότητα των δύο φύλων", 1998.
39. Mill – John Stuart, "Η αξία της γυναίκας", εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα 1983.
40. Reed Evelyn, "Η απαραίτητη γυναίκα", εκδόσεις Λύχνος, Αθήνα, 1993.

